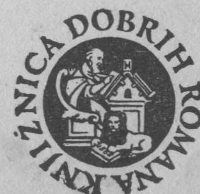
ZLATKO

JAGODA TRUHELKA

ZLATKO

ROMAN JEDNOGA DJEČAKA

KNJIŽNICA DOBRIH ROMANA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE KUĆA DOBRE ŠTAMPE
SEDAMNAESTO KOLO ▣ 1934. ▣ KNJIGA 65.

JERONIMSKA KNJIGA ČETIRI STA TRIDESET SEDMA

TISAK NADBISKUPSKE TISKARE U ZAGREBU

I. ZLATKOV BIJEG

Zagrebački se vlak zaustavi uz običnu tresku i tutnjavu na brodskoj stanici i sopćući i hripajući od duge vožnje ko jedva dočekao, da se malo odmori. Putnici se običnom žurbom iskrcavali i brzo se kojekuda razišli, samo ih se jedna hrpica uputila onkraj kolodvorske zgrade spram bosanskog vlaka, koji je tamo čekao pruživši se u popoldašnjem suncu ljetnoga dana, tanak i dugačak kao orijaška crna gusjenica sa stotinu očiju i stotinu nogu.

Između putnika verao se i malen dječak s malenim kovčežićem i s još manjim kaputićem, samo kapa mu je bila velika, prevelika. I ta mu je kapa — činilo se — od svih putnih tegoba bila najneprilićnija. Ne možda zato, što je bio vičan ići gologlav po običaju svojih dana, da bi tobože bolje rasla kosa, a pamet se više bistrila, nego zapravo zato, što je to bila tatina putnička kapa i poradi toga i prevelika za njegovu plavu kovrčavu đačku glavu, na kojoj se nikako nije mogla da skrasi, nego vazda iznova spuzla strehom na oči, i da je nijesu srećom zaustavljale uši, poklopila bi mu čitavo lice. No s druge strane to je upravo bio razlog, zašto ju je trpio na sebi i ovakvu, kakva je bila, jer je držao, da ga pod njom nitko ne će tako lako prepoznati, pa se u njoj osjećao siguran i zaštićen kao pod onom čarobnom kapom u priči, koja svoga nosioca čini nevidljivim za svačije oko. A što je inače svojim suputnicima izišao smiješan starmali, a ljepušast i zgodan, s lišcem okruglim kao jabuka i s dva oka velika i plava kao dva različka, to ga nije smetalo, jer kako mu je kapina streha pokrivala oba oka do polovice, niti je vidio začuđenih pogleda ni dobroćudnog posmiješka. A on i nije mario, da štogod drugo gleda, osim puta pred sobom, istom kad je bio na domaku novoga vlaka, diže glavu, da bi

mogao vidjeti, i sada je prvo, što se istaklo iz lica, bio malen ama energično isturen frntav nosić, za koji se moglo reći kao i za čitavog malog čovuljka, da zna, što hoće, a što hoće, to i učini. Kretnje su mu bile sigurne i bez najmanje plahosti, kao da mu je putovanje bio svakidanji posao. Znalačkim pogledima ispod kapine strehe obreda prozore bosanskih vagona, čita natpise i kad je našao, što je tražio, spretnim zaletom popne se na kola druge klase, prođe sigurno kroz nekoliko klijeti, dok se ne zaustavi u odjeljku za nepušače. Odmah vještom kretnjom skrca kovčežić i kapu u mrežu, a sebe na sjedalo i sa dubokim odahom uvali se među jastuke. No nije dugo uživao udobnost, brzo se uspravi i stane se opipavati po džepovima, vadi lisnicu i uzme revno po njoj prekapati. Bilo je sve u redu — putna karta, novci — samo nije bila legitimacija, nju je spremio u kovčežić... Pošto je turio lisnicu natrag u pršnjak kaputa, stisne se u kut među jastuke, ruke sklopi na trbuhu i uzme da čeka. Čekao je, da se krene, i brzo da se krene. Jer dok voz još stoji, može se svašta desiti. Neka je mali Zlatko i okretan i neustrašiv putnik, naoko i sada miran, u njemu je ipak još nešto treperilo kao trepetljika na vjetru, sve dok se ne izađe iz stanice i ne uštine biljeta. No i to se, hvala Bogu, dogodilo u doličnì čas. Samo kad je gospodin kondukter onako naglo uništao i krupnim glasom tražio voznu kartu, Zlatkovo srce poskoči časom kao ždrijebe u propanj. Srećom ne dogodi se ni sada ništa osobito, pa ni onda, kad je kondukter stavljao još i neka nepotrebna pitanja: Kamo, kuda, odakle i zašto? No Zlatko se brzo snađe. Da, on putuje u Sarajevo svojoj — da, svojoj majci na praznike. Jest, on je i đak. Ne, legitimacije nema, iz-izgubio ju je (tu se malo zagrcao, jer Zlatko nije vičan lagati!) i zato nema popusta. Ne, on nije drugoredaš, on je dapače odlikaš. Nato se kondukter samo još jednom ogleda po klijeti i onda zalupnuvši vrata za sobom ostavi Zlatka sama.

I ostao je sam. To je Zlatku bilo drago. Pogleda na prozor. Voz je već dohvatio otvoreno polje. Za njim s jedne strane zaostajala tvornica petroleuma. Zlatko

se nje još dobro sjeća otprije. Uopće ovaj mu je put poznat. Vozio se njime nekoliko već puta s majčicom, pokojnom mamom... Tu ga sada nešto zabode u srcu — sasvim iznenada, na tom dugom putu, na koji se jutros bio zaputio. Ali on je suzbijao tu nenadanu bol, koja mu se činila kao neželjena neka opomena, i suzbio je, jer su tu bili još jaki događaji ovoga dana, i prošlih dana, pa nijesu dali, da ga prevladaju druge misli osim ove jedne, da se što prije između njega i Zagreba, dragoga mu Zagreba, nađe što veća i brža udaljenost.

Onda stane večerati. Izmota iz papirne vrećice par hrenovaka, što ih je kupio u brzom vlaku, pojede k tome komad kruha i dvije naranče i pošto se nasitio, ostavila ga je i posljednja mrvica straha, pa se stane spremati za noć. Izvuče najprije sjedalo, onda zatvori zavjese, popne se na oslonac, da dokuči zaslon nad svjetiljkom, stegne ga i u nastalom se polumračku ispruži po jastucima pa pomisli, dobro je, sada mu se više ne može ništa dogoditi. I hoće da zaspi. Ali nije odmah mogao. Morao je slušati jednolično klopotanje točkova, ritmičko udaranje gvožđa: taka-taka-tuka, taka-taka-tuka, taka-tak...

I počne mu se drijemati. No odjednom usred te gvozdene svirke pričini mu se, kao da kraj njega sjedi majčica i nadvija se licem nada nj. Ta nikada on nije slušao tu putnu muziku bez nje. Uspravi se naglo, ogleda se, ali nema majčice. Samo u ušima zujao mu je poznati dragi glas i riječi: treba se Bogu moliti, govoriti večernju molitvicu! Zlatko se stresao, gotovo mu cvokotali zubi od čudne jeze, koja nije bila ni od straha ni od zime nego od nečega neobičnog i dragoga, kojemu se i radovao i plašio ga se. Prekrsti i stane moliti sve od reda molitve — i za tatu i za mamu, za žive i mrtve — i uto mu se i razbio i san i u glavi mu se počelo rojiti čitavo jato tužnih i teških misli. Jer sada treba da se ispovjedi, što je prekodan radio i griješio, i da se pokaje — a zašto? Jer je pobjegao od kuće i jer je lagao, lagao hotice i namjerice, makar još nikada nije t a k o lagao. I premda je ružno lagati i grijeh bježati od kuće, on se ipak ne može zato kajati, jer bi to značilo, da mu je žao,

što je pobjegao, i da bi želio, da se opet vrati kući. A to on nikako niti hoće niti želi. Ne, nikada više natrag, gdje ga nitko više ne voli i za nj ne mari, otkad je umrla majčica i njega ostavila tužna i sama na milost i nemilost te druge mame, koja ima sada svoga maloga Ivu i ne treba Zlatka... Ohuhu, i gdje su sada one drage ruke, da ga u toj njegovoj ostavljenosti i nevolji miluju i zaštite, i draga usta, da ga utješe, i makar i karala, zlo je učinio, ali da mu oproste i da ga ljube u čelo i obraz i i i... huhuhu... ne bi morao biti tako nesretan i bježati!

I nanovo potekoše suze i kao proljetni potoci poplaviše dječačko lice. A točkovi pod njim klopotali jednolično taka-taka-tuka, taka-taka-tuka i pratili jecaje ostavljena djeteta, no se i počeli udaljavati i sve se slabije čuli, dok najposlije nije došao blagi mironosac san, prebacio Zlatku preko glave koprenu zaborava i ponio ga u daleke predjele sanja, gdje ga je dočekala majčica i vodila ga cvjetnim livadama uz gorska jezera u zelene šume...

*

Da, to je bio mali Zlatko, koji se sve do dana smrti majčice nije s njom rastajao. I onda je najednoć u njemu i oko njega nastala strašna praznina, u kojoj samo što se nije izgubio. I premda je brzo — prebrzo, kako su i drugi govorili — iza toga dana došla druga mama, ona je ipak bila samo maćeha, a gospođica, pa i stara kuharica Janja pričale su mu o tim maćuhama čitave knjige priča, jednu strašniju od druge, sve od Pepeljuge i Snjegulice i druge, i tako ih iskitile svim zloćama, da mu se malo srce od strave i tuge stislo i on se sit naplakao za svojom mamicom, što je umrla, i sada i njemu zaprijetila ista bijeda Pepeljuge i Snjegulice... I premda se druga mama u početku pokazala dobra i umiljata, on je nije mogao ni voljeti niti joj mogao vjerovati. Tuđio joj se i prkosio još i zato, što je bila sasvim drugojačija od njegove prve majčice, koja je bila dobra kao dobar dan u godini, kako je rekla kuharica Janja. No Janju su otpravili iz kuće, pa i gospođica je otišla, i sada nije

Zlatko imao nikoga više, s kim bi se mogao razgovarati o svojoj miloj pokojnici. Tata je bio većinom na putu, a kad je bio kod kuće, htio je da ima mira i nije mu se smjelo doći s tužbama. I premda je on još uvijek bio dobar Zlatku i nekad ga i pogladio po kosi i pitao, kako uči u školi, i to kad bi dolazio s puta i opet otišao, ipak s njime više niti je bilo razgovora ni zajedničke igre, samo se zadržavao kod maloga Ive i sva se kuća vrtjela oko maloga deriščeta, što je vikao čitav dan i noć, a za Zlatka nitko i ne pita. Davaju mu doduše, što mu je trebalo: jelo i odijelo i drugo, ali nikada više umiljate riječi ni milovanja i maženja...

I onda kad nije imao nikoga među živima, da bi ga volio, počeo da se skita. Da, maćeha ga je neprestance karala, da se proskitao, i kuda se on po pola dana sve potuca i sigurno po zlim putima kao prava bitanga i šta će otac kazati, kad se vrati. I u školi popušta, a bio je uvijek najbolji đak. Ali on je šutio, ni jednom se riječju nije branio niti odgovarao, gdje je bio. Jer on nije bio nigdje, samo na Mirogoju kod svoje majčice. Tamo je sjedio na grobnoj ploči, pod kojom je ona snivala vječni sanak, i gledao u zlatna slova dragoga imena i u sebi se s njom razgovarao i tužio joj se i ona ga je tješila. I kad mu je malo odlanulo, stao bi se šetati između grobova, čitao natpise i bilo mu je milo, kao kad bi se šetao s majčicom po šumi ili kakvom lijepom parku. I ni za čitavi svijet ne bi se pred maćehom izlanuo, da se on to skita po groblju, makar ga ona grdila i karala, koliko joj drago. To je bila njegova tajna, bolno slatka tajna, prva tajna njegova mladoga života. I postajao od dana u dan sve zamišljeniji i tužniji, i to se mijenjalo i postao nekad i naprasit i rogoboran, razdražljiv i neposlušan, i onda je opet prkosno ušutio, klonio se ukućana i — skitao po Mirogoju. I kad bi ga opet pitali, gdje je bio, a on je šutio i maćeha onda ljutito rekla, ako ne kaže, gdje je bio, da će kazati ocu, Zlatko još uvijek šuti, onda ona vikne, ovako opaka djeteta još nije vidjela, onda on rekne: da i on misli, da će se prozločiti. Ali da je živa njegova majčica, on bi sigurno bio i dobar i sretan. Ali sada je nesretan i zao...

Tu se onda maćeha iznenada nasmijala. Zlatko se sav stresao od toga smijeha. Ako je išto bilo na maćehi, što nije volio, njen smijeh bio mu je najgori od svega, upravo ga je mrzio. I k tome još dodala riječi:

»Eh, šta ćemo: što je mrtvo, mrtvo je!«

Te su ga riječi tako upekle, da je smjesta pobjegao najprije u svoju sobu, a onda, čim je mogao, da ga ne vide, iz kuće pa na groblje.

Zlatko se sve više zatvarao u sebi. Neki put dolazilo mu je kao neko svijetlo, da on možda ne čini pravo. Maćeha možda i nije tako zla, kako on misli, kad je sa svim drugim ljudima ljubezna i prijazna. I sluša on, kako je mnogi hvale, a za njega vele, da je prkosan i opor. Pa bi mu časom došlo, da joj se i približi. Ali nije mogao, nikako nije mogao, da joj kaže kakvu dragu riječ. Bilo mu je gotovo, kao da bi to moglo biti krivo njegovoj majčici, jer njoj pripada sva njegova nježnost i privrženost.

No jednom slušao je, što ga je još jače utvrdilo u njegovoj opoziciji spram maćehe. Bio je u svojoj sobi, da valjda nijesu ni znali. Mama se razgovarala sa gospođicom. Gospođica je rekla, da bi ipak bilo dobro, da Zlatko ode iz kuće. Na to odgovori maćeha, da je i ona već o tome mislila. Teško je s njim i svakidan teže. Ali:

»Moj muž ne će ni da čuje o tome. A trebala bi mi i njegova soba za maloga, pa i za vas. Htjela bih Zlatka premjestiti u vašu malu. Šta će njemu i ovako velika? Ali muž moj ni to ne će. Dok smo u toj kući, reče, neka ostane sve, kako je bilo.«

Ha, zar im već tako smeta, da ga već hoće da tjeraju iz kuće? I čak iz njegove sobice, koju mu je pokojna majčica uredila s toliko ljubavi, tu mu je pričala priče, učila s njime i navečer s njime Bogu se molila i na njegovu krevetku sjedila, dok nije zaspao.

Oh, kako ga je to upeklo i smutilo! I prije nego što je razmislio, izleti iz svoga zaklona k maćehi i vikne stisnuvši pesnice:

»Ti mene ne ćeš premještati iz ove moje sobe! Da znaš!«

Maćeha ostala čas bez riječi. A onda rekne:

»Ah, ti si prisluškivao? No baš si mi lijep deran — ti-ti!«

»Ako sam! A nije ni lijepo, što si ti rekla. I da znaš, ova je kuća moje majčice, a ti si tu samo maćeha.«

Maćehi na to udari krv u glavu.

»Ti, ti,« stane vikati, »kako smiješ...?«

Ali onda se malo suzdržala i samo se porugljivo nasmijala.

»Ha, ha, ha, tvoje majčice, hahaha...«

»Da, moje majčice, a ti si bezobraznica, jer joj se rugaš.«

U isti hip poklopi ga po obrazu vruća pljuska rukom.

»Ti to meni!« vikala je kao izvan sebe. »Ti pripuz, ti...«

Nije mogla dalje od uvrijeđena bijesa. Ali i Zlatko osta kao izvan sebe. Otkad je živ, nije ga se dotakla tuđa ruka, osim da ga miluje. A ona ga je sada udarila, prvi put ga je netko tukao...

Pokrije lice rukom i pobjegne u svoju sobu, zaključa vrata i baci se na krevet. Plakao je, plakao dugo i teško. No ne bi se lako moglo reći, da li je više plakao od onoga udarca ili od srama, što je izustio onu ružnu riječ. Jer Zlatko je u nekim časovima bio od vidovite pravednosti pa je uviđao svoju krivicu. No ovdje bila je jača ona pljuska od sve uviđavnosti i pravednosti. I što mu je to ona samo još rekla? Neka je čudnovata riječ bila i sigurno ružna. No nije se mogao sjetiti, kakva je bila.

Prošlo nekoliko dana. U kući vladala velika napetost. Maćeha Zlatka i ne gleda. Zlatko se svima uklanja, najviše maćehi. Svaki je dan na Mirogoju i tuži se majčici svojoj, kako je nesretan i ostavljen. Uklanja se i prijatelju Dragi, s kojim se još jedino i družio. Bili su susjedi, a Dragina mama i Zlatkova bile su prijateljice i ona je još jedina Zlatka pitala i milovala. No Zlatko je sve rjeđe odlazio u susjednu vilu.

Onda se dogodilo nešto strašno. Strašno i žalosno i čudno. Zlatko se snebivao i nije se mogao da snađe.

I evo, šta je bilo. Vraćao se tako jednom sa Mirogoja. Putem sretne se s Dragom i zametne se razgovor. Drago pita, gdje je bio Zlatko. Zlatko odgovori: na Mirogoju.

Drago: »Šta tamo radiš?«

Zlatko: »Bio sam kod svoje majčice.« I okrene mu leđa. Nije htio da mu prijatelj vidi suze.

Drago časom šuti i šibom tucka po svojim cipelama. Onda nakon malo rekne kao usput ne gledajući u Zlatka: »Pa ono i nije bila tvoja mama.«

Zlatku se onaj čas osuše oči:

»Kako da nije?« zapita naglo i u čudu.

»Tako, mislim, nije ti bila prava, rođena mama.«

Zlatko će nato žestoko planuvši i gotov da se s Dragom pobije:

»Kako smiješ kazati? Tko je to rekao?«

Drago će nato:

»Pa eto, čuo sam...«

»Od koga? Odmah da si kazao!« žestio se Zlatko sve jače, no lice mu je sve više blijedilo.

»Od koga? Pa slušao sam, kako su se razgovarale tetka i mama.«

»Što su se razgovarale?«

»Pa to,« oklijevao sada Drago. »Mislim, da ne bih smio ni kazati...«

»Odmah da si kazao, molim te kaži, ne ću nikome dalje reći...«

»Pa dobro. Ali zakuni se, da ne ćeš nikome, nikome reći.«

Zlatko se zakleo. Šutjet će kao grob.

I sada Drago priča. Bilo je tako i tako. On pod verandom u bašči, mama s tetom gore na verandi. Čuo je, da govore o Zlatku. Kako se promijenio. I jer toliko hoda po Mirogoju. To nije dobro. Tetka je rekla, trebalo bi pisati Cvijeti...

»Znaš,« tu se Drago sam prekinuo u riječi, »znaš, nijesam još znao, tko je ta Cvijeta. Nato je mama rekla, nipošto ne pisati. Uopće ne pačati se u taj posao. Pokojnica sve je vezala riječju, da Zlatko ne sazna, dok ne odraste. — No pa dobro, rekla je tetka, ali barem Cvijeta neka sazna, kako joj sin propada, i neka ga uzme k sebi. — I opet rekne mama, baš to se ne smije. Tko zna, je li potpuno ozdravila, da joj ne bi kako naškodilo. Možda ona još uvijek ne zna, da ima sina. — To je sve, što znam,« završio je Drago.

Zlatko je slušao i šutio. Samo što se nije skamenio. Prvi put u životu osjeti, kao da ga se ledena ruka dotakla lica, te je prvi put u životu problijedio. Kako, ono dakle u Mirogoju pod kamenom pločom, da nije bila njegova prava mama, majčica, onako draga, dobra i mila? Bilo mu je odjednom, kao da mu je tko ispod nogu izmakao tlo i on će ili propasti u dubinu ili se razletjeti na sve strane. Nije imao ništa, o što da se prihvati. I njegova prava majka da još živi? To ga je još više smelo. No onda iznenada ova druga misao snažno iskoči i počne da ga osvaja, što se više bistrila njegova svijest. Pa kad je rođena majka živa, to on onda i nije više ni tako sam. Ta on bi je mogao i da dokuči; da je vidi i... Tu se ta misao već rascvala u sav jek, svlada žalost jednim udarcem i njemu bi odjednom, kao da više i nema pokojne, ona je oživjela ko nekim čudom i njegove je molitve dragi Bog zar uslišao, pa bi se mogao s majčicom ipak još sastati....

No tu je pitanje. I odmah na usta pa prijatelju:

»Ali gdje je, gdje je ta moja prava mama? Znaš ti to?«

Drago doduše ne zna. Ali on bi možda mogao da sazna.

Ah da. Zlatko kumi i zaklinje druga, obećava dati mu, štogod bude htio od njegovih igračaka — a zar ih ima malo i baš i skupocjenih. Samo neka nastoji da sazna....

Drago hoće. On će to već pametno udesiti. Obojica su osjetila, da je to nekakva delikatna stvar, koju treba s najvećim oprezom prihvatiti. A djeca znaju biti i te kako lukava, kad se radi o kojoj njihovoj stvari.

I tako je Drago ispipao — što prisluškujući što zaobilazno i kao usput pitajući tetku, skloniju tome pitanju — i saznao je Zlatko, da se njegova majka zove

Cvijeta Beluh, da živi u šumi kod Sarajeva kod nekoga kapetana i da je majka njegova prije bila jako teško bolesna, nije znala za sebe nekoliko godina, pa su Zlatka uzeli tuđi ljudi pod svoje, ali pod uvjetom, da on nikada ne sazna, da mu nijesu pravi roditelji, i da ga prava mati njegova nikad ne ište natrag....

Na Zlatkovu dušu nakon toga otkrića navalila čitava planina novih i njemu dosad tuđih misli. Tu mrtva majčica — tamo živa mati! Koja li je prava i kako da se snađe u tome labirintu oprečnih misli? Najprije osjetio je radost, da mu je mati živa, no onda odmah dođe tuga i prijekor, kao da se iznevjerio onoj dobroj i dragoj majčici. Tuga se pojačala za njom, kao da ju je drugi put izgubio, i čudno se kosila sa radošću, da je ipak živa. Tuga je prelazila u nadu, nadu proždirala tuga. I kad bi se sjetio mrtve majke, mislio je o njoj, kao da je još živa samo što je nekamo otišla i samo treba da nađe put do nje i bit će opet s njom i onda će biti sve dobro. I još kad bi opet kušao, da zamisli lik žive majke, poprimao bi sve crte lica pokojnice i najposlije mu se obje majke stopile u jednu sliku, u jednu želju, da je što prije nađe. Ta želja i živa nada postadoše tako jake, da su Zlatka posve promijenile. Okanio se dosadanjeg prkosa, učio je bolje i — nije više odlazio na Mirogoj. I spram maćehe postao je učtiviji, i premda je ona vazda još bila hladna prema njemu, to ga nije ni boljelo ni smetalo, nije čak tako ni osjećao, da je sam i da ga nitko ne voli. Ta samo neka se nađe prilika, da jednom dođe do svoje majke — za sve drugo njemu sada nije stalo.

I tako se pomalo u njemu stvorila odluka, da bježi. Školska je godina bila na izmaku, doći će praznici, u kući još se nije govorilo, hoće li se kamo na ljetovanje, tata je još za dulje vremena u Engleskoj, istom kad se vrati, odlučit će se to pitanje.

Zlatko donio maćehi svoju svjedodžbu. Ona ju je letimice pregledala i rekla suhoparno, da bi mogla biti i bolja. A ipak je u njoj bilo sve odlično i samo tri vrlo dobra. Kako bi se prva mama bila radovala! Kao i s one tri četiri svjedodžbe iz osnovne škole. Kako ga je hvalila i ljubila i sa Zlatkom osnove kovala o budućim putovanjima. A maćeha ništa! No neka je. To će mu još više olakšati njegov odlazak od kuće.

I sve je udesio, ne bi bolje ni najiskusniji putnik. I tajno, da živa duša nije mogla ni slutiti, što on to sprema. Izmolio je jednoga dana, da smije na jedno osam dana k svome prijatelju Dragi u Sisak k njegovoj baki. Tamo je Zlatko i pod godinom počešće odlazio sa drugom svojim. Tati bilo je to prijateljstvo pravo. Pa ni maćeha nije se sada kratila, da mu poda dopuštenje. Možda joj je bilo i pravo, što će ga se riješiti na neko vrijeme. Šta više bila je čak i prijaznija nego posljednje vrijeme, spremila mu u kovčezić odijelo i druge putne potrepštine i opominjala ga, da se čuva, da bude učtiv i što već govore stariji ljudi djeci, kad se ova kamo među tuđe ljude zapute. Dapače poslala je s njim i gospođicu, da ga isprati na kolodvor. Kartu je već sam uzeo u »Putnika«, novaca je imao, ne, mama ne treba da mu da. Ima on svoje prištednje, za koje se maćeha nikada nije interesirala. Znala je, da je Zlatko naučio valjano postupati s novcima. On je morao svaki put, kad bi se tata vraćao s puta, davati mu točna računa o svojim primicima i izdacima. Primitak sastojao je u mjesečnom džepnom novcu od desetak dinara na dan, t. j. od tri stotine dinara mjesečno i od darova tatinih uz naročite dane, rođendane itd., a izdaci su se kretali gotovo redovno okolo školskoga pribora, knjiga slastica, a nekad i kina. U ovoj zadnjoj godini međutim Zlatko je postao naročiti štediša. Htio je da ima svoj fotografski aparat, ama veći, nego što su ih imali neki njegovi drugovi. Pravi Kodak Agfa veličine 9/12. Dakako taj će i stajati velike novce, najmanje hiljaduosamstotina dinara.

Kadli otvori svoju malu gvozdenu verthajmericu, a u njoj taman toliko! Maćehi ni riječi nije o tome rekao. Hiljadu i dvjesta strpao je u malu kožnu vrećicu, u kojoj je i majčica na njihovim zajedničkim putovanjima nosila velike novce uzicom oko vrata, pa i on isto učinio sada, ostalo je metnuo u svoju lisnicu i turio je u pršnjak kaputića. Sve drugo išlo je kao po loju. Nije li se on toliko puta vozio s mamom i željeznicom i paro-

brodom na moru, i autobusima i to sve uzduž i poprijeko po čitavoj Hrvatskoj, u toplice i ljetilišta, na jezera i u planine, tako da je Zlatko ne samo stekao putnoga iskustva i počeo već i zamjenjivati i majčicu, raspravljao s nošačima, dobavljao automobile, vadio putne karte, radosno i veselo se tako osjećao već kao kakav mali kavalir, pa ga je majčica često zvala svojim malim putnim maršalom, nego je on na taj način bolje upoznao hrvatske zemlje, nego što bi iz svih školskih zemljopisa i zemljovida. Tako, da su se učitelji nemalo začudili na ispitima, koliko toga iz zemljopisa pozna ovaj privatni učenik više od svih redovnih đaka.

Zato se Zlatko i sada bez straha otisnuo na put, za tetu i gospođicu doduše samo do stanice Sisak, a u istinu mnogo mnogo dalje. Na rastanku s gospođicom još je jednom pozdravio »mamu«, i neka joj rekne, da ne će mnogo ni pisati, jer iz vinograda treba pošta nekoliko dana (to je on sebi sada izmislio), a za osam dana valjda će se i vratiti. Da bi se mogli raspitati za Zlatka u Sisku kod Draginih roditelja, to mu nije ni palo na pamet.

Nato ga brzi voz odvede u bijeli svijet i u neizvjesne plave daljine.

II. SAM

Zlatko je čitavu noć prespavao ljuljan jednoličnom muzikom željeza i pare, da se nije ni jedamput probudio. Tek kad je vlakovođa došao i javio dubokim, neispavanim basom, da je Sarajevo blizu, prene se i naš mali putnik i odmah je znao, gdje je i šta je. Osvježen kao okupan rosicom stane se spremati, pogleda na prozor, a tu, da tu je već bila plinara, dakle je prošao i Alipašin Most i sada će odmah biti i kolodvor na domaku. Ah a tamo na desno dizao se i Trebević, golemo debelo brdo, što mu na bilu leži ispružena ogromna ljudeskara, nogama pružena po bilu gorskom naspram grada, a glavom na uznak spram polja — i baš ta je glava to debelo brdo. Koliko li mu je puta majčica pokazivala tu sliku, dok je i sam nije shvatio i vidio. I sve mu je još poznato. Tu je to Novo Sarajevo s crkvom i s baščama, tu je pastu-

hana sa velikim jahalištima, a sada dolaze vlakovi s jedne, vlakovi s druge strane, vagoni, spremišta za kola i najposlije stanica.

Vlak stane. Hitro i važno Zlatko pokupi stvari pa se spusti niz vagon. Ljudi je malo, a ipak se guraju na izlazu. Kao da ne mogu čekati, pa da se ide redom, pomisli Zlatko kao starmali sjetivši se, kako je majčica uvijek prigovarala, kad se svijet bez potrebe turao i gnjeo. Preda svoju putnu kartu i eto ga na prvom pragu Sarajeva. Koliko je samo prostrano mjesto pred kolodvorom. Čisto, kao da je naraslo, izakako je posljednji put ovdje bio. Proširili ga valjda. I tramvaj su pomakli natrag. On će naravski tramvajem. Ni jedan se čas nije smeo, niti se osjećao nevoljko, što je sam. Šta više, od njega je otpao i posljednji ostatak straha i neizvjesnosti. Bio je pun poduzetna duha, i neodoljiva, živa radoznalost, šta li će sve još doći, ispunila ga svega i potisla sve sumnje i svu smetenost. Radovao se djetinjom i čistom radošću i sav se podao svojoj divnoj pustolovini. Čak u ovaj čas nije ni jednom mišlju mislio, zašto je zapravo tu i čemu je došao ovamo. Uživao je u nenadanoj slobodi, da može da radi, šta god hoće, da ide, kamo god želi — nitko mu ne zanovijeta, to ne smiješ, ono ne smiješ, a to moraš. Kao ptica u zraku zaletio se ususret nepoznatim senzacijama.

Drago mu je, što mu je i tu još sve poznato. Tu su iza nizova aleje vile na Kovačićima, više njih spava starac Trebević, slijeva su kasarne, kasarne, a onda kavanice, pa prve kuće. I kavana »Marijin dvor«. Tu je on često ljeti sjedio s majčicom i jeo sladoled. Onda eto ti tu i prva džamija, pa opet zgrade lijevo desno, ima velikih i novih kao u Zagrebu, a ima još i starih bosanskih sa mušepcima na prozorima. I dalje nižu se parkovi, pa kavane, pa zgradurine. Samo što je još malo svijeta na ulici. Još je rano. Jedva sedam sati. A tu su sada i fesovi i turbani i onaj buzadžija na uglu, taj je baš uranio. Ili je baš i kavedžija.

I sada je tu zemaljska banka i slastičarnica. Ha, tu će sići. I kavu popiti. Baš je ogladnio. Često li je i tu bio s mamom. Istom su otvorili vrata. No odmah će do-

biti kavu, samo neka se malo strpi, tješila ga gospođica. Nije mu bila poznata; prije je tu bila jedna velika, lijepa i bjelolika gospođa. Ništa, on će naravski čekati. A da mu vrijeme brže prođe, natovari pun tanjurić torta i slatka peciva, raskomoti se na crvenobaršunaskom sjedalu i stane slatko da blaguje. Ima i novina, pa može i da čita. Ali njega novine još ne zanimaju mnogo.

Nego tu je sada i kavica. Baš je fina i čitava planina tučenog kajmaka na njoj. K tome komad friškog »kuglhufa«. Kad je pojeo, plati i izide na ulicu. Kava ga je divno potkrijepila i još jače podstrekavala poduzetnost i očekivanje.

Stoji časom i pogleda uz ulicu, niz ulicu. Na koju će stranu? Morao se pribrati: što on tu zapravo traži! I onda mu padne na pamet, da je zapravo došao tražiti mamu. No to mu se sada činilo kao nuzgredno. Glavno je sve ono, što će doći, a još ne zna, niti ima pojma, što će to sve biti. I morao se upravo siliti, da prikuje misao o mami u sebi, tako su ga očekivanje i nada u događaje, što će da dođu, rastresle i vodile daleko od cilja. No i gdje i kako da traži? Trebao bi da se raspituje. Gdje i u koga? Najlakše možda na policiji. Ali — tu bi mu mogli staviti neugodna pitanja, moglo bi biti svašta. Čak bi ga mogli vratiti natrag. A to ne, nikako ne! On će potražiti one ljude, s kojima su se tata i mama nekad poznavali i Zlatko im upamtio kuće. Sjeća se tako triju kuća. Poći će redom. Najprije se popne na Banjski brijeg. Tamo su i oni sami stanovali i u istoj kući bila je i jedna mamina prijateljica. Pozvoni, pita za gospođu tu i tu. Nema ih, odselili se, ne znaju kamo.

Dakle tu nije bilo ništa. Spusti se dolje pa u Aleksandrovu ulicu. Tu je stanovao stari kućni liječnik. Stara ga je gospođa nekad jako voljela i davala mu kolačića, a doktor bio veseo starčić i puštao ga, da jaše na njegovu koljenu. No ni tu nije bilo nikoga. Doktor otišao na odmor u Primorje, a stara gospođa svojemu rodu.

Sada su samo još oni ljudi na Kovačićima. Onamo se može i tramvajem. Ali on će pješice uz Miljacku obalom. I tuda se on često šetao s majčicom, jer je ovdje bio najčišći zrak. Kad je prešao preko mosta i zašao

putem među vile, nekako je slutio, da ni tu nikoga ne će naći. A on bi baš u toga gospodina mogao imati najviše povjerenja, jer je to bio tatin prijatelj i kolega i Zlatko se često igrao s njegovom djecom. I zbilja. Nijesu doma. Svi su na moru. Samo gospodin bi mogao doći za nedjelju dana.

Sad više nije znao, kome će i na koju li će stranu. No nije se omalodušio. Šta više. Gotovo mu je bilo pravo, da se nije morao dati u ruke i pod nadzor drugih ljudi. Volio je, da je ostao slobodan i da može da vrluda, kamo ga ponese dobra kob. Zar nije divno ovako šetati u rosno jutro? Niti je vruće, ni studeno. Nebo je vedro kao staklo, sunce sja, zrak miriše, čitav je svijet prijatan i sve je puno obećanja u dobro i lijepo.

Najednom tamo onkraj rijeke kraj duhanske tvornice zazviždjela željeznica. Ilidžanski vlak! Kako bi bilo, da se odveze u Ilidžu, da se okupa i malo sprovede po zelenom parku?

Istom smislio i već podbrusio pete pa pravcem k stanici. Uzme kartu tamo i natrag, to je najudobnije, i popne se u drugu klasu. On se s majčicom uvijek vozio drugom, a nekad i prvom klakom, čak su se noću znali voziti i u spavaćem vagonu. No to sada ne treba. Kola su puna. Ljudi, žena, djece. Razgovaraju o kupanju. Jedna gospođa priča drugoj. »Ljetos smo odlučili ne ići na more. Molim vas, to je i trošak — šta mislite, željeznica za nas petero pa tamo dolje jedna soba, tijesno nam je, neudobno. Hrana skupa, a nevaljala, nema dovoljno ni dobra mlijeka. Sada uredismo tako. Uzmemo mjesečno karte za sve nas — ne stoje ni toliko, koliko vožnja željeznicom za jednoga u primorje. Uprtimo izjutra hranom i pićem svak svoj torbak na leđa pa u Ilidžu. Djeca se čitav dan tope u Željeznici. Nije naravski kao na moru, ali glavno je, i tu je voda, tu pijesak, sunca i zraka. Čitav smo dan pod vedrim nebom, tamo ručamo, što smo ponijeli od kuće, i to slađe nego u najskupljem hotelu, ispečemo kavu i onda legnemo u hlad pa se odmaramo. Po podne opet u vodu ili odšetamo na vrela Bosne, na večer kući, dobro večeramo i legnemo

da spavamo u svom prostranom stanu i udobnim krevetima, kako ne bismo ni u kojem pansionu....«

Kad je Zlatko stigao u Ilidžu, uputi se s ostalim putnicima k Željeznici. No tu se vrlo začudio. Jer tu je bilo više šljunka i pijeska nego i same vode. Negdje te negdje samo ko neke rupčage i jarci, i doduše puni bistre i čiste vode. Sigurno se tu i ne može plivati, nego jedino močiti i onda na pijesku sunčati. No to on sada ne bi mogao, jer nije imao plivaćih hlača, a u gaćama nije htio. On će radije u toplu kupelj, da se ljudski opere od znoja i putne prašine i čađe.

I kao kakav iskusan kupališni gost brzo je i zadobavio kabinu, taknuvši gospođi, što dodjeljuje kupke, nekoliko dinara u šaku. Tako je radila i mamica i nijesu nigdje morali dugo čekati. Kad se dobro sapunom umio odglave do pete i topio u vodi, koja niti je bila vruća ni hladna, nego taman ugodna i prijatna, pa izišao i opet se obukao, otputi se pred restauraciju na terasu: osjetio je, da je nanovo ogladnio i popije još jednu kavu. Nije doduše bila ni izdaleka tako dobra kao ona u slastičarni, ali mogla se piti.

A sada malo da se prošeta parkom. Bilo je i tu još malo svijeta, nasade istom uređene, cvijeća još malo, sve je još čekalo ljeto, da se rascvate i razraste. Dakako treba otići i Mišku i s njime se pozdraviti. Nikoje dijete ne dolazi na Ilidžu, da ne bi pohodilo medu Miška. Malo je tu stajao i hranio Miška ponesenim kruhom, a onda opet krenuo natrag u park.

Stane razmišljati, kamo će sada. Uto se nađe na cesti, gdje su stajali vrtuljci, ljuljačke i streljana, pa kavane i mnogo stolova i stolica sa bijelim stonjacima. Sve još prazno i mirno. Samo jedna hrpa stranaca sa putnim torbama i durbinima na ramenu stajala je pred omnibusom i pogađala se. Zlatko s interesom pratio je razgovor. Pošto ljudi najposlije posjedaše u kola, zapita kočijaš Zlatka, hoće li on da se vozi? Stoji po osobi pet dinara. Da i Zlatko će se voziti. Naravno, kad se već dolazi u Ilidžu, treba sve razgledati, što ima za gledanje. A vrela su Bosne sigurno vrijedna, da se za njih plati pet dinara.

Osjećao se neizmjerno zadovoljan. Žagor tuđih ljudi, što su razgovarali njemu nepoznatim jezikom — bit će da su Englezi, jer su bili i čudnovato obučeni i obuveni — ni malo ga nije smetao. Šta više, samoća, koju je osjećao, upravo mu je godila. Čar neobičnosti njegovih doživljaja od jučer u podne već i njegova samovlasnoga kretanja i nastupanja, nesprečavana ičijim zanovijetanjem i zapletanjem, ta potpuna sloboda, što mu je kao s neba pala, sve mu je to bilo tako čudesno, kao da čita kakvu priču ili kao da sjedi u kinu pa gleda pustolovine kakova maloga Džekija Kugana ili drugoga kojeg filmskoga dječaka — junaka. Bez ostatka predao se uživanju te divne i tako čudesne slobode i bilo mu je drago, da ga nitko ništa ne pita niti za nj mari. Baš je lijepo biti sam, pomisli, pa se čudio, kako je mogao jednom biti i žalostan zbog samoće....

I sada je tu ta dugačka, dugačka aleja, ravna kao strijela, puna hlada i prazna. Sjedne i sdruge strane krije se između zelenila po koja vila. U ovoj — ili je bilo u onoj? — stanovao je on jednog ljeta s majčicom. Ali onda je još bio jako malen, pa se slabo sjeća. Onda su tu ona ravna, suncem obasjana polja, a naokolo, daleko naokolo vijenac modrih planina.

A sada eto ga na mjestu. Svuda je gusta hladovina, a u njoj se bliješti voda, voda, tu jezerce, tamo jezerce, tu kratko točilo, ovdje most, a ostalo trava i drveće, drveće i trava i svuda gusta hladovina. Najprije pođe da prebroji vrela. Čuo je, da ih ima mnogo, no nije upamtio, koliko ih zapravo ima. No i ta vrela — slabo se i vide. Izlaze ispod kamene obale i ne vidiš ih, jer odmah ulaze u ribnjake. I voda — voda. Nema razlike.

Onda stane da vrluda po putovima, preko mostića, duž rijeke Bosne, u koju se najposlije skupili svi ribnjaci i svi potočići, tu je bio i dječak u čamcu, motkom se otiskivao, jer je voda bila vrlo plika, i trgao travu iz vode pa je bacao u čamac. Zlatko bi naravno najvolio, da može i on s dječakom da se vozi u čamcu, ali nije mu se dalo, da ga pita. Malo prosjedi na klupi, da gleda, dokle će mali brodar, no onda se sjeti i pođe do one kuće, gdje se uzgajaju mlade pastrvice. Tu je bilo ribica

svake veličine, od onih najsitnijih jedva pô centimetra dugačkih, pa sve većih i većih, sve one jednake u posebnim plitkim koritima, kao đaci u razredima — prava škola za ribice. I što ih je bilo mnogo — kao mravi rojile se i igrale i plivale po vodi. Baš su zlatne.

Kad mu i to dosadi, uputi se natrag među drveće. Uto mu do nosa stigne vrlo ugodan miris: miris pečena mesa i drugog dobrog jestiva. To se tamo u maloj gostionici zgotavljao ručak, a između drveća konobari sterali bijele stolnjake po stolovima. I sada Zlatko u isti čas osjeti, da je gladan, a to je opravdao i njegov ručni satić, na kojemu je pokazivalo taman podne. Bez okolijevanja sjede za stol, zatraži jelovnik i stane ga proučavati, ozbiljno i znalački, kao da čitav život svoj nije ništa drugo ni radio, nego učio jelovnike, tako da je konobar s nehotičnim poštovanjem pomislio: »A nu razumna čeljadeta, taj zna, što hoće.« I Zlatko je htio pastrvu, pečenu pastrvu — i k tome svega, što se uz pastrvu jede. Da i mladoga krumpira i kiselih krastavaca i salate, da i mnogo peršina na ribi.... Da, on ne pije ni piva ni vina, nego ako ima sode sa limunom. Ima. Dakle sode s limunom. Jest, iza toga i nešto slatko, to se zna. Da, da, palačinke, dva komada — mogu baš biti i tri.....

Konobar odjuri, a Zlatko osta kao čovjek, koji se sam sebi činio neizrecivo važan, čekajući na dobra, što imaju da dođu.

I onda se sa svom dušom prepuštao uživanju tečne ribe, okićene čitavim džerdanom svakakvoga zelenja i peršina i crvene povrtnice — nju doduše i nije naručio, no dobro je, da je tu, jer on i nju jako voli. I pošto pojede i ribu i sve, čime je bila garnirana, i one tri debele palačinke, popio čašu sode s limunom i iza toga — a bez toga zar u Bosni ima ručka! — džezvu crne kave, osjeti, da je sit i zadovoljan i ništa tu nije bilo više, što bi ga uznemirivalo ili smućivalo.

Kad je došao račun, hm, pa nije baš ni bio suviše velik — ni tolik, koliko je plaćao tata, kad bi njih troje ručavali zajedno. Ne trenuvši okom izvadi iz lisnice stotinjarku i ostavi konobaru dobru napitnicu, koju je ovaj

potvrdio s veselim: »Hvala, mladi gospodine!« Turi lisnicu natrag u pršnjak i naknadno se radovao, da je bio kod kuće tako štedljiv, pa sad ima novaca i može sve platiti i uživati.

No i sada treba da se ide dalje, t. j. natrag u Ilidžu. Omnibusa još nema. Doći će istom za pola sata, ako — t. j. mogao bi proći i sat.

O tako dugo Zlatko ne može čekati. Dva su sata prošla, treba stići na voz i za dana u Sarajevo. Poći će dakle pješice. No taj povratak ni za pola nije bio tako veseo kao omnibusom ovamo. I kovčežić puno je oteščao, kao da je u njemu bilo kamenje. I kaputić je smetao. Svaki čas je premetao oboje iz jedne ruke u drugu. I put, što li je dugačak! Aleja nikada kraju, kao da je još i rasla.

No ipak sve ima svoj kraj, pa i to pješačenje. Ugrijan, umoran stigne u park iskrca se na klupi, što je stajala na kraju velikog okrugljaka, drvećem opkoljena. To je nekad bilo dječije igralište, pa je valjda i sada još, premda nije bilo ni žive duše. Po sredini okrugljaka raširila se prekrasna lipa, granata, zelena i mirisava. Nasloni se laktom na oslonac klupe, kraj sebe namjesti kovčežić i prepusti se slatkome uživanju odmora i tišine. Više njegove glave brujale su pčelice, sva je lipa pjevala, tišina uspavljivala. I Zlatko zaspi, zaspi kao ludo janje....

Spavao je duboko i tvrdo kao na majčinu krilu. Probudio se naglo i s nejasnim osjećajem, da ga se nešto dotaklo i dizalo ga. Protrlja brzo oči, a to sjena lipina stabla otegla se na drugu stranu, a sunce već bilo za drvećem. U prvi mah nije se mogao snaći, ni gdje je, ni kako je ovamo dospio. A kad mu je došlo sjećanje i da je vrijeme vratiti se u Sarajevo, kadli nema njegova kovčežića. Nema te nema. Ni na klupi, ni pod klupom ni igdje okolo klupe, kolikogod je tražio! Okrali ga, dok je spavao, ne može biti drugo, jer valjda nije propao kovčeg u zemlju, niti je mogao da odleti.

Fatalno! Sva njegova prtljaga, rublje, sapun, kefica za zube — te najpotrebnije stvari na putu, to on dobro zna od majčice i njihovih putovanja! No šta ćemo, po-

misli; nekako će si već pomoći. Najnužnije može se i kupiti, a ostalo nabavit će već mama, dok je nađe.

Mama, dok je nađe! A on je baš pošao u svijet, da je traži! Čitavo to golemo poduzeće odjednom iskoči preda nj — danas prvi put u svoj svojoj jasnoći i ozbiljnosti. Bože moj, treba se dati na posao i tražiti. I to odmah natrag u Sarajevo. Eto skoro će i noć...

Maše se u prsni džep kaputića, da izvadi lisnicu i iz nje voznu kartu za povratak. Kadli novo iznenađenje: ni lisnice ni vozne karte, a bome ni — novaca!

Zlatku se zaljulja zemlja pod nogama. I novci mu ukradeni, novci, karta, legitimacija — pa i nju bi možda trebao, iako mu se činila prije izlišnom i nepotrebnom. Ali hvala Bogu, nijesu svi novci ni bili u lisnici. Jednu hiljadu sklonio je bio u kožnu torbicu te je onako, kako je činila i majčica s većim novčanicama, o uzici objesio oko vrata. Trebat će dakle mijenjati hiljadarku.

Posegne rukom o vrat, da skine torbicu i sada eto ti trećeg iznenađenja: ni uzice, ni torbice, jedino je ostao zlatni lančić sa amajlijom: malom kapsulom i slikom Majke Božje na jednoj strani i majčice na drugoj.

Zlatko protrne. Prvi put u životu osjetio je pravi, nepatvoreni strah. Bez novca u tuđem svijetu bez igdje ikoga, da u njega tražiš pomoći. Osjeti, kako mu se licem prelijevala nekakva studen, nije znao, da je to bljedilo. Počne drhtati na čitavom tijelu i stane plakati. No nije plakao na glas, kako plaču djeca, nego mu se samo tihe suze točile kao potoci, ali zapravo plakala mu duša od očaja, straha i — ostavljenosti.

Sada je istom znao, šta je uradio, šta je preduzeo, osjetio svu bijedu i tegobu — slobode i samostalnosti. No dječije se suze ipak skoro opet i osuše. I pošto je prošao prvi juriš zle sreće njegove, stane prekapati po svim džepovima, ne bi li našao barem toliko, da mogne platiti vožnju natrag u Sarajevo, on će se makar voziti i trećom klasom. I posluži mu sreća, sabralo se što dinara, što podinara i para, da je bilo taman šest, za povratak dosta.

Odmah se zaputi stanici i tu je već stajao i vlak. Kad se našao u kolima, osjeti se nešto sigurniji i mirniji.

Vožnja ga ponešto opet odvraćala od porazne istine, da je ostao u svijetu kao list na vjetru — sam, bez pomoći i zaštite, ne znajući, kamo da se okrene, što da počne. Kad je stigao u grad, padne mu iznenada na pamet, da ima još jedna kuća, s kojom su se poznavali i polazili njegovi roditelji. Kuća je ta bila na Crkvenom trgu, preko puta katedrale. S ponovljenom nadom popne se u drugi kat i pozvoni, pozvoni drugi put, pa treći. Nitko se ne javlja. Uopće čitava kuća kao izumrla. Ni žive duše. Zvonio je na svim stanovima, ništa. Istom sasvim dolje u podrumu zatekne ženu i zapita je za doktora Ljutića.

»Nema ih u Sarajevu, otišli su na ljetovanje!«

Zlatku se presjekoše noge. To je bila posljednja njegova nada. Našavši se opet na ulici stao je sav obezumljen, jer sada se već sasvim jasno javljao strah, strah od nepoznatih opasnosti, strah od ostavljenosti i osame. A ipak nije sve još pravo ni razumio niti je mogao da misli dalje od časa, u kojemu se upravo nalazio. Došlo mu, da glasno zajeca, ali se suzdržavao, jer mogao bi ga zaustaviti koji od onih ljudi, što su mimo njega prolazili; i premda se osjećao sam i bio željan, da se kraj nekoga skloni, u isti se čas bojao, da ga ne prepoznaju i vrate kući u Zagreb. Ne, to on nipošto ne će, bilo što mu drago.

Tu je sada pred njim crkva. Kroz otvorena vrata svjetlucalo iz tamne unutrašnjosti žuto svijetlo. Živi titravi plamičci kao da su ga zvali: hajde k nama i ne boj se.

I on pođe. Sjetio se, da danas još nije bio ni u jednoj crkvi, a ipak je on s pokojnom mamom, čim bi se našli u kakvom novom mjestu, najprije pošao u crkvu.

Bio je blagoslov. Svećenik predmolio, svijet odgovarao: »Moli se za nas.« Ah da, Majko Kristova, moli se za nas. I skrušeno složi svoj glasak sa molitvom pobožnoga naroda. Kad je večernja bila gotova, sa Zlatka je otpao sav strah. Dao se sav pod okrilje Majke, i Božje i svoje majčice, koja sigurno sada samo na nebu na njega misli, kao on na nju, i dat će, da nađe ovu drugu, živu i pravu svoju majku...

Stojeći na vratima crkve zagleda se časom na lijepu sliku, što mu se odavle pružila očima: mali trg, pa kratka i ravna ulica, poviše krovova pri kraju joj mrki gorostas planinski — tvrdi Trebević, po kojemu se između tamno modrih sjena još za čas proplitali rumeni odbljesci sunčanog zapada, a poviše svega nadvilo se visoko zelenkastoplavo večernje nebo. I ne bi valjda dječak ni primijetio te slike, da ga nije tako živo obladalo sjećanje na majku, koja ga je svaki put — držeći ga za ručicu — upozoravala, neka gleda i neka vidi, kako je lijepa kao samo prijestolje Boga Oca, što se popelo taman preko puta crkvi, kući Njegovoj.

Uto začuje kraj sebe glas: »Darujte, mladi gospodine, siromašica sam, nemam kruha ni ruha...«

Zlatko se ogleda. Prosjakinja u dronjcima, na krilu štap. Zlatko posegne u džep, u jedan, pa u drugi, redom u sve, svi su prazni.

»Nemam,« rekne žaleći, jer on je strašno rado davao prosjacima. Ali ne, eto — na dnu pršnjaka našlo se još pô dinarčeta. Poda ga ženi i ne misleći, da sada uistinu više nema ni pare novca.

Počeo se suton sve brže da diže iz mračnih zakutaka ulica i grada. Treba sada ozbiljno misliti na noćište. Eh, da ga nijesu okrali, lako i za to. Mogao bi gospodski da prenoći u hotelu, pa makar i uz opasnost, da bi ga suviše potanko ispitivali, otkud i kamo i čiji si i kako si ovamo dospio sam... On bi i za to već smogao odgovora. Rekao bi tako i tako, đak, svršio školsku godinu tamo i tamo, i sada se vraća majci, no ona valjda nije primila pismo i zato nije došla preda nj. Ali sjutra će zacijelo... Da, tako bi kazao. No sada se ni to ne može. On će dakle misliti, kako i gdje da provede noć. I dok je počeo razmišljati, kamo da krene, zaluta u čaršiju. Pa hajde, da se i ovuda još prošeće. Počeli su već zatvarati ćepenke, i promet se stišavao, samo još tu i tamo čuo se zveket gvožđa iz kujundžiluka, a i to već sve tiše i smirenije, i kad se Zlatko stao vraćati onom mrežom uskih uličica, sve je bilo gotovo pusto i prazno. I bilo mu je sve tjeskobnije. Gotovo ga nešto zeblo — možda

i od večernjega zračka, a kaputa nije imao. I njega mu ukradoše oni ilidžanski lopovi!

Izišavši opet u modernu gradsku polovicu među visoke kuće razgleda ponovo pitanje: gdje će noćiti? Mislio i najposlije sve na jednu smislio: nema druge, treba se zavući u kakovu vežu, dvorište ili pod čije stepenice i tu prebivati noć...

Divno! Da tako će učiniti. Zar nije tako radio i onaj mali filmski junak? To je bila zar zazbilja prava i pravcata pustolovina, to više nije šala, nego gola, tvrda istina. I Zlatko će je svladati. Hoće! Bez straha gotovo veselo zaputi se uz ulicu pa da će najprije gledati u Napretkov dom. Tu je bio jako dobro poznat. Ovamo su negda zalazili tata i mama u hrvatski klub, a njega ponekad ostavili sa njegovim drugovima na dvorištu, da se igra. A što li je tu bilo zgoda za sakrivanje — puno dvorište bačava, sanduka, zakutaka. A istom ono stražnje dvorište, tamo je čak i nekakva šupa, tamo su se penjali po krovu te šupe, igrali se hajduka i skrivača. Baš je bilo veselo!

Dakle u Napredak! Kad li tu pred vratima posljednje kuće pred Napretkovom palačom nešto zvekne, zveka njemu poznata iz davnine, iz velike davnine, ali pouzdana i prijatna. Stane, ogleda se, zveka izlazi iz susjedne kuće pa na ulicu i s njom i ono, što je zveckalo: kanta mljekarska, a o ruci čovjeka, stara muslimana, sjedobrada, opeškirena.

»Avdaga!« vrisne Zlatko, ama vrisne sasvim tiho u sebi, ali bilo je kao klicanje najveće radosti. Doduše nije baš ni bio Avdaga, njihov nekadanji mljekar, što im je nosio mlijeko, otkad Zlatko pamti i sve dok se nijesu odselili iz Sarajeva, ali sjetio ga je baš Avdage i sad je Zlatko znao, šta će i kuda će.

Avdaga bio je nekad njegov dobri prijatelj. Svako je jutro donosio mlijeko, što je Zlatko pio, razgovarao se s njim, pričao mu o svojoj djeci, a kadgod bi sazrilo koje voće, prvo je donosio Zlatku: prve trešnje, prve šljive, prve jagode, jabuke, kruške i štogod je već bilo, a mamici jaja, sira i kajmaka. I tata je Avdagi jednom učinio jedno veliko dobro: pomagao mu je, da mu spase

zemlju, za koju su ga neprijatelji htjeli da prevare i da mu otmu. I jer tata nije htio da primi nikakvih novaca, iako je bio advokat, to je Avdaga rekao, da mu ne će nikada zaboraviti, nego će mu ostati zahvalan, dok je živ. I mama je često sa Zlatkom bila kod Avdaginice na Hrvatinu, sjedila s njom i razgovarala, pila kavu, jela slatko i kupovala fina beza, jer je Avdaginica bila i vrsna tkalja. I makar hanuma nije htjela da prima novca, mama nije popuštala, nego je novce za bez poklanjala djeci.

I sada će dakle Zlatko otići Avdagi, da u njega pita konaka. Veselo i lakonogo bez trunka umora uputi se preko Latinske ćuprije pa uz Bistrik i makar se uto već spustila i noć i elektrika već svuda svijetlila, a ulica gotovo pusta s malo još prolaznika, on se nije ni najmanje bojao, nego junački se penjao uzbrdo sve do željezničkog mosta. Tu je doduše pod ogromnim lukom najednoć zijevala crna jama, jametina, ulaz na Hrvatin brijeg, koji je bio gotovo sasvim u mraku. Tek tu i tamo tinjalo slabo svjetalce i jedva pokazivalo put po vratolomnoj kaldrmi. No Zlatko se još uvijek ne boji. Bez straha stane se dalje penjati, makar je ulazio u sve to dublju pomrčinu. Napokon stane se zaustavljati. Treba naći kuću. Broja naravski nije znao. No mogao bi je poznati. Ali kako, kad je tu sve jednako: zidovi bez prozora, a vrata sva jednaka! Sjeća se, da je bila već negdje blizu kraja, kuda je ulica izlazila u polja i dalje pod planinu. Bila je tu blizu i džamija, ali sada je noć i skoro se ništa nije vidjelo. A nikoga ni da pita. Ići od kuće do kuće i lupati na vratima? To se nije usudio.

Dakle stane pomno razgledavati po čitavom redu sva vrata i zidove i onda na dobru sreću pokuca halkom na onima, pred kojima se upravo bio zaustavio. Pokuca jednom, pokuca drugom, pa trećom — ništa. Samo zveka neobično jeknula kroz mračnu ulicu i budila stravičnu jeku u svakom kutu. Zlatko ponovi od časa do časa kucanje, no sve zaludu, nitko se ne odaziva. I kako je malo još bio pun radosti i nade, tako mu je sada srce zapalo u još dublju žalost i beznadicu. Jer Avdaga i njegova kuća bila mu je doista posljednja nada u utočište

i pomoć. Šta sada da radi? Osjetio se tako umoran i slab, jedva se držao na nogama.

Elem, sada se ne može ništa. Najbolje da sjedne na ovaj prag i da tu presjedi noć, pa onda sjutradan šta Bog da!

Zlatko se namjesti u kutu dovratka. Zagleda se u mrku noć, na protivni red zidova i vrata, pogleda na nebo i malo mu odlane, kad je tu ugledao onu veselu vrevu zvijezda i zvjezdica, mnogo sitnih i one pokrupne, što su tako uvjerljivo titrale i treptale, jedna žutim sjajem, druga crvenim, treća modrim, pa onda opet sasvim bijelim kao srebro. I onda odjednom sasvim iz bliza, iz visine zaori ljudski glas, zvonak se i skrušen rastolegne, za njim drugi, pa treći, iz bliza iz daleka »Alahu egber...« Jacije, molitva muslimana. Zlatko odmah osjeti olakšicu na te ljudske glase. Činilo mu se odmah, da više nije sam. I nehotice se prekrsti. I dok je još ječala molitva u noćnu tišinu i noćni mrak, Zlatkove se misli stanu smireno mrsiti u sve to nejasniju pređu, dok se sasvim ne zamrse i on zaspi. Zaspi kao ludo janje i sanjaše, sanjaše, da je tu njegova majčica sva u bjelini, ali čim je za njom željno pružao ruke, ona se odmakla i on onda sve za njom i sve uzbrdice teško se penjajući, čisto ne mogao ni ravno hodati nego u koljenima klecajući gotovo puzao po tvrdoj kaldrmi. Tako se mučio i penjao i već je mislio, sada ju je stigao i uhvatit će je za rub bijele njene haljinice, kad li i ona stane, prigne se k njemu i stavi ruku na njegovo rame i — o sreće...

U taj hip otvori oči, a to pred njim čovjek. Čovjek, musliman, u mjesečini dobro ga je vidio. Musliman.

»Avdaga!« otkine se Zlatku iz grla klicaj olakšice, radosti i sreće.

Skoči pa onoga se za ruku hvata kao utopljenik slamke: »Avdaga!«

»To sam ja! A tko si ti, sinko?« oglasi se čovjek potiho. »Kako si ovamo došao i što tu tražiš?«

»Tražim konak, dragi Avdaga, i ja sam Zlatko, Zlatko Seljačić. Zar me ne poznate? Moj tata je doktor Seljačić i vi ste nam nosili mlijeko, znate li još? Stanovali smo u Skenderiji...?

»Znam. Ama kako dođe ovamo, dijete, da od Boga nađeš, u to gluho doba noći i sam?« pitao Avdaga otključavajući kapiju.

Nato Zlatko na dušak izvali sve svoje doživljaje, što su ga dotjerali do ovoga mjesta i časa. Kao pljusak tekla besjeda o majčici, što je umrla, o maćehi, s kojom se nikako nije moglo, onda o čudnoj vijesti o živoj majci, i da mu ona pokojna nije bila prava majka, nego da prava živi u Bosni kod nekakvoga kapetana u šumi, zatim kako je utekao od kuće i kako ga u Ilidži okradoše.

»I sada nemam nikoga tu, ni prijatelja ni novaca, pa kako ću bez toga naći svoju pravu majku?« završi rasplakavši nešto od sjećanja na svoju bijedu, a nešto dakako i od umora.

»Ali imaš Avdagu i on će providjeti. Budi samo s mirom i ne boj se.«

I uzme Zlatka s obje ruke oko pasa, digne ga preko praga, zaključa vrata iza sebe i za ruku držeći dječaka uvede ga u kuću pa ga posadi na minder. Zatim mu donese lončić mlijeka i komad somuna, namjesti mu krevet na minderu i rekne mirno i uvjerljivo:

»Tu ćeš spavati. Ne boj se ništa. Ovdje u mutvaku spavam ja. Moja su djeca na selu u Lukavcu. Sjutra zorom doći će moj najstariji sin Selim s mlijekom, s njim možeš onda poći u Lukavac, ako te je volja. Bit će ti ljepše na selu nego ovdje u gradu. A onda možeš se vratiti s njima. Dotle ću se ja raspitati....«

»Da, Avdaga« rekne Zlatko, »kako vi hoćete. I hvala!«

Bio je tako umoran, da je to rekao već na po spavajući. Na to se počne da svlači. I upravo kad je iz gaća stao izvlačiti košulju, kadli nešto mu padne na nogu. Prigne se i onaj se čas vas rastrijezni: bila je njegova torbica i u njoj, u njoj — hiljadarka čitava i živa, živa i zdrava!

»Avdaga, Avdaga!« stane ga vesela vika pa na vrata.

Avdaga otvori i ugleda pred sobom dječaka: jednom rukom steže gaće oko pasa, drugom vitla po zraku neku stvarcu.

»Šta je? Kakva ti je nevolja?« zapita.

»Nije nevolja, sreća je, dragi Avdaga. Evo kese, evo novca — samo se otkinula uzica, a kesa spuzla u košulju pa zapela u pasu. Sad ja više nijesam siromašan, mogu sve platiti, što ćete na me trošiti, dragi Avdaga, i molim, uzmite—«

»Ne dao Bog,« otkloni Avdaga rukom, »ti si u ovoj kući moj gost, a svoje novce k sebi.«

»No pa kad ne ćete, molim, da mi ih barem čuvate, da ih opet ne izgubim.«

Avdaga pristane na to i turi kesicu u njedra. Nato Zlatko legne, prekrstivši se i počne da se Bogu moli, no već iza prvih riječi zaskoči ga san i on zaspi kao na krilu majčinu....

III. U ŠUMSKOM DOMU

Pred prostranom verandom velike šumske brvnjače pružila se ravna čistina, sva obljevena mjesečinom. S jedne i s druge strane bijela puta, koji je vodio sredinom čistine od kuće do vrata u ogradi, prostrle se dvije velike plohe, gustom ostriženom travom obrasle. Po njima iz te nesigurne noćne rasvjete u čudnim i sablastivim oblicima kao neka začarana bića ispodizale se grupe rašća i grmlja, a među njima mnogobrojni grmovi i krošnjata vitka stabalca ruža u punom jeku svoga cvata, rasprostirala su opojne mirise svojih raznovrsnih cvjetova, što su se svojim savršenim i krupnim likovima i u toj rasvjeti još razabirali. Čitav ovaj šumski zaselak s tim ukusno uređenim pretkućnjakom te dvorištem i gospodarskim zgradama odostraga bio je sa tri strane zaklonjen gustom šumom, i samo što nije utonuo u debelom hladu kitnjastih omorika, što su se iza kuće polagano penjale uzbrdo. Ravnjak sprijeda zatvarahu nizovi mladoga jelovlja propuštajući slobodan pogled onkraj ulaza na daleki vrletni kraj, što se dizao iz iskrčene doline i šume više nje gubeći se u srebrnastom svijetlu mjesečeve noći.

Tišina okolo naselja bila je tako savršena i apsolutna, da je upravo zaglušivala. Osobito otkada je pre-

stala večernja muzika sitnih glazbenika u travi i granju. Samo pokadšto prolazilo bi kao uzdah kroz najviše vrhove omorika neizrecivo skladno zujanje iglica pod dodirom noćnog vjetrića, tajanstvena svirka, puna bajnoga čara i sanjarski bestjelesnih zvukova.

Noć je bila neobična. I tišina nije bila kao tišina drugih noći, koja je samo zato tu, da obustavi glasove i nemir dana, da nosi san, pokoj i zaborav uznemirenoj duši, nego ta tišina kao da je u sebi krila nešto naročito, važno i kobno. Kao duša, koja je časom pod nekom čudnom slutnjom zadržavala dah.

Ta je duša bila u tom času jedina, koja je u Han Čuriću bdjela. Sve je naokolo već odavna pozaspalo: Kočijaš i njegova žena u stražnjoj kući i Manda sluškinja u svojoj sobi u potkrovlju i oba bundaša na dnu dvorišta. Samo gospođa Cvijeta sjedila je još na verandi, zaklonjena dubokom sjenom divlje loze, njoj do nogu lijepi vučjak Ris, i nije se mogla otkinuti od čara šumske noći, mjesečinom posrebrene, koja je danas tako čudno obladala njezinim bićem. U dosada mirnoj, gotovo zamrloj unutrašnjosti njenoj javilo se neko neobično kretanje, polusanjarsko raspoloženje, očekivanje, kojega si nije bila svjesna, osim što je osjećala dalek nepoznat nemir i neko predosjećanje nečega, što joj prijeti. No taj nemir mjesto da ju je gonio u kuću, da se sklone među sigurne zidove doma, s magičnom ju je snagom držao na mjestu, premda je bila kasna noć, pa se već i vučjak Ris do njenih nogu nekoliko puta doticao gubicom njena koljena, kao da pita, ne će li se već na počinak.

No ona mjesto u kuću, udisavala neobičnim uživanjem miris ruža, što su se u sav jek rascvale na zelenom busenu pretkućnog vrta i iz mnogobrojnih, prekrasnih cvjetova svake vrste i boje raskošnim milodubom napunile okokućje i blizu šumu, i napunile Cvijetinu dušu polusvijesnim, sanjarskim raspoloženjem, a da ne bi umjela riječima izreći, što osjeća. Ona nikada o sebi nije razmišljala, još manje sebi ikada davala računa o svojoj unutrašnjosti, kamoli da bi bila kadra analizirati svoje osjećaje. Njen je »Ja« bio potpuno izlučen

iz opsega njezina poimanja i htijenja. Njen život je bio sav upućen na svijet izvan nje, mehaniziran potrebama svagdanjeg života i pokretavan jedino pobudama, koje su dolazile izvana. Kućanstvo, vrt, šuma, jednolični život, štivo isključivo realna i neuzbudljiva sadržaja, obični i kratki razgovori s ukućanima i slučajnim namjernicima, sve to udešeno po stalnom nekom redu, koji se ponavljao, a inače samoća, duboka neodoljiva samoća: to je bio njen život od nazad sedam osam godina, da nije ništa drugo željela, ničemu se nadala, ništa ne htjela. Živjela je životom biljke, koja živi da živi, živjela u sadašnjosti ne pitajući za budućnost, ne znajući za prošlost, od koje ju je dijelila visoka, neprestupna ograda, preko koje nije bilo ni staze ni puta, kroz nju ni vrata ni prolaza. Prošlost je njena duboko tonula u mraku zaboravi, pa i onda još, kad se počela razilaziti tmuša, puna strahota, halucinacija i groze. Njih je nestalo, ali nestalo je i sjećanja za sve, što je bilo prije katastrofe, koje se isto tako nije sjećala. Uzalud su liječnici kušali da joj duh ispitivanjem vrate u prošlost; svi bi napori u tom smjeru svršavali strahovitim nastupom, koji bi postao opasnim za sam život njen. Zato se moralo odustati od svakog dalnjeg eksperimentiranja s bolesnicom i prepuštati — taj inače rijetki i zanimljivi slučaj trajne amnezije — vremenu i njegovim ljekovitim silama.

I vrijeme je pomalo donosilo izvjestan boljitak i prividnu normalnost življenja i vladanja. Pacijentica je bila zdrava i normalna, jedino u njenome pamćenju ostao je i nadalje zamračen izvjestan dio, u koji se nije smjelo dirati, a ostala je i plahost i bježanje od ljudi nepoznatih, stalna sjeta i sklonost samoći i šutnji.

To se stanje — sve na bolje — utvrdilo i ustalilo, otkad se našla u sadašnjem prebivalištu. U šumi njen se duh našao relativno miran, i njen je život potekao normalno, jer je našao djelokrug, u kojemu se ona povratila realnosti i njezinim funkcijama. Sedam je tako godina, što živi tim automatskim životom ne pitajući, koliko će još trajati, živjela bez tegoba unutrašnjih, bez vanjskih zgoda i nezgoda, primajući ravnodušno sve,

kako je dolazilo, jer se njena smirenost, i duševna i fizička, nehotice prenosila i na njenu okolinu predusretajući tim konflikte i sukobe, kakvi se inače lako zameću između ljudi, koji živu jod jednim krovom. Ili stvarnije rečeno: u kući je gospodarstvo bilo tako udešeno, a sve po stalnom redu i poretku, da je išlo ko samo sobom, kako bi se hvalio gospodar kuće, kojoj je Cvijeta bila domaćica i upraviteljica.

No taj je red i poredak — barem u koliko je bio unutrašnji — večeras zar osjetio poremećaj?

Bilo je zaista čudno veče. Nešto je u Cvijeti zakucalo, sitno i daleko, no zakucalo i donijelo izvjestan nemir. Ona stane da prisluškuje tome glasku. Stane naporno da misli: Da se ne bi počele da dižu zavjese nad onim nepoznatim, zaboravljenim?

Vrući se val razlije nad mladom ženom. Spopadne je veliko uzbuđenje. Sad, sad, ako se vrati zaboravljeno?

No tu je strah, što vazda vreba negdje u kakvom kutu, i strah utrne svaku jasniju misao u zametku. A bez misli nema sjećanja.

Još ona nije spremna za taj čas. Zar nije dosta gledati u divote ove noći, gledati, ništa ne misliti, ne znati; ne pamtiti, ne htjeti?... Čak i ono, što inače spada u okvir dnevnih poslova, i to sada treba izlučiti i podati se jedino ljepoti časa: tajanstvenome čaru šume, najmilijem društvu — samoći i najdražemu razgovoru — tišini.

No to njeno najdraže trojstvo kao da je večeras otkazalo službu. Šuma iznenada prošumjela, samoća progovorila, tišina probija dušu....

Cvijetu počne tresti studen. Da, to su te lipanjske noći još pohladne. Ris diže glavu, naćuli uši, pogleda na gospu i glavom krene spram ograde verandine.

»Šta ti je, Riso? Nema nikoga. Gle, sve je mirno i tiho.«

No Riso podigne iznova glavu. Zatim se uspravi, u po glasa zareži i uputi se k vrataščima verandine ograde.

»Ta šta ti je samo?« ponovi gospođa, ali u isti mah i ona stane da prisluškuje.

Da, Riso je dobro čuo. Iz dola čulo se najprije neko zujanje, kao vjetrić izdaleka, a onda sve bliže, dok se nije sasvim jasno razabiralo ritmično kloparenje....

»Dresina!« rekne Cvijeta i naglo se digne iz naslonjača pa stane uz ogradu i zagleda se niz bijeli put između tamnih ploha ružičnjaka prema vratima u mladome jelovlju.

»Nešto se dogodilo«, pomisli čuvši, kako se kloparenje sve više približavalo. »Netko se valjda razbolio, pa treba lijeka ili inače kakvu pomoć.«

Ne bi bilo prvi put, da je dižu i po noći. Dobro, da još nije legla. Stane uz ogradu i kušala pogledima da probije srebrnasto polusvijetlo mjesečine.

Uto pred kućom već stala i dresina. Ris zareži pun prijetnje. Cvijeta ga uhvati za ogrlicu ušutkavajući ga. Bit će netko poznati, jer umije da odškrine tajni zasunak na vratima. Ona u isti čas odvrne i elektriku. Nad bijelim putem plane svijetlo kao po danu.

»Suljo, šta mi nosite tako kasno?« upita ona prepoznavši čovjeka, koji se približavao kući. Bio je željeznički namještenik na stanici.

»Pismo,« odgovori i pruži joj gore bijeli zamotak. Donio čovjek iz Sarajeva. Rekao je, da vam odmah predam u ruke. Važno je.«

Čudno! Tko bi to njoj mogao da piše? Ona ni s kim ne dopisuje, niti prima niti šalje pisma, osim što bi kapetan javljao kartom, kad bi stigao kamo ili kada će se vraćati.

Čovjek je već odavna otišao, kad je ona još uvijek okretala pismo i premetala ga iz ruke u ruku, ko tražeći na uprljanom omotku, da joj razjasni tajnu lista i načina, kako joj je dostavljen. Ništa nije stajalo na njemu, osim olovkom i dosta nevještom rukom napisano i već prilično nečitljivo njeno ime.... Ioduše to je ime znalo i svako dijete u čitavoj okolici na milju daleko. Napokon otvori omot i stane da čita prema svijetlu elektrike. Bilo je nekoliko riječi samo:

»Dođite u Avdage Štilića na Hrvatinbrijegu broj pedesetiosam u Sarajevu. Čeka vas vaš sin Zlatko.«

I ni riječi više. Čitala je još jednom, pa još jednom i onda se uhvatila rukom čela i zagledala u mjesečinu pred sobom, gledala, a da ništa nije vidjela. Nije ništa razumjela. Njen sin!

Kakav sin?

Šutnja.

Ona ima sina?

Na pitanje samo zijevnula praznina i tišina.

Ona ima sina! Sina Zlatka. »Čeka vas vaš sin Zlatko!«...

Najednom kao da je pred njom tresnula munja i za jedan hip je svu preplane žarko svijetlo. Zatresoše joj se noge i ona kao obnevidjela padne na sjedalo. Srce joj stane strahovito lupati, a u glavi nastalo jedno divlje, haotično komešanje.

Sve se oko nje i u njoj zaljuljalo. Misli u jednom hipu, oslobođene, davnih uza, zakovitlale kao roj pobunjenih mravi:

Je li to sada prošlost, koja se otkriva i javlja, što je bilo tako dugo mrtvo i zaboravljeno?

U prvi mah osjetila je jedino veliku bespomoćnost u toj tmuši i vrtlogu. Šta samo da radi, kako da se probije?

Naprežući se, da zagleda sama u sebe, počela je grčevito hvatati pobunjene vjesnice iz dugotrajnih mračnih krajeva zaborava. No čim još dođe na dohvat koja, i ona već držala, sad će je zaustaviti, da joj rasvijetli noć prošlih dana, da joj donesu jasnoću i istinu, da otkriju neznano i zaboravljeno — u isti čas svega opet nestane u divljem komešanju pobrkanih slika i predočaba, zamršenih misli i nejasnih osjećaja. Nastade divlja borba između napô probudjela intelekta i nastojanja, da se dohvati makar i najmanje misli provodilje, kojom će se probiti kroz kaos zaborava do istine. Od silna napora stala je hvatati muka, prijetila nesvjestica.

I kad je osjetila, da je počinje ostavljati svijest, učini još jedan nadčovječni napor. Instinktivno osjećajući opasnost, da se ne izgubi, kao nekad, kad bi se u sličnim prilikama nad njom spuštali još gušći mraci, puni strave i boli — trgne se i sabere ostatke svoje svijesti. Ne, ne misliti dalje! Još ne. Još treba mira i mraka, treba

vremena i snage, dok se mogne podnijeti potpuno svijetlo saznanja i istine. Jer ona je slutila, da iza crnih zavjesa zaboravljena svijeta zijeva pored svijetla, što oslobađa, još i sjene, što okrivljuju, optužuju, karaju....

Mlada žena pokrije rukama lice, kao da se htjela da zaštiti od nepoznata, što još prijeti. Naprezala se, da sabere raštrkane čestice uzbunjenog duha, besvijesno tražeći oslonac, da se o njemu opet osovi i povrati pređašnju ravnotežu.

I našla ga je. Kroz hukanje duševne oluje, koje je pomalo nestajalo, osjećalo se postojano zujanje glaska, nježna i zvonka kao srebrnog zvonceta, i ma da je sitan i još dalek, držao se uporno i tražio, da ga čuje.

Da, ona ga je čula. Sin. Njen sin. Čula ga je i prihvatila. Iako još nejasno i neznano, u tom imenu bila je čudesna snaga. Stala je uporno da prisluškuje uhom duše svoje. I ma da se u njoj samoj još nije ništa naročito pokrenulo, glasak se držao i on je nju zvao.

To je ona razumjela. Netko ju je trebao. Ovaj je put njen sin. Neki dan je bio sin skretničara na stanici. Slomio nogu, pa su je zvali — u pola noći zvali. I ona je ustala, kao što bi se dizala u svako doba dana i noći, kadbi je god netko trebao, da mu pruži prvu pomoć. Čitava ju je drvarska kolonija znala, i sva naselja na mnogo milja unaokolo.

A sada je treba njen sin. Ne smije da časi. Tko zna, šta mu je. Samo neka nije nikakvo zlo. Na samu misao prospu joj se žarki srsi niz leđa. Gle, nikad nije dosada osjetila, što bi bilo nalik na taj strah.

Samo da već hoće da prođe noć. Koliko je već? Blizu ponoć pokazuje satić na lijevoj ruci.

Naglo se digne. Treba se spremiti. U pet sati jutrom ide prvi vlak, a do stanice ima dobra po sata hoda. A treba i leći, nekoliko sati prospavati.

Nikada se Cvijeta još nije tako brzo i živo kretala kao sada. Gdje je ona prijašnja tromost i automatična sporost njezinih kretnja i vladanja, posljedica plahosti i straha, šta su je tako dugo sapinjali okovima duševne i tjelesne neslobode! Kao da ih je vjetar odnio.

Lako i hitro uputi se u kuću, pošto odvrne svijetlo i zaključa za sobom dvostruka vrata u predsoblje. Obašavši sve sobe i prostorije da, kao svako veče, pogleda, jesu li zatvoreni svi prozori, pozaključana vrata, ugasla vatra na ognjištu, popne se u gornji sprat svojoj sobi, i počne odmah da sve sprema za sjutrašnji polazak u grad.

Gotovo mehanički kao svaki put, kad je trebalo kome da vida ranu, uredi iščašiti zglavak ili poda kakvu god prvu pomoć — napuni kožnu torbu svakakvim priborom ljekarskim, melemima, povojima, raskužnim sredstima, termometrom, iglom i koncima. Onda priredi odijelo, prebroji novce, napiše na cedulji poruku za služavku Mandu, neka spremi dobru večeru: ona će se vratiti i povesti gosta.... Najposlije legne u krevet.

No san nije htio da dođe. Prvi put, otkad pamti, ona ne može da zaspi; san bi joj dolazio, čim bi osjetila pod glavom jastuk. A sad leži i širom otvorenih očiju gleda u noć. No ona ne gleda u mrak; vratila je pogled u sebe i malo po malo stalo se tu vedriti, i u toj, još uvijek sutonskoj vedrini počele su da nadolaze misli; plaho i bojažljivo, kao da se još uvijek ne usuđuju izlaziti iz svojih zakutaka.

Još njena svijest nije bila dosta jaka, da je od prve pušta u potpuno svijetlo saznanja. Tu su još uvijek zijevale mnoge praznine u nizu događaja, doživljaja, a da se nije smjela pitati, čime su bile ispunjene....

....Bila je bolesna, — tako joj rekoše — dugo i teško bolesna. Mnogo mjeseci nije za sebe ni znala. A kad je došla k sebi, ostala je plaha, krila se od ljudi i strašila se svakog šušnja. A kad stadoše da blijede aveti i strah pomalo jenjao, ostala je apatija i posvemašnja tupost za samu sebe, a donekle i za svoj okoliš. Vodili su je iz sanatorija u sanatorij, a da ništa na nju nije uzdjelovalo niti je istrglo iz njenog mrtvila i bezinteresnosti, makar da se toliko povratila, da je počela zamjećivati stvari i ljude oko sebe i donekle i reagirati činima malim uslugama, osobito prema bolesnicama, valjda pod besvjesnim dojmom nekadanjeg svog zvanja dobrovoljne bolničarke. Došlo je čak i do toga, da su je formalno

namjestili kao bolničarku u jednom ženskom liječilištu, gdje je ona s vremenom vršila svoju zadaću na opće zadovoljstvo. Bila je od svih svojih drugarica najstrpljivija, neumorna, ništa joj nije bilo teško, nije se ni našto tužila, no nije se ni hvalila, nije — osim najpotrebitije — ni s kim vodila razgovore, tražeći vazda po mogućnosti, da se gdje god osami.

Da, sanatorij! Tu se onda nešto dogodilo. Šta je samo bilo? Klupko se uspomena stalo polako odmatati... Došli nekakvi ljudi, gospodin i gospođa i prostrli pred njom spis, da ga potpiše, pročitavši ga prije. U tom spisu ona, Cvijeta, odriče se svoga djeteta, sina, što ga je rodila tad i tad, u korist gospodina i gospođe te i te, koji rečenog dječaka uzimaju pod svoju priznavajući mu sva prava zakonitog djeteta sa obavezom, da će svu brigu za njezino, Cvijetino, uzdržavanje snositi tako dugo, dok ona ne nađe obezbijeđenu egzistenciju....

To je ona dakle imala dijete! Ta je misao u ovaj čas nije nimalo uzbuđivala. Jedino je uhvati čuđenje. Ono dijete i sin, koji je sada treba i kojemu je zovu? Da, to će biti on, kojega ona nikada nije vidjela.

Bilo je čudno. Stajalo ju je napora, da identificira ono malo djetešce, koje je, kako su joj rekli, ona odstupila stranim ljudima, sa sinom Zlatkom, što na nju čeka na Hrvatinbrijegu u Sarajevu.

Ono sitno čedo — na njega se ne sjeća: rodila ga je u potpunoj neprisebnosti, i misao o njemu nikad dosada još nije ulazila u njezin duh. Ona se od te misli instinktivno branila, pred njom krila sve vrijeme, što joj se vraćala svijest, pa i sada još. Jer tu se još nešto krije iza mraka duševne tmuše, prouzročene neizrecivim potresajima i uzbuđenjima jedne preosjetljive, romantično-mistički natrunjene djevojačke duše — a to je značilo raskopati ranu boli, grijeha i dušogrižja, značilo je ludilo, koje vodi bjesnoći i smrti....

Cvijeta se zgrozi, premda ju je oblio znoj, znoj tjeskobe i naglo uskrišena straha. Nije li, kao da su se donle čvrsto zabravljena vrata iznenada stala otvarati, da propuste duhove prošlosti, da joj pogledaju u lice i ona njima, da je tuže glasno i jasno pa da još sude i

izvedu na bijeli dan, što se tako dugo krilo u krilu zaborava, nepreboljeno, neokajano?...

I danas eto, počeli se dizati mraci i iza ovih vrata, što se otvarala pedalj po pedalj, neumolno kao sudbina...

No začudo. Strah je bio izlišan. Dusi prošlosti bili su doduše tu, nijesu se dali otjerati, ali ona ih se više ne boji. Našla joj se obrana i štit; pod tim štitom zaći će u svaku borbu, da izvojšti sebi oproštenje, a sinu sretno življenje.

I nato usni kratkim i zdravim snom.

IV. CVIJETINA POVIJEST

Počela je onoga sparnog ljetnog dana, kad su stali da se vraćaju u stravično preobličenoj i apatičnoj povorci oni, koji su pred jedva četrnaest dana — još krepki ljudi i čili momci — prolazili istim ulicama gradskim, prolazili lakonogo u gustim nepreglednim modrosivim četama, držali se i pod bremenom teške opreme od gvožđa, ruha i kruha još uspravni i uzdignute glave stupali okićeni cvijećem, kuda je samo pristajalo: na kapi, po prsima, oko vrata, čak i na vrhu puške, više njih uzvijorile se zastave, a uz bučnu zvučnu glazbu orila im se grla od pjesme, kao da se išlo na veselje i pirnu slavu, a ne na klanje, i s njima i okolo njih gužvala se vreva ljudi, djece, žena, kliču, ijujuču, dozivaju, pozdravljaju, mašu rukama i rupcima, smiju se i — plaču, plaču, plaču... Takve ih je onda točila zemlja iz svakoga grada, iz svakoga sela, iz bogate palače, ispod prokapljivoga krova i puštala djecu svoju, krv svoje krvi, uzdanicu i najbolje blago svoje, pa ih slala u vatru i smrt — a zašto? Za domovinu zar? Za slavu?

I ovako zar izgleda ta slava? Tako li se vraćaju još nedavna nasmijani, bezbrižni i žilavi — tako teško koračajući i potštapajući se, ili vođeni od druga nemanje nemoćna, ili od dobrovoljnog sanitetlije, nošeni na nosilima, kao bezoblična masa u bijele ponjave zavijena, ozbiljna, kobna, mučaljiva i stroga čeljad, koja su zar brzo naučila »bez golema mrijeti jada«, a da od »sto glasa glasa čuti nije«.

Bili su prvi ranjenici sa najbližeg bojišta, što su se tu iskrcavali iz vlaka, koji je stajao — dugačak i mrk na tračnicama pred bolničkom cestom. Oko njih je nastojala čitava četa dobrovoljaca sa crvenim križem nad laktom i pratila ih uz ulicu. Na pločniku se bilo zaustavilo nešto ljudi prolaznika, koje je slučaj ovamo nanio, inače je bio grad malone prazan, sve otkad je otišla vojska i otkad je svaki građanin osjećao potrebu, da se skloni između svoja četiri zida i da ih bez nužde ne ostavlja.

Odjednom se između hrpe progurala mlada djevojka. Žurilo joj se, jer se već spuštao suton, a ona je još na ulici i sama. Časom se zaustavi, da vidi, što su se tu skupili toliki ljudi. Pogleda na cestu i odmah shvati.

To je dakle taj rat, pitala se djevojka, puna plahe neizvjesnosti, rat, o kojemu pišu novine s toliko svečanosti i brutalna zanosa, rat, o kakvima se nekad učilo u školama bez svečanosti, bez zanosa, no s mnogo dosade i nebrige, rat, o kojemu se razgovaralo tako mirno i stvarno, kao da je govor o kakvojgod neobičnijoj stvari samo s ponešto više zadovoljstva, jer je napokon ipak nešto novo u mnogogodišnjem mirnom bitisanju i građanskoj jednoličnosti površnog i lakoumnog svijeta, koji ne misli niti je vičan misliti o drugome nego o sebi, a inače voli svaku senzaciju, pa bila baš i krvava...

Djevojku spopadne čudna tjeskoba. Stisla obje ruke na usta, da suspregne vapaje užasa pred tom novom, još pravo i neshvatanom stravom, što je stigla ljudstvo, što prijeti svima, što može i njoj da zaprijeti....

Ali — što je i ona? Što je njen život dosada bio? Jedna cvjetna bašča, čuvana, njegovana i zaštićena na krilu roditelja, bezbrižna i mažena, kao da osim nje i njene sreće nije bilo ništa drugo na svijetu...

Taj jedan čas potresao je mladu djevojku iz temelja i poljuljao svu njenu grešnu nebrigu. Zašto ovi snose te neiskazane patnje, ovi i oni još onoliki nebrojeni, što se više nikada ne će vratiti, jer izmrcvareni ostaše bez života, bez dragih života, uzalud očekivani od otaca, od matera, djece i braće?... Što su skrivili, da toliko moraju trpjeti? Nije li naprotiv i ona njima nešto kriva,

kriva i dužna baš za ovu svoju zaštićenost i bezbjednost?

Prvi put su proklijale te čudne misli u djevojčinoj glavi, a možda još i nijesu ni bile misli, nego tek neki nejasni, kaotični osjećaji, što su težili, da se formiraju u misao. No osjećaji bili su jaki, i premda su najprije našli izražaja samo u suzama, u naglo provrelom djevojačkom ludom plaču, to su i osjećaji sve više rasli i jačali i stvarali od nje novo biće: iz cvijetka i biljke ženu — čovjeka, koji je nastojao da misli, da razumije i prema tome da radi... U sav glas ridajući uletjela je u kuću. Na smrt prestrašeni roditelji nijesu ništa razumjeli. Što se to dogodilo njihovoj jedinici, mezimici? Ranjenici, rat, bolnica, sanitetlije, crveni križ — no da, to su naravski posljedice rata, bez toga i nema ga, a rat naravski nije šala. Ali šta će to njoj? Šta treba da se boji, dok je kod oca i matere, koji je čuvaju na sigurnome mjestu?

Da, lako je njoj, ali oni tamo napolju u krvi, u vatri, oni nijesu kod oca i matere, njih boli, oni muke muče. Ne misle li tata i mama, kako ih to mora da boli?

Roditelji mire, tješe. To tako mora biti. A ona neka se smiri. No ne znaju li oni svoju jedinicu? Preosjetljivu, kad vidi tuđu bol? Ne će li se rasplakati nad mrtvim leptirom, a pred zaklanim piletom čak i u nesvijest padati? Proći će to. Naučit će se....

No ona se nije naučila. Samo šuti, blijedi, ne može da jede, svaki joj se zalogaj klupča u grlu. Ne radi drugo, samo čita novine. Koliko god roditelji brane, ona čita sve, što joj god dođe do ruku, i govori o ratu i ratnim strahotama. Izbacilo je iz običnoga kola svakidanjeg života, oblijeće je kaos misli, duh joj izgubio ravnotežu.

Pozvaše kumu, suprugu majora, neka svjetuje i pomogne urazumjeti ludo dijete. Kuma došla, vidjela, svjetovala, ali pomoći nije mogla.

»To je rat, dijete moje, ali zato ne treba gubiti prisebnost duha...«

»Nitko me ne razumije«, vapila djevojka očajno.

»A šta da razumijemo?« pitali se roditelji skrbno i zabrinuto.

»Da se tako ne može dalje živjeti!« jaukne djevica.

Dozvali liječnika. On ne nalazi nikakve bolesti tjelesne. Nijesu ni živci. Na duši je. Savjetuje, da se gospođica rastrese. Neka zalazi u društvo, neka se mnogo šeće po svježem zraku, penje uzbrdo — ima hvala Bogu dosta planine oko grada. I nikakva uzrujavanja ni čitanja novina.

A baš to ona hoće. Ona ih kupuje tajno, da čita vijesti sa bojišta. I koliko bile okljaštrene, namještene, ne mogu sve da kriju. I tu su ilustrovani listovi, bojne poljane, ranjenici, strašne, bolne i tužne pojedinosti i pomalo dolazi na vidjelo istina. Cvijeta ponovo dobiva nastupe očajanja, nastupe boli i patnja za tuđe ljude, za krvave nemoćnike, za sve — i prijatelje i dušmane...

Jednoga se dana kuma majorica prijavila u dobrovoljnu službu kao bolničarka. Muž joj otišao u T., tamo sastavlja maršbataljune, i premda je mjesto još izvan ratne zone, ovaka sama bez njega svisnula bi od straha za nj. Zato se odluči, da preuzme kakvu god dužnost, kako bi vrijeme korisno upotrebila i time i skratila.

Kad je to Cvijeta čula, bi joj kao objavljenje. To je, što je njoj trebalo, da se izbavi iz ove tmine duševne, teških misli i prikora.

Roditelji ostaše kao gromom ošinuti. Kakva li je to opet nova mušica od njihove male? Nijesu odmah ni našli riječi, da se opru ludoj želji. Apsurdna ideja. Zar svoju jedinicu, mezimicu, kao rijedak cvijet odnjegovanu, od svakog dodira s grubim životom dosada sačuvanu, nježnu i sitnu, zar da je puste u najkruću, najgrublju i nesmiljenu zbilju, da gleda rane, krv, da prlja ruke, fine nježne prste oko otvorena mesa, da se nađe okružena opasnostima svake ruke, gdje čekaju napori i poslovi, o kojima ona dosada ni pojma nije imala?

Ne koristiše opomene. Pitaju je, zna li, koliko se tu traži snage i samozataje, ustrajnosti i odricanja?

A zar je ona uopće imala dosada prilike, da razvije snagu, pokaže ustrajnost i samozataju? Zar u onome besposlenom klatanju po kući i parkovima, u besmislenom ručnome radu, glasoviru, francuskom i čitavoj onoj besposlici dosadanjeg života?

Zgranuti roditelji samo su bespomoćno klimali glavama, jadali se i ponavljali opomene.

Ovaka slaba i nježna — ta na prvom će pokušaju smalaksati.

Pa dobro, neka joj se barem dopusti taj prvi pokušaj.

Nato će ozbiljni i duševni otac:

»Uzmi se u pamet, dijete! Nije to igra za budalastu i mušičavu djecu. Sveto je to zvanje, uzvišeno doduše, pa i puno odgovornosti.«

»Tata, ja odavno više nijesam ludo dijete i nije mi do igre. I neka je i sveto i uzvišeno, ja ću ga i sveto i uzvišeno vršiti.«

»Ali tako mlada, neiskusna djevojka, naša jedinica u onoj gruboj sredini!« lamala majka rukama.

A kći je odgovarala tvrdim mirom.

»Da sam jedinac sin, dali biste me i morali biste. A ono bi doista značilo poslati me pred puške i topove. Reci, dragi tato, nijesmo li svi dužni u to strašno vrijeme, da ublažavamo grozote rata, gdjegod možemo, da se mučimo, žrtvujemo za one, koji, kako se kaže, za nas liju krv i muče muke neiskazane? Nijesi li me sam učio, da valja ljubiti narod svoj i za nj raditi, koliko tko može? A zar tamo nema i naše braće, Hrvata od svakuda? Dosada ja ni snivala nijesam, kako bih ja mogla raditi za taj narod, niti sam pravo znala, koji je to narod i kakav je. Što sam ja dosada uopće još i radila? Nosila lijepe haljine, jela bonbone i šetala s mamom po parkovima. A sada — samo da pletem čarape i da sučem kape? Evo tu je sada prva i prava prilika, da uradim nešto zazbilja vrijedno. Slatki moji, ne priječite me! Da i hoću, ja više ne bih mogla dalje tako da živim, da se i dalje nanosim novih šešira i . . . Ako me ne pustite, svisnut ću, to ja znam. A uostalom čemu sam preklane s kumom bila u tečaju za prvu pomoć i njegu bolesnika? Zar zbog mode i parade?«

Starci — šta su znali? Popuste hiru svoje jedinice, iako bolno zabrinuta srca, tješeći se međutim, da će se sama vratiti sa posla, kojemu nije dorasla, a zasada bit će pod nadzorom kume i — što je glavno — ostaje u mjestu i oni je u svako doba dana mogu da vide. No već

za malo vremena pokazalo se, niti da je ona nedorasla novim dužnostima, niti se vraćala sa svoga pothvata. Šta više, došlo je i izvana opravdanje za njen korak. Prije svega od eteričkog i anemičkog djevojčeta stvorila se za malo dana zdrava i krepka žena. Naporni i samozatajni rad u službi bližnjega ojačali su je tako, da je gotovo narasla. K tome su roditeljima laskale i pohvale, što ih je stekla Cvijeta između svih ostalih dobrovoljnih bolničarki od liječnika poradi neobične spretnosti u operacionoj dvorani i zbog takta i ozbiljnosti kod dvorbe pacijenata, koji su je bez izuzetka sretali s najvećim poštovanjem.

Tako su u teškom poslovanju, ali u zadovoljstvu prolazili dani, tjedni pa i mjeseci i odjednom došla i zima.

Bolnica je uto promijenila svoje prvotno lice. Nakon prve silne navale ranjenika i bolesnika, koji su kuću vrhom napunili, pa bolničko osoblje nije znalo od posla, na koju da se okrene stranu, počeo se rad pomalo normalizirati, postao je redovit i manje naporan. Teški su slučajevi bivali sve rjeđi, a bolesnika sve manje, jer su se razmjestili i po drugim mjestima i lazaretima. Bješe to posljedica i promjene ratnih operacija, koje su se pomakle prema sjeveru. Bolesnici i ranjenici ostali su prilično na stalnom broju. Zdravi odlazili svojim jedinicama, što natrag u bojne redove, što na druge službe, neki su rekonvalescenti pušteni na odmor kući ili u kakva odmarališta, a treći, koji nijesu bili ni za službe više ni za odmor, ali još ni za polazak u nepovrat, bili su šuteći preko noći odneseni u sobu broj sedamnaest, što je ležala sasvim po strani na kraju hodnika, i u tišini predani na čuvanje i njegu sestri Filomeli, postarijoj duvni s licem, na kojemu se gotovo skamenio izražaj, beskrajne strpljivosti i blagosti. Ona ih je primala šuteći, šuteći ih dvorila i olakšavala im za dugih dana i još duljih noći prelaz u kraj, gdje prestaju sve patnje i boli. Cvijeta, koja je osjećala naročitu simpatiju i za tu sobu broj 17 i za sestru Filomelu, promatrala je uvijek s ponovljenim interesom i u dnu duše potresena duhovnicu, kako bi prolazila između bijelih kreveta, namiještala

uzglavlja, prozračivala zastore, pod kojima je bônike osiguravala od muha, ili uštrcavala im pod kožu upokojive sokove, — a to sve tako puna predanja, nježnosti i ljubavi kao majka, kad lebdi nad mnogobrojnom djecom svojom. I oni nekoliki — ah bilo ih je uvijek tako malo prema ostalima — koji su još mogli gledati, vidjeti i osjećati svijet oko sebe, gledali su na nju s takvim pouzdanjem i neograničenom vjerom kao na biće, od kojega im dolazi sve: i zdravlje i mir i život pa i sama blaga smrt. Kad ona kojemu položi na čelo svoju kao vosak žutu i kao hostija prozirnu ruku, smjesta bi se stišao pa i onaj jadnik sa hicem u glavi, što je od boli rikao kao zvijer i kleo kao sotona, stišao bi glas, bolni se trzaji tijela smirili, prestajali jauci i ostalo samo prigušeno uzdisanje, kad je sanak počeo da pod svoje blago okrilje primi zaplašenu djecu, a smirenu sad i upokojenu kao pod dodirom ruke materine.

U to je iza Božića kao preko noći nastalo neko neobično gibanje među bolničkim osobljem. Šaptale se i došaptavale potajice strahovite stvari. Na granici bjesnjela krvava bitka dane i dane. Novine naravno šute kao zalivene, donose jedino vijesti sa zapadne fronte i s ruskoga bojišta, i to dabome samo povoljne i dobre. Jednoga se dana stanu spremati liječnici, osim jednog civilnog, spremaju se i bolničari neki, da pođu u T. Glavni liječnik u velikoj žurbi u po gužve, šta se načinila na hodniku, pitao majoricu, bi li i ona htjela s njima u T., tamo trebaju hitnu i stručnu pomoć. Navala je ranjenika užasna, a pomoćnika gotovo ništa. Volio bi, da se uza nj nađu vješte i prokušane ruke i bistra pamet.

Majorica to jedva dočekala. Ta u T. je njen muž. Sva sretna privoli i stane odmah da se sprema.

Cvijeta čuvši, o čemu se radi, smjesta izjavi, da će i ona s kumom. Uzalud krate roditelji svoju privolu, uzalud svjetuje i majorica — Cvijeta se nije dala ničim odvratiti. Ona ne može da prekine svoju dobrovoljnu službu u polovici rada. Pogotovu kad tamo trebaju sada hitnu pomoć i prokušane ruke. To je sada njezino zvanje i ona ga ne može pa i ne smije ostaviti.

Roditelji su najposlije i sada popustili. Što su i mogli drugo? Kuma obećaje, da će i dalje paziti na Cvijetu, ta stvar nije nimalo tako opasna, kako se čini. Cvijeta će dobiti svoju sobu u stanu majorovu i bit će i dalje pod okriljem svojih kumova. Tako je Cvijeta otišla ostavivši gotovo veselo oca i majku, kao da ide na kakvo veselje i ne pitajući, kako je roditeljima.

No što je tamo zatekla, nadilazilo je i najgroznije predodžbe. Odjednom se našla usred jedne neiskazane bijede, među gomilama bijednog, ranjenog, izmrcvarenog i iskasapljenog ljudstva. Neopisiva vreva vladala je u čitavome mjestu. Sve zgrade, udešene u bolnice, bile su pune ranjenika. I još ih je neprestance nadolazilo u automobilima, na teretnim kolima, u kolima za prevoz namještaja, u običnim seoskim kolima pod konjima i volovima. Kamo je god pogledala, svuda su ležali — na nosilima, na slami, po svim trijemovima zgrade, na dvorištu, pred kućom na ulici po goloj zemlji, na blatu i snijegu, a vrh tužne slike prostrlo se gusto sinje nebo i s njega je neprestance sipila ledena sušnježica, zabadala se u lica i u svaki nabor nepokrivena tijela i probijala oštrom vlagom kroz odijelo u čitavo nevoljno i bolno tijelo. I iz te neopisive gužve dizali se, izmiješani mirisom zgrušane krvi, jodoforma i ljudskog isparivanja, bolni jauci, čitavi korovi uzdaha i stenjanja, nekad probijani očajnim zazivanjem majke i Boga — zadnjeg utočišta izmučene duše.

Mlada je djevojka krčeći sebi put kroz tu gužvu bolnika i samrtnika zastajavala na svakom koraku, jer joj se na dušu spuštalo sve teže breme, breme smilovanja, straha i očajanja, kao da je zapala u kraj vječne patnje i mraka, iz kojega nema izlaza. Spopala je sumnja, tko će pomoći ovolikoj bijedi? Ima li dosta ruku, da ih samo digne iz toga pakla, ima li dosta srca, da ih još i požali? I što ona tu još traži sa svojom mladom nedostatnom nesnagom, gdje neprestance još dolaze i naviru — kao potopne bujice — čitave čete nevoljnika, te im ne vidiš ni kraja. Od strave i sažaljevanja te u čuvstvu nemoći svoje gotovo obnevidjela stane točiti suze, suze. Čitavi potoci suza preplavili joj lice. Oko

nje se motalo i bolno i zdravo, prolazila nosila sa raskomadanim tijelima na ramenima još čitavih. Vojnici, bolničari spoticali se o nju i laktovima i surovim riječima. Ona niti čuje niti osjeća, samo roni suze, bespomoćne vrele suze.

»No, šta mi je to? Zar ste zato ovamo došli, da tu slinite? Nama tu treba ruke, da rade, a ne suze...«

Bio je to sam stari doktor, što se tako okosio na Cvijetu. A bio je u silnoj žurbi i nervozan, jer nije gotovo ni on znao, na koju da se okrene stranu. Videći Cvijetu blijedu i kao izgubljenu sred ove oluje pograbi je za lakat i odvede je u kuću gazeći tijesnim prolazom između ranjenika, što su ležali u gustim redovima po trijemovima, na stepenicama, nekad i jedan preko drugoga. Kad ju je doveo u liječnički kabinet, tijesnu izbicu, posadi je na jednu stolicu, podmetne joj pod nos etera i onda rekne:

»Poslat ću vam gospođu majoricu. Ona je pošla, da potraži supruga. Samo glavu gore. Proći će. Bili ste i dosada junakinja. Treba se i dalje junačiti. Vidjeli ste, koliko tu treba pomoći...«

Cvijeta je vidjela. Ona se ojunačila i nastavila djelo ljubavi k bližnjemu. Gotovo ju je spopadala neka duševna groznica, podvostručivala je svoje napore i samoprijegor i doživljavala je i zadovoljstvo — ako je sebi uopće davala računa o svojim osjećajima, što su je obuzimali kod toga rada. Na svakom koraku pred njom gotovo kao da su zapreke izmicale same od sebe i pod njenim rukama već na prvom dodiru razmrsivale se gužve i smetnje se bistrile, bolovi popuštali, nastala je vedrina i toplina, gdje se god pojavila. Živjela je kao u nekom zanosu i vijavici, u kojoj ništa joj nije moglo odoljeti i ništa je nije moglo skretati s puta prema nepoznatom cilju...

I taj se cilj našao. Iza prvoga juriša i borbe sa životom i smrću od mnogo tjedana život se u bolnici počeo normalizovati. Zanosi požrtvovanja su jenjavali. Čovjek svemu obikne. Samo Cvijeta, najpožrtvovnija od svìju, nije se više mogla da normalizuje, da se snađe u starom raspoloženju. Kucnuo je čas još višega, najvišega

zanosa, u kojemu se svršavala napokon i njena sudbina. Došao je poziv, ona mu se odazvala i žrtvovala se bez sustezanja, sva.

Među tolikim bezbrojnim pojedincima, što ih je jedva razlučivala, jer su bili jedino objekti njene bolničarske njege i sestrinske pažnje, našao se napokon i onaj jedan, kojega je sudbina odabrala, da bude sudbinom Cvijetinom. Njega je sudbina izdigla između ostalih, da pogodi u djevici ženu, da je osvoji. Došlo je na nju kao munja i grom. Taj čovjek nije samo tražio njenu brigu, općenito ljudsku i bezličnu, on je tražio nju — čitavu i cijelu. Nije bilo ni vremena, da se razmišlja, da se rasudi, spopala ju je vijavica osjećaja i učinila je slijepom i gluhom za sve, što se nije ticalo toga novog zanosa, u kojemu se tako iznenada našla i prepuštala bez otpora. A na njemu nije bilo ama upravo ništa neobično. Sitan rastom, nemirnih kretnja, iza očala žmirkavih kratkovidnih očiju, tanke riđe bradice, blijeda lica bez osobita izražaja — dakle sve o sve čovjek bez naročite privlačivosti, a ipak je uspio, da je tu od prvoga časa progovorilo mlado, netaknuto srce nevjestino.

Pa i njegov život i sudbina nijesu imali ništa neobično ni zanimljivo. Sirota bez roditelja živio je od milosti i nemilosti drugih; đak, što se potucao od stola do stola, hranio se mrvicama imućnika, uspijevao žilavom ustrajnošću u stradanju svake ruke, u gladovanju i odricanju, da je svršio najposlije nauke, čak načinio i doktorat, a onda ga pograbio rat i bacio u pakao zla i grijeha. Da, i grijeha. Jer što još od mlađih nije bilo pokvareno, to će zasigurno pokvariti rat...

Ali od svega toga zla najgora bila mu je ipak samoća. Uvijek sam, nikada nemati duše, da se o nju nasloniš, o njoj ogriješ, da joj se potužiš ili pohvališ, da je voliš, da te voli. Sam, sam, bez igdje ikoga svoga — to je bol najveća. Zato i našto da se živi?

Koje će žensko srce ostati nedirnuto na te vapaje jedne ranjene, ostavljene duše? Još on nije progovorio Cvijeti, kad mu se već širom otvorilo srce njeno, da ga primi, da mu bude i sestra i mati i ljuba i da mu nadoknadi sve boli i svu bijedu njegovih mladih godina...

Naći i znati, da ima ipak jedno stvorenje na svijetu, koje bi na nj mislilo, ako ga sudbina opet odvede u vatru, i ako se živ vrati, pa se nađu — tä to je mogao i raj biti na zemlji.

Da, Cvijeta je to sve htjela, i još mnogo više. Sve će mu ona biti na svijetu, kao što je i on njoj odsada sve na svijetu...

Kuma majorica osta kao gromom ošinuta, kad je to saznala. Tä niti je ona šta samo i slutila, kamoli vidjela. Ćutjela se krivom, naročito roditeljima. U zadnje se vrijeme premalo bavila svojim kumčetom, previše se uzbrinula oko muža, za kojega su joj svaki čas prijetili, da će joj ga oteti. No ona se obavijestila i najposlije vidjela, da stvar i ne stoji tako rđavo. Inteligenat, doktor kemije, ima uvijek mnogo šansa u životu, osim toga posljednji i doduše potpuno siromašan potomak stare i ugledne porodice iz Dalmacije s dobrim imenom. Dakle kuma se uzmučila, da opravda nagle zaruke Cvijetine pred roditeljima, koji su na prvu vijest zahtijevali, da im se kći smjesta vrati, jer je otac teško obolio.

Cvijeti pravo nije ni do svijesti došao smisao brzojava. Da se odmah uputi kući! Otac bolestan? Bit će, da je to imalo samo da potkrijepi nalog za njezin odlazak. I kad je jednom kod kuće, ne će joj više dati, da se vrati ovamo. Osim toga i vjereniku odbrojeni su sati pred njegov povratak na frontu. Što da ona tu radi? Cvijeta je bila u takvom duševnom stanju, da nije ni kolebala, šta da radi, i ona će ostati ovdje, sve dok je on tu, pristajući uza nj žilavo kao bršljan uz hrast.

Međutim vrijeme je gonilo, trebalo je odlučiti se. Onaj isti dan kad je došao brzojav, Cvijeta i onako ne bi više mogla da otputuje, jer nije išao nikakav vlak sve do jutra. Zato doktor predloži, da bi se vjenčali, i to još istu veče. Formalnog pristanka roditelja nije trebalo: ona je punoljetna. Majorica kao krštena kuma može i zakletvom posvjedočiti, da se Cvijeta Beluh rodila te i te godine, tog i tog dana. Više za ratno vjenčanje nije ni trebalo. Sve je išlo vrtoglavnim tempom. I svećenik je bio tu i svjedoci pri ruci. Isto dakle veče svezao je ratni vikar dvoje ljudi u bračnu zajednicu, a da i nije,

Cvijeta se više ne bi vratila sa puta, na koji ju je odvela nagla vijavica osjećaja, koji su je potpuno omamili i bacili u pola neprisebno stanje.

A nije se otrijeznila, ni pošto se već našla kod kuće nad mrtvim odrom očevim. Nije mogla da shvati, što se dogodilo, što se događalo. Bila je u trajnoj vrtoglavici. Gledala, a ne vidjela, slušala, a ne čula. Govore joj, a ona ne odgovara. Oči joj uvijek nekamo bulje u neodređene daljine. Samo kad je poslije sprovoda očeva i majka, shrvana tugom i bolju, pala na postelju i teško oboljela, Cvijeti prvi put stane svitati mukao osjećaj krivnje, kad je mati, napô još trijezna, ali više već u bunilu vrućice stala optuživati jedinicu, kako ju je otac čekao do zadnjega časa, na svaki šušanj kušao da digne glavu i neprestance pitao, gdje je, zašto ne dolazi, kako može ostati, da ga još jednom ne vidi, on nju posljednji put...

Tada su se nad njom počeli spuštati debeli i crni oblaci boli, krivnje i kajanja. Svoju je tešku duševnu tminu utapala u neumornoj njezi majke svoje. Nije trenula okom od dragoga, bolno rastegnuta lica materina, na kojemu se sve dublje nastanile sjene nečega strašnoga. Više nije progovarala riječi. Ležala je nepomično na leđima i umornim očima gledala u sliku Majke Božje, što je visjela naspram njezina kreveta na zidu. Kad bi Cvijeta, shrvana bolju i ne mogavši više suzdržati svoju tugu, zajecala i zazivala majku, neka na nju gleda, neka je čuje i sasluša, neka oprosti, neka je ne ostavi, mati nije davala ni znaka, da čuje, da vidi. Ili nije više čula, ili... nije htjela, nije opraštala kćeri? A okolica njena suzdržavala se i od plača: da ne muti mira bolesnici. I Cvijeta se suzdržavala i gutala suze i bol.

No bilo je zaludu. Deveti dan izdahne i mati, da nije više ni riječi progovorila kćeri. Ostavi kćer obezumljenu od tuge, očajanja i grižnje savjesti. Bila je potpuno nesposobna, da išto odredi. Srećom dozvaše još na vrijeme kumu, da joj bude na pomoći. Kuma je došla — onaj se dan oprostila s mužem, koji je malo prije nje otišao na bojište. Ostala je kod Cvijete četrnaest dana, dok nije sve najnužnije uredila. Uto joj stigne vijest, —

prva — da joj je muž ranjen i da leži u Ljubljani. I sada je ništa više ne bi moglo zadržati: otide i ostavi mladu djevojku samu...

Ostavši Cvijeta prvi put sama u kući, gdje je provela čitav svoj život, bezbrižne dane djetinjstva, njegovana, milovana, mažena, samo što nije svisnula od boli. Čim bi ugledala slike svojih roditelja, spopadao bi je neutješljiv plač, zarivala glavu u roditeljske krevete, čupala kosu, zazivala i oca i majku i smrt, da je s njima sjedini. Kadli jednom nađe je ovaku stara vjerna dvorkinja i izvali surovo i bezobzirno:

»Da, da, sada plačete. Imate i zašto. Pošli ste, tobože da njegujete tuđe ljude, tamo pirujete, a kod kuće ostavili stare roditelje, da od tuge za vama svisnu i umiru...« I tu je slijedilo još nekoliko strašnih riječi.

Te nesmišljene riječi strgle su u jedan hip još uvijek sjajnu koprenu iluzije ispred duše i svijesti Cvijetine i pokazale joj njen najveći doživljaj, ljubav njenu i sve što je s njom bilo u svezi, u tako izobličenoj i nakaznoj slici, a propust njen i grijeh prema roditeljima tako strašnim, neoprostivim i neokajavim, da ju je to pogodilo kao po glavi udarac toljagom. Ona izgubi svijest, pamet joj se smuti, a um pomrači. Kad se nakon mnogo sati probudila iz teške nesvjestice i strašna zbilja pred nju stupila, zapadne u takav paroksizam očajanja, samooptužbe i samoprijekora, da je prelazio u pravo bjesnilo. Ona se baci na tle i valjajući se kao u grčevima stala je čupati haljine i kosu, glavom lupala po podu, ruke grizla do krvi i jaučući i ričući kao ranjena zvjerka do promuklosti napokon sva klonula pala i ostala kao mrtva. Kad se povratila iz toga stanja, zapade u posvemašnju apatiju, u kojoj nije davala znaka od sebe, nije govorila riječi i odbijala svaku hranu. Povukla se u najtamniji kut sobe, skupila se u klupko krijući se i od bijela dana i od ljudi. I najmanje sjećanje — bilo kakva riječ ili stvarca, što je bila u vezi sa pokojnim roditeljima — izazvalo bi ponovne napadaje i to svaki put u sve to većoj mjeri, kao što je i reakcija bila sve intenzivnija, tako da se njen duševni život odonda očitovao jedino u te dvije skrajnosti. Bilo je jasno, da je sirota

šenula pameću. Kako nije imala nikakvoga roda, ni bližeg ni daljeg, a baš ni intimnijih znanaca roditelja osim majorovih, to je majorica — sama do skrajnosti zaokupljena svojom vlastitom brigom — morala, koliko je mogla, da se pobrine i za nesretno svoje kumče. Spremi je u bolnicu i uredi njene stvari, a poslove oko nasljedstva Cvijetinih roditelja povjeri prokušanome odvjetniku. Potom ode u Beč, da bude bliže mužu, i vratila se samo još jednom u domovinu — i to nakon otprilike pola godine, da Cvijetu preveze u zagrebačko rodilište, gdje je mlada žena u posvemašnjem umnom pomračenju rodila zdravo muško čedo, a da sebi čitavo vrijeme nije bila svjesna svoga stanja, niti se ispunila nada liječnika, da će taj za ženu prevažni događaj proizvesti povoljnu promjenu u njezinu duševnom stanju. Čak se dogodilo još i protivno. Kad su nakon vrlo teška porođaja prvi put pokušali, da joj se dijete primakne grudima, ne bi li se u njoj probudio materinski instinkt, koji bi eventualno mogao da djeluje i na ostale uspavale duševne funkcije, na prvi dodir s djetetom spopalo ju je takovo uzbuđenje, da je žestoko gurnula od sebe i dijete i bolničarku sa svim znacima krajnjeg užasa. I to se svaki put ponavljalo, čim bi joj se tkogod samo približio: bacilo ju je nanovo u ludilo pa i u tešku bolest poradi žestokih komplikacija, koje su nastale radi velikog uzrujavanja. Najposlije su liječnici ustanovili, da je Cvijeta trajno nesposobna, da sama hrani svoje dijete, dapače da će uopće ostati nesposobna, da za nj brigu vodi.

U bolnici je zbog toga nastala velika neprilika. Što će i kuda će s djetetom? U rodilištu sve se okreće oko porodilja, za djecu je bilo manje interesa. No našla se pomoć iznenada. U susjednoj sobi nalazila se u isto doba mlada majka, kojoj je isti dan, na porodu umrlo čedo, čedo silno i strastveno željkovano i teško dočekano i od majke i od oca. Očajanje obih bilo je neizrecivo to više, što su liječnici izjavili, da mlada žena više ne će moći ni iznositi, kamoli ikada roditi. A tako su silno bili željni djece!

Mlada je gospođa znala za Cvijetu, jer u bolnicama se obično bolesnici živo zanimaju jedni za druge, kakvo

je u koga stanje bolesti. Tako je i mlada nesuđena majka s najvećim saučešćem po pripovijedanju bolničarke pratila sve faze u raspoloženju svoje supatnice i čak je još u najvećim mukama porođajnim pitala za nju. Čim je čula, kako je sa Cvijetinim novorođenčetom, odmah zaželi, da joj donesu dijete: ona će ga dojiti i usprkos protestima liječnika. Pri tom se toliko uzrujavala, da su gospoda doktori najposlije popustili držeći, da će joj možda manje nauditi dojenje djeteta, nego to nepoželjno i opasno uzbuđenje. I od časa toga, kako je mlada žena prviput prigrlila tuđe čedo, ona ga je osjetila tako živo kao svoje, te više nije htjela ni da čuje, da bi joj ga opet oduzeli. Ne da ga više ni za cijeli svijet. Nije li, kao da joj je sam Bog dao tu naknadu za njeno rođeno, koje niti je ikada vidjela, niti ga se dotakla? Hoće, da ovo živo čedo uzme pod svoje, te je predobila za to i muža, nesamo zato, što je silno ljubio ženu svoju, nego i što mu se to tuđe dijete sviđalo, jer najposlije kod muškarca glas krvi i prirode manje glasno govori negoli kod žene. Osim toga računao je, da će mu mlada supruga u društvu s djetetom lakše pretužiti i one česte prisilne rastanke, dok je on po svom poslu boravio daleko od kuće.

I bolnici je bilo pravo takvo rješenje. Kako Cvijeta nije imala nikakva roda ni svojte osim kume majorice, koja je nekako u isto vrijeme u Beču umrla od kljenuti srca na glas o smrti svoga muža, ostao je jedino pravni zastupnik i skrbnik Cvijetin, koji se brzo sporazumio sa hraniteljem njezina djeteta odvalivši i skrbništvo na njega. Osim toga bio je sastavljen i nekakav spis, po kojemu dijete prelazi kao posvojče pod skrbništvo njegova poočima i pomajke sa svim pravima legitimnog odvjetka, sve dok ga ne zatraži bilo rođena mati ili rođeni otac, potonji nepoznata boravka. Međutim kako je bilo više nego sumnjivo, da bi se to moglo ikada dogoditi, ostavili su novi roditelji sa malim posinkom bolnicu u sretnom raspoloženju s odlukom, da ga odgoje tako, kako ne bi nikada saznao, da im on nije rođeni. To je naročito tražila mlada gospođa, a moći će to lakše provesti i pred znancima — bliže rodbine i tu nije bilo, — što su u isto doba promijenili stalno boravište preselivši se na sasvim drugi kraj zemlje, a za prvo se vrijeme iza odlaska nastanili na jednom otoku Dalmacije.

Kad je onda Cvijeta toliko ozdravila od porođaja, da je došlo vrijeme, da se otpusti iz bolnice, tutor je njen preveze u sanatorij izvan granice zemlje — još uvijek duševno pomračenu, ali ipak već u toliko u boljem stanju, da je već počela razabirati zbivanja sadašnjega časa, no o osjećanju prošlosti nije bilo ni govora, a i ne će se po tvrdnji psihiatara, nikada ni osloboditi amnezije, osim možda pod silovitim djelovanjem kakvog žestokog duševnog potresaja, koji bi međutim bio za nju po svoj prilici i ubitačan.

Tako su prolazile godine, da se stanje Cvijetino nije mnogo mijenjalo. Tek četvrte godine prvi je put pokazivala življe znakove nekoga interesa za svoju okolinu i počela izlaziti iz svoje smućenosti i apatije. To je bilo, kad su je nakon teške upale pluća smjestili u nekakvo oporavilište nasred šume. S njom je bila i paziteljica, ali naskoro je tišina šume djelovala tako povoljno na njezino stanje, da je mogla i da ostane bez toga nadzora, kretala se već sasvim sigurno po samotnim stazama perivoja, iako je još uvijek bježala od ljudi i čim bi koga srela, okrenula bi naglo i vraćala se putem natrag, dok se nije mogla gdjegod zakloniti.

U isto se doba tu desila među rekonvalescentima i postarija gospođa, udovica pukovnika i vlastelinka iz Hrvatskog Zagorja. Preboljela je upalu porebrice, no osim toga mučili su je i reumatični bolovi, tako da su je od vremena na vrijeme vozili na šetnju u naslonjaču. Ona je odmah osjetila simpatiju i interes za Cvijetu i njenu sudbinu, za koju je saznala od Cvijetina skrbnika, dra Kodića, čovjeka, koji je u sebi harmonično spajao sve vrline humanoga mišljenja i djelovanja sa savjesnošću i spretnošću svoga zvanja. Bio je znanac i pokojnoga pukovnika. Tako je sastavši se tu iznenada sa udovicom tog svog znanca pričao o svojo štićenici, koliko mu zadaje brige i odgovornosti i koliko bi želio, da je mogne gdjegod trajno smjestiti, gdje bi joj bilo dobro i gdje bi joj se moglo pomalo i da povrati, ako ne potpuno sje-

ćanje na prošlost, a to makar kakav god interes za sadašnjost.

I ta se prilika našla. Kako je i pukovnica voljela šetnje po samotnijim krajevima parka, srela bi počesto Cvijetu, pa kušala da s njom započne razgovor. No Cvijeta bi se, davši samo kratak odgovor, svaki put brzo i plaho udaljivala. Tako je neko vrijeme ostalo na kratkom pozdravu, dok jednom jedna neprilika pukovnikovičina nije dala zgodu, da se sklopi trajnije poznanstvo. Stara se gospođa jednoga dana nakon jačega napadaja reumatičnih boli dala odvesti u perivoj. Tu je otpustila bolničarku, koja ju je vozila, zamolivši je, da dođe za sat po nju. Pošto je malo prosjedila, osjeti potrebu, da se malo prošeta. Kušala je, da se sama sprođe držeći se za kolica. I nije joj bilo teško. Polako koračajući amo tamo po širokom putu nije osjećala gotovo nikakvih boli, pa se stoga osmjeli, da će poći bez kolica samo potštapajući se na palicu. I gle, išlo je, te sada stane sve slobodnije i bezbrižnije da stupa radujući se, kako joj se ovaj put snaga brzo vraćala. Međutim udarivši nešto brži tempo nagazi jednom nogom na isturenu kvrgu debeloga korijena, koji nije odmah primijetila, noga se omakne i ona padne, srećom dohvativši se rukama debla jedne omorike. I tako osta. Ustati nije mogla, koliko se god okretala i malo ne valjala po suhim iglicama i šumskim oštrim biljem.

Šta će sada? Počela je da stenje, ne od bola — začudo ništa je nije boljelo — nego više od prepasti i najposlije nekako sjela, da čeka na povratak svoje dvorilje.

U tom položaju nađe je Cvijeta. Ona pukovnikovicu nije odmah ni primijetila.

Uto se javi glas pukovnikovičin. Cvijeta se najprije prestrašeno ogleda, no kad je spazila gospođu, gdje čuči na zemlji, i čula njeno stenjanje, odmah se Cvijeta bez oklijevanja uputi, da joj pomogne. Pristupi, digne stradalnicu i povede je u naslonjač, i to sve tako spretno, kao da čitav život nije ništa radila, nego postavljala stare gospode na noge, vidala grebotine na čelu i rukama i trljala povrijeđene zglavke.

S tim je bilo sklopljeno i poznanstvo između Cvijete i pukovnikovice Zmajićke. Odsada Cvijeta više nije bježala, šta više sama je predusretala staru gospođu, i makar su joj pred svijetom kretnje još uvijek bile ukočene i automatske, ona tihim glasom prva progovara, pita za zdravlje i ispituje ranice na rukama i čelu i nastoji oko starice tihim i nenametljivim načinom, koji je pukovnikovici vrlo godio. Ni ona baš nije bila žena od mnoga razgovora, nije tražila zabave od drugih ljudi baveći se mnogo čitanjem i glazbom. Trebala je samo nekoga oko sebe, koji će bez mnogo galame nastojati oko njezina udoblja. I dođe joj misao, da bi to možda mogla naći u Cvijete. Ona ju je proučavala za ono još nekoliko vremena, što je imala ostati u oporavilištu, te je primijetila, kako se Cvijeta vlada gotovo normalno osim svoje velike plahosti, i jednoga dana smisli sve u jedno i zapita Cvijetu na zajedničkoj šetnji, kad je Cvijeta rado zamjenjivala mladu pratilicu pukovnikovičinu, bi li htjela s njom poći na njezino imanje u Zagorje. Doduše samotno je tamo, društva gotovo nikada nema, ali njoj bi trebalo barem jedno čeljade, obrazovano i mirno, koje bi umjelo i da malo nadzire kućanstvo i gospodarstvo.

Cvijeta se časom zamisli pogledavši preda se, kao da traži odnekale savjeta i glasa. No kad je stara gospođa nato još spomenula, da preko ljeta obično odlazi k bratu u šumu i kako je tamo krasno stanovati, šuma odluči i Cvijeta pristade.

Međutim tu je sada još bio i brat pukovnikovičin, umirovljeni kapetan Čurić. Kad mu je ona pisala, što je nakanila, napomenuvši za Cvijetu sve, što je o njoj znala, on joj odgovori, nije li riskirano uzimati u kuću čeljade, koje je bilo tako dugo umobolno, pa još i sada nije normalno. Treba svakako govoriti s liječnicima. To je pukovnica učinila. Liječnici su ustvrdili, da nema opasnosti, dokle god se s njom postupa oprezno i s taktom. Može druženje sa razumnom i njoj simpatičnom osobom čak i da djeluje povoljno na dalji razvitak duševnog stanja Cvijetina, a ostalo učinit će tišina sela i prirode, koju ona očito ljubi.

Dvije je godine Cvijeta ostala u gospođe Zmajićke, a da ni jedna ni druga nije požalila, što su se našle. Cvijeta se sve više priljubljivala pukovnikovici, bila joj vjerna i odana družica i pomagačica, bez mnogo riječi. pogađala njezine želje i rado ih izvršivala i u kućanstvu se sve više usavršivala, tako da je stara gospođa govorila, da nikada u životu nije živjela tako mirno i bez brige kao sada.

Brat joj je znao ne jednom da rekne pun zavisti:

»Baš si sretna s tom svojom Cvijetom. Šuti, ne brblja, ne zanovijeta, ništa ne traži... Kad se sjetim svojih bivših i možda još i budućih kućnih reprezentantica, kojima me je za ovo petnaest godina obdarivao dragi Bog i još će me njima iskušavati unapredak, gotovo mi raste kosa pod kapom, koliko sam se s njima već najedio. Bila ih je čitava galerija svake vrste i ćudi, što ih uopće ima na svijetu u tome zvanju: starih i mladih, finih i grubih, lijepih i ružnih, a od njih polovica već drugi dan utekla, jer im je bilo suviše samotro u šumi...«

»A druga polovica, što je ostala...« smijala se sestra.

»Gnjavila me do krvi svojim mušicama, Bog da prosti!«

»A osobito svojim aspiracijama, da se za tebe udadu, jel'!«

»A šta ti ja znam!« ljuto se nasmija kapetan i nervozno zarije svih deset prsti u još gustu sijedu kosu. »Nevjerojatno! Svakako su sve bolovale od te nekakve fiksne ideje. A ja čovjek star... Nepojmljivo!...«

»Šta ćeš, nažalost žene su jeftina roba.«

»Ali ta tvoja gospa Cvijeta valjda ne spada u tu vrst. Kad bih se samo i ja mogao namjeriti na takovu domaćicu, pa da se jednom trajno naužijem kućnoga reda i mira.«

»No strpi se, brate, kad umrem, ostavit ću ti je u naslijeđe,« nasmije se sestra.

To se dogodilo čak i prije, nego je itko mogao slutiti. Jednoga dana padne Cvijetina gospodarica i zaštitnica, padne i više ne ustane. Srčana kap je ubi. Iza njene smrti zapita kapetan, koji se pukim slučajem u to doba desio u pohodima kod svoje sestre, bi li Cvijeta htjela k njemu u šumu, da mu upravlja kućom, kao što je činila njegovoj sestri.

Cvijeta je htjela i pristala ni čas ne kolebajući, više poslušno se odazivajući nego po vlastitoj odluci. Naučena, da za nju drugi odlučuju i za njen smještaj brigu vode, ostala bi doista bespomoćna u času, kad je izgubila svoj moralni i materijalni oslonac u osobi pokojnice, koja je, iako mnogo bolesna i vezana za kuću i svoj stolac, ipak davala inicijativu jačinom svoje volje i inteligencije za svaki Cvijetin korak i čin, koliko se to ticalo stvari izvan okvira kućanstva i njezine dvorbe oko bolesne gospodarice, i što je Cvijeta vršila upravo automatskom tačnošću. Rado je pristala prvo, jer joj kapetan nije bio stran, a drugo, što je poznavala i mjesto, kamo je trebala da ode. Ona je voljela šumu, jer tamo se našla u najvećoj mjeri, za čim je mogla da teži: samoća i mir daleko od brbljava i radoznala svijeta. Isto je tako i kapetan bio zadovoljan, jer je i on našao, što je tako dugo tražio, otkad se sit zvanja, u kojemu nije nikada našao zadovoljstva, i ojađen zbog nesretna braka — bio sklonio u tišinu divne bosanske gore, doduše i da je siječe i krči, ali i da je čuva i štiti od bijesna i lakoma haračenja, pa da osim svega još u njoj i uživa. Kuću — nekadanji lovački dvorac — solidno građenu od teških hrastovih balvana, sa svim mogućim komforom i uz nju nekoliko stotina dunuma šume, bio je iza aneksije kupio od nekog austrijskog velikaša uz vrlo povoljne uvjete. I kako ju je Cvijeta poznavala otprije boraveći sa pukovnikovicom ljeti kao gost u tom divnom zatišju šumskom, nije ni trebala dugo, da se u njoj udomi, pogotovu, što kapetan od nje nije tražio nikakovih ličnih usluga, sretan, da ona od njega ne će ništa tražiti osim mira. Kućni se red odmah počeo odvijati pravilno i redovito, u dva strogo odijeljena predjela i u većem, u kojemu je gospodarila radila i prebivala Cvijeta, i u manjem, to jest u dvije zgodno odvojene sobe, u kojima je kapetan proboravio čitavo vrijeme, kad nije bio vani u šumi, na sječi ili negdje na kraćem putu. Tu je on čitao, studirao ili preparirao lep-

tire i kukce, kojih je jedna soba bila do vrha puna — u kutijama, po bocama i bočicama, po stijenama i po svemu raspoloživom namještaju. Viđali su se jedino za ručkom i večerom; iza toga on bi se odmah udaljio i nju ostavio, da se zabavi, kako zna.

Kad je onda došla zima i život se više stegao među četiri zida, volio bi malo iza večere da prosjedi u velikoj blagovaonici, prijatno ugrijanoj, čitao novine i pozvao i Cvijetu, da se i ona tu namjesti sa svojim poslom, švelom ili krpanjem. S vremenom joj je, primijetivši, da ona voli čitati, namaknuo novina i časopisa pa knjiga, koliko bi god htjela. No ona je najvoljela štivo o putovanjima i životinjama. A baš toga je štiva u šumskom domu bilo na izbor. Jer osim leptira i kukaca kapetanova je radna soba bila napučena još i golemim ormarima i policama, koji su bili krcati prirodopisnim djelima svake ruke i jezika. I on joj je birao štivo i većinom i pogodio. I premda nije bilo moguće s njom povesti kakav razgovor o onome, što je čitala, jer ili nije umjela da se izrazi, ili nije imala potrebe, da se razgovara — ta šutljivost joj je bila još uvijek normalno stanje — ipak je znala da pokaže, da joj se nešto sviđa više, drugo manje.

Inače je Cvijeta u svome internom području bila upućena jedino na društvo stare Mande, sluškinje, koju je kapetan preuzeo zajedno s ostalim kućnim inventarom, vjernu kući kao mačka, koja je u doba mnogobrojnih interregnuma morala da upravlja s tom kućom, no na način, da je i sa samog sjećanja na njezino vladanje kapetanu rasla kosa pod kapom. Izvrsna radnica, kad je imala gospodaricu nad sobom, bila je kao samostalna vladarica kuće prava pokora. Držeći, da je čistoća i čišćenje prva i najveća krepost sluškinje, a najviša dika kuće, ona se onda neograničeno izdovoljila u tom plemenitom djelu vršeći upravo zanosno tu svoju dužnost i pravo. Vitlala je metlom kao general sabljom, a oprašačem kao barjaktar barjakom, dok se sav zrak nije napunio prašinom, da se nije moglo ni disati ni gledati, a onda ju je stala gasiti vodom, dok sva kuća nije zaplivala i svi se podovi utopili, bili oni od običnih

dasaka ili od parketa. Kad je onda iza tako radikalnog čišćenja nastalo podulje razdoblje mira, kad se nije diralo ni u metlu ni u vodu, bilo je pravo čudo i čudom se i sama čudila, otkud ponovo onoliko prašine pa i još štošta drugo, o što se naročito okomio gospodin kapetan.

»To su samo te njegove bube i crvi, što mu laze po krevetu,« mrmljala bi na prigovore u toj stvari ne usuđujući glasno da odgovara.

Cvijeta je brzo učinila kraj tome gospodstvu. Mirno i bez mnogo riječi stvorio se novi red, kojemu se Mande pokorila ne protiveći se previše, jer je poznavala otprije već pratilicu kapetanove sestre, za koju je imala velik respekt i poštovanje. Toga respekta prelazilo je nešto i na Cvijetu, u početku samo ponešto, a poslije sve više, jer nova domaćica nije znala za šalu: samo rekne, tako i tako, to i to, i stvorilo se, a ako bi se tko usudio protusloviti, samo pogleda u čeljade i tome pogledu ne možeš odoljeti, nego učini, kako je zapovjeđeno.

»Ne znam, kakvo je to žensko čeljade: ne govori, ne romori, samo šuti, i ne možeš kazati, zla je, a voljela bih da me ruži i grdi, nego da me onako gleda. Nešto nije u redu s njom. Posve je drugojačija od onih drugih škutorki, što su ovamo dolazile i opet, hvala Bogu i odlazile.«

Međutim ova nije odlazila, nego ostala i Mande se na nju naučila to više, što je Cvijeta nije smetala u njezinu ćefu, da čitavo popodne prosjedi na ćilimu bilo sama, bilo s kočijašicom, pušeći cigarete i pijući kavu, a među njima vazda mangala sa žeravicom — bilo zimi, bilo ljeti . . .

V. MATI I SIN.

U šljiviku Avdaginu brala su djeca trešnje. Prve ovogodišnje ašlame. Makar još i nijesu sasvim dozrele, ama tko će djeci dokazati, da još treba čekati dan, dva, čak i više, dok dospiju, kad su tamo na vrhu već dvije tri orumenjele i neodoljivo mamile! Neka djeci, pomisli dobri babo i izruči nesretnu voćku dječijoj lakomosti i popašnosti opominjući jedino, da beru samo zaista zrele. Tko će to odmah i znati, koje su to!

Dječaci se dakle popeli na drvo, naprvo Zlatkov vršnjak, đak i »kolega« Omer, za njim Zlatko, a djevojčice, Fata i Almasa, dolje šire dimijice, dižu rumena lišca uvis i čekaju, da im se odozgora dobaci rumeno voće. Pri tome je bilo i smijeha i šale i vike dosta.

»Pazi, Almasa,« vikne Zlatko i nagne se sa svoje grane, »ove objesi za uho, i ove i ove — same dvojke«.

»Nema više, kuda da stanu,« smije se Almasa punih usta. Za njom niz sitna leđa kuckali su krajevi šarene bošče, a oko lišca igrale ružice.

»A ti ih vješaj za nos,« svjetuje Zlatko. »Evo ti još i trojka.«

»Ne ću za nos, pojest ću ih,« prpošila se mala vragoljanka.

Zlatko se vrlo brzo naučio u gostima. Sve mu je bilo prijatno i prijazno, kuća i ukućani, premda je njihov način života bio sasvim različit od njegova. Osjećao se tu već sasvim kao kod kuće.

»Babo, gle, Omer sve lijepe sam pojede, a meni dobacuje samo ološ,« drekne odjednom Fata pa udri u suze.

U isti mah zašuti, jer se na vratima pojavio Avdaga, ali ne da sudi, nego da zovne tiho i diskretno:

»Zlatko, siđi der malo i dođi u dvorište.«

Zlatko odmah poslušno spuzne niz drvo ostavivši u hitnji krpu hlača na grani. Nekako ga uzbudio glas Avdagin i način, kojim ga je zvao. Reko bi, gotovo je bio svečan taj glas.

Kad je Zlatko izišao, Avdaga za njim zatvori vrata braneći djeci rukom, da iziđu za drûgom, i ostavi ga sama s onu stranu tarabe.

Ne, nije bio sam. Tamo je stajala pod orahom gospođa, strana gospođa. Zlatko pogleda i odmah mu zakuca srce i strašno stane lupati. Onda porumeni i pomisli: da to nije njegova majka? Ali ona ni najmanje ne liči na sliku, koju je on u sebi stvorio o svojoj nepoznatoj majci. Ta je slika naime u svakome potezu ličila pokojnoj mamici. Zato ga zgrabi strahovito razočaranje i tuga, i samo što nije zavrisnuo od boli. Najvolio bi da pobjegne od te tuđe žene. Bila je sva drugojačija od njegove pokojne mamice i manja rastom i

krupnija, odijelom neobična, šešir joj je bio čudnovat i staromodan, kosa ispod šešira svjetlija, lice blijedo, a u očima joj nešto čudno. Šta je samo bilo? I to čudno u očima nije mu dalo, da bježi, nego ga je još i sililo, da se približi — polako i oklijevajući doduše, ali ipak sve bliže ga pritezalo, jer ona je stajala nepomično kao prikovana o zemlju u hladu orahova stabla. I kako je išao korak po korak i što je više gledao ono lice, izišlo mu je kao čudom nekim sve manje tuđe, manje nepoznato. I kad se našao sasvim pred njim, pred licem te žene, bilo mu je, kao da ga je negda već vidio i to vidio često i mnogo, i bilo mu je poznato, samo još nije znao, otkuda ga pozna.

Časom stajali su žena i dijete nepomično jedno pred drugim gledajući se pažljivo i kao ispitujući. I onda Zlatko prvi progovori plaho i zadrhtalim glasom:

»Jesi... jesi li ti... moja mama?«

Nate se riječi razriješi ženina ukočenost. Na licu počnu potrzavati mišići, očni kapci zatrepte, zjenice se zamagle i ruke se maknu, kao da će se raširiti i zagrliti. Ali se opet spuste i ona rekne tiho i prigušeno, kao u velikome čuđenju i pitanju:

»Ti si... ti si moj sin?«

I sada primijeti na djetetovu licu nategnut izraz pun plaha očekivanja i molbe. Njene se ruke nanovo dignu i naglo sklope oko dječakovih ramena, no tako plaho i bojažljivo, kao da je od stakla ili kakve prenježne i povredive tvari. Na prvi dodir majčinih ruku provali iz Zlatka žestok plač, djetinji nagli plač i on bespomoćno sakrije lice uz majčine grudi. Bilo je prvi put nakon dvije pune godine, da se Zlatko smio i htio da skloni srcu, koje ga je — on je to u isti čas živo osjećao i znao — voljelo, uistinu voljelo. Bilo mu je kao putniku, što je dugo lutajući po pustinji i moren žeđom napokon našao vrelo, bistro vrelo i na njemu se napio iz pune duše i izgladnjela srca.

Žena, mati osjetivši predani i toplo povjerljivi dodir djetetov, doživi nešto, za što nije donle ni znala ni slutila. Nešto se čudesno prelijevalo u njenu srcu. Bilo je to i slatko i bolno. No ona se još uvijek ustručavala, da

dijete jače uza se pritisne. Zadržala ju je neka plahost, strah, šta li... Samo spusti lice nad njegovim i zagleda se u plavi pogled sinovljev, koji se plaho dizao prema njoj, praćen poluglasnim šaptom:

»Mama, mama moja, ti si zar moja prava mama?!«

A Cvijeta je odgovarala:

»Sine moj, rođeni, jedini...«

Onda ga primi za ruku i stane se ogledavati po praznom kućištu. Tu se sada odmah stvori i Avdaga. On nije mogao odoljeti, da ne poviri kroz pukotinu u vratima, i kad je bilo tako daleko, pomisli, da sad treba i on da istupi. A nastade življe kretanje i oko plota, gdje su se nosovi s najvećom radoznalošću bili spljoštili uz rupe i raspukline, i za kućnim vratima, gdje je sada nestajalo ženske prilike, trljajući ubradačem oči — nevidljiva publika, koja je pratila dirljivi prizor s najvećom napetošću i saučešćem.

Avdaga pođe gostima ususret i uvede ih u kuću. Stade svestrano pozdravljanje, upoznavanje i pričanje. Izmijenilo se mnogo dobrih riječi, došlo i slatko i najposlije i kava, i sada će da krenu gosti kući. Avdaga iznese nato poznatu kesicu i hoće da je preda gospođi. — Cvijeta ne zna, o čemu se radi; Zlatko tumači, a nato će mu mati, da njoj ne trebaju ti novci, pa ako ih Avdaga ne će za se, neka ih ostavi djeci. I time turne torbicu Omeru u ruke. Cvijeta toplo zahvali domaćinima, što su joj sina tako lijepo primili i nju obavijestili, ona im to nikada ne će zaboraviti. Tako krenuše na put.

Zlatko se uhvatio majci pod lakat i njihovi su koraci složnim ritmom zazvonili niz kaldrmisanu vratolomiju Hrvatinbrijega. I što su dalje išli, sve su jedno drugom bili poznatiji, to jest Zlatku je bila nova mama sve poznatija. I kako je pričao i sve više pričao, sve je više nestajalo tuđenje između njih oboje. Dok je Zlatko govorio — a govorio je gotovo čitavo vrijeme sam — gotovo je kipio od riječi kao vatromet, toliko se u njemu toga bilo nakupilo, i svaka treća četvrta, bila je: »Znaš, mama? Je li, mama? Da ti kažem, mama.« A to pričanje, tako bezazleno i slatko-pouzdano, puno dječinje intimnosti i povjerljivosti, a pogotovu ona jedna riječca »mama«, kojom je bilo načičkano i iskićeno od kraja na kraj — sve je to na Cvijeti proizvodilo čudnu, nikada još neoćućenu promjenu. Bilo joj je, kao kad se nad jednim pustim isušenim i neplodnim mrtvim krajem odjednom spustila kišica, topla, svježa kišica, puna oplodljive vlage i snage, da su se počeli pokretati svi zamrli sokovi života, izbijali pupovi na sve strane, bubrili i sjali se od mladih života, koji su se budili i težili na svijetlo dana. Tako je i Cvijeta osjetila, kako u njoj počinju da pucaju spone, trgaju se koprene pune mraka, te je odasvuda nahrupilo svijetlo i gibanje nestrpljivo čekajući, da probiju ogradu oko njena duha i provale u nj kličući od dugo zatomljene, zarobljene i potlačene radosti.

Sve je to bilo još nesvijesno, neshvaćeno i neizrecivo u njoj. Ona je samo ćutjela, kako se nešto u njoj pokrenulo, kako su u svim njenim ćutilima počeli da struje novi sokovi, ispred kojih su počele da bježe sjene noći, duge i tupe i bolne noći. Njezina se svijest počela da budi, no još nije imala dovoljno snage, da stvori jasne ideje. Namjesto njih zavila ju je u zlatnu koprenicu sanje, divne sanje, koja se rodila iz divnog plavila jutrenjeg neba, iz zlatnih zraka sunca i slatkog romona djetetova glasa, koji joj je zvonio kao srebrno zvonce, i činilo se, da ju je upravo to zvonce vodilo, neodoljivo vodilo, te bi i slijepa i usred mraka za njime hodila pravo i sigurno, kamoli ne po bijelu danu.

I tako je Cvijeta sa lakim bremenom sinovljeve ruke o laktu hodala to jutro niz tu ulicu, hodala kao u snu, a slika, neprispodobiva slika vilinskoga grada sred gordih planina, koja ju je pratila na toj šetnji, bila je divni okvir i dostojan, da ovaj komadić vijeka ovjenča aureolom ljepote i veličajnosti.

Kad su napokon stigli blizu Bistričkog trga, nesamo da je između oboje njih, majkom i sinom, nestalo i posljednjega traga tuđenja i plahosti, nego je Cvijeta saznala, u tančine saznala i svu historiju Zlatkova bijega i događaja, koji su mu prethodili, i još po koje važnije poglavlje ostaloga njegova života. I bilo je i njemu sada,

kao da je već oduvijek bio s tom mamom i nikada s njom da nije bio rastavljen.

Kad su se našli pored ćilimare, Zlatko naglo zaustavi korake i pokazavši rukom prema velikoj otvorenoj veži ispod tvornice rekne malo postidno dižući pogled k Cvijeti, kao da moli:

»Mama, da odemo u crkvu? Danas je utorak. Mi smo na taj dan uvijek išli k svetome Anti, da se Bogu molimo...«

Cvijeta je već znala, tko su ovi »mi«. Svaki put bi joj se žešće zabola ta riječ u srce — kao oštar trn u živo meso. Ali trebalo je šutjeti i podnositi i još pokazati, kao da ništa ružna ne osjeća. Ta valja otkupljivati tu nenadanu slast: biti majkom i imati dijete, svoje rođeno dijete!

Šuteći krene niz uličicu pa gore u crkvu, vođena sinovljevom rukom. I kao da nije prošlo već pet godina (Zlatko je onda bio dijete od jedva šest ljeta), kad je posljednji put hodao s pokojnom majčicom po Božjemu putu, tako je sigurno stupao.

U crkvi su ih pozdravljale živo rasplamsale svijeće, čitava šuma plamenih jezičaka, koji su se nestašno igrali, svjetlucali, iskrili i veselo dozivali, da pristupiš, da uz podnožje oltara rastovariš breme svoje, da se moliš i izmoliš, da hvališ i zahvališ...

Zlatko odmah klekne i uzme da se moli. Cvijeta je nešto bila zaostala i nije ništa vidjela, nego se zagledala kao očarana u lice svoga tako nenadano nađena sina, koji je u taj čas poprimio takav izražaj čistoće i svetosti, da joj je iz davnih sjećanja dočarao lik anđela, kako ga može da u sebi stvori samo djetinja nevina fantazija.

I Cvijeta se našla u čudnom položaju. Nije odmah ni klekla. Istom kad se Zlatko ponovo na nju ogledavao kao pitajući i zovući je očima, klekne pored njega, sklopi ruke — ali šta će i kako li će sada? — Bože moj, zar je zaboravila, kako se to Bogu moli? Zar je zbilja tako odavna, da je bila u crkvi, da se razgovarala s Ocem nebeskim, da se tužila ili pohvalila?

Ne, ona nije znala početi. Odgojena od bogobojazne i kreposne matere i od sestara duhovnica — je li bilo moguće, da je u onoj tmuši duševnoj, u kojoj je tako dugo kunjala i tonula, izgubila i vezu s Bogom, kako ju je izgubila s ljudima? Prolazila je mimo crkvu, da je nijedna nije zvala, neka uđe. Ah da, njeno je sjećanje uvijek još donekle spavalo, a duša se glibila u mraku...

I u ovaj čas, tu kraj tako čudno nađenoga djeteta, nije se mogla još ničega da sjeti. Jedino osjeti veliku, slatku radost, neko sve to budnije nadanje, i to je raslo svakim časom, što je više prigibala glavu nad sklopljene ruke. I srcem joj se stalo razlijevati nešto toplo i drago, što se nije dalo izreći ljudskim govorom, no jedino suzama, slatkim, bolno slatkim suzama. I te su suze bile ljuske, što su se jedna po jedna runile sa zrna, tekle pred prijestolje Božje i šaptale prvo plaho:

»Hvala! Hvala, što si mi dao ovoga sinka!«

Kad je svršio svoju molitvicu, Zlatko ustade pa se uputi glavnome oltaru, gdje se visoko gore u polusutonu bijelio kameni lik Majke Božje sa Sinkom i svetim Antunom. Zlatko je tako volio tu sliku i volio ju je gledati s djetetom tvrdeći, da je Majka Božja sasvim tako izgledala kao njegova majčica. Pa i sada kleknuvši pred ogradu oltara na kamenu stepenicu časom se zagleda u kameni lik, časom u mamu, koja je polako pošla za njim. Onda tiho rekne smješkajući se i čudeći se:

»Mama, pa i ti si sasvim slična Majci Božjoj!«

Nije znao, da su sve majke od Božje strane i da su prilike one jedne jedine Majke, Božje Majke i Majke sviju ljudi...

Iza toga išli su dalje u grad. Najprije su oboje šutjeli. Istom kad stupiše na most, Zlatku se opet razveže jezik i vrutak poteče kao bistar potočić — pričajući, kako je ovuda pred četiri dana lutao tražeći mamu, gdje je sve hodao, šta je radio i uvijek bio sam, pa kako onda, kad je najedamput bila noć, nije znao, kamo da se sklone. I kako je bio na večernjici u katedrali i Bogu se molio, da mu pomogne i onda čuo zveku mljekarske kante. I to ga je spaslo.

»Sigurno je dragi Bog poslao onoga mljekara, da me sjeti Avdage,« završi Zlatko nasmiješivši se napô ugursuski, napô uvjereno.

»A da ga nijesi našao? Šta bi onda?« pitala ga je Cvijeta i naknadno se stresla od straha, da je mogao i ne naći nju ili inače stradati u crnoj noći onako sam.

»Onda? Onda bih prespavao u Napretkovu dvorištu u jednoj praznoj bačvi kao Diogenes. Znaš li, tko je bio taj Diogenes? Znaš dakako!«

»A onda sjutradan, bez novaca?« sve je tjeskobnije nastavljala Cvijeta da pita.

»Pa... prodao bih svoj kaputić na čaršiji,« smijao se mali praktičar.

»A kad bi potrošio novce?«

»Onda... onda, no dragi Bog bi već pomogao, kao i ovaj put što je pomogao. On uvijek pomaže, znaš. Treba se samo moliti svetome Anti. Osobito njemu, on pomaže, da se sve nađe, što se izgubi!«

I nastavljao je da romoni vrutak pričanja i bezazlenog priznanja. A nije ni sebe štedio. Priznao je, gdje je mislio, da je i on kriv. Bio je na priliku često prkosan i zato i ozlovoljio maćehu.

»Ona baš i nije tako ni zla,« rekne iskreno, »samo što je ona sada voljela jedino svoga maloga Ivicu. I dabome da mene onda nije mogla isto tako voljeti. Je li, mamice? Svaka mati najviše voli svoje rođeno dijete. A kad sam onda saznao, da si ti još živa,« tu je Zlatko stidljivo stisnuo majčin lakat, »onda zar nije bilo sasvim naravno, da sam pošao da te tražim? Ipak ja spadam samo k tebi, je li? I sada, kad sam te našao, pisat ću naravno i tati i njoj, i šta misliš: treba l' da ih molim za oproštenje? Ali kad je ipak sve dobro ispalo i nikome ne će biti krivo? Pa dobro. Molit ću. Pisat ću i Dragi. Znaš, bez njega nikada ja za tebe ne bih bio doznao. Što će se on samo čuditi, kako sam se vozio na željeznici sasvim sam. Znam, zavidjet će mi, da i on nije bio sa mnom. I još ću pisati karticu i maćehi. Neka. Da sam živ i da mi je dobro. Je li, bit će dobro tako, majčice?«

Majčica potvrdi sred slatke potresenosti, neobične i divne. Sve je to bilo tako novo, čudno i prekrasno: ta brbljava dječija usta, te sitne i krupne stvari, o kojima su ćeretala — kao da sanja ili kao da su se oko nje probuđivali davno uspavani danci vlastitog djetinjstva. I ovaj dan, ovo sunčano i sjajno jutro pravi je blagdan: svaki čas, što ga je sada proživjela, bio je svet i svaki dah, što ga je udisala, bio je pun divna mirisa, kao da i nije od ovoga svijeta...

I puštala je, da je ta divna opojenost ponese, da je vodi ta mala ruka. Nije li vazda dosada bila vođena, i s voljom svojom i bez volje svoje, a sada sa svime, što je sačinjavalo nju — dušom, srcem i tijelom vođena tom malom dječačkom rukom, dok je nije dovela do — slastičarnice.

»Mama, da odemo unutra i da popijemo dobru kavicu s mnogo, mnogo šlaga — šta veliš?«

I nasmija se mali ugursus dodavši brzo kao za ispriku i tumač:

»Znaš, tu smo tako često užinali...«

I opet to »mi«... No Cvijeta u svojoj golemoj sreći, koja ju je sve više punila svu do zadnjega kutića njezine unutrašnjosti, kao što se puni balon plinom, u tome raspoloženju punoće i bogatstva samo omahne, da goni od sebe to zvrndalo, što je htjelo da joj zagorči ove časove čiste slasti i sreće. I pođe za Zlatkom u slastičarnicu. Zlatko se kretao, kao da je tu bio svagdanji gost. Naručivao, birao, pitao mamu, bi li ove torte ili onih minjona, a dobri su i crnci i »šaumrole« a uzet će dakako i »guglufa«, toga najprije uz kavicu. I još uze da pita gospođu slastičarku, da li ga više ne pozna? Ta on je ovamo često dolazio sa svojom mamom. (Tu se odjednom izgubio u nekom prestrašenom mrmoru). No i to je bilo onda, kad je njemu bilo šest godina. I on se dobro sjeća gospođe Sabinice..

»Da, da, gospođi Sabi dolaze mnogi dječaci i curice, uopće mnogo djece,« smiješila se gospođa Zlatku, i dakako ona se i njega sjeća...

»I ovo je moja mama,« brzo dovrgne onda Zlatko i prihvati Cvijetu za ruku, pritište se uz nju na crvenom

divanu i stane da čeka, dok se ne iznesu slatke đakonije i skuha kavica, jer je još bilo vrlo rano u jutro i dućan se istom maloprvo bio otvorio.

Poslije obilna doručka išli su po dućanima, da kupuju, što je trebalo. A Zlatku je sada trebalo mnogo, upravo sve. Što je bilo ruha, na njemu je, a trebalo je preobuke i mnogo drugih sitnih i krupnih stvari. Tako su obišli trgovine za rublje, za odijelo, za obuću, osim toga je Cvijeta još i naručivala, što se imalo zgotavljati i poslati. I tako je to išlo, dok su im sve četiri ruke bile vrhom pune zamotuljaka i kutija.

Kadli se Zlatko iznenada zaustavi pred izlogom šešira. Stane i pogleda na staklo.

»Mama, a sada kako bi bilo, da i tebi kupimo — nov šešir? Ovaj tvoj stari zbilja nije nimalo lijep, niti je moderan. Znaš, ja sam uvijek morao birati šešire za za m...«

Ih, i uvijek se mora spoticati o te uspomene... On pocrveni do preko ušiju, a Cvijetu ne smije da pogleda. Ali Cvijeta se već naučila, ili je mislila, da se naučila na taj oštri greben, što se vazda ispriječio po bistroj pučini, po kojoj su plivali mati i sin, da bi se o nj ogrebla ona, a nemilo spoticao mali njen sinak. Ne, neka mu nije žao te uspomene, niti će se ona žaliti na nju. Samo dok se nauči... Prođu tako sati u poslu i vrludanju gradom, ali kako veli poslovica, da tko rano rani, dvije sreće grabi, a jutarnji su sati dvojinom dulji nego ostali, bili su taman gotovi, kadli zazvoni podne i oni se našli na ručku u jednom vrtu. Cvijeta rekne:

»Ako se požurimo, mogli bismo još da stignemo na vlak u jedan i po sata i bili bismo već u četiri sata kod kuće, dakle punih pet sati prije, nego s popoldašnjim vlakom.«

»O da, hoćemo mama, žurit ćemo se, da budemo što prije u šumi. Ja se tako silno radujem šumi i sretan sam, što ti stanuješ u šumi...«

VI. KOD MAJČICE.

Nije prošlo ni dvadeset četiri sata i već je Zlatko na juriš osvojio i šumu i goru i ljude i živinu — čitav Han Ćurića, pa čak i oporu, vrlo oporu Mandu, koja se bila do zuba naoružala za doček najavljena gosta. Jer ako su kapetanu i do sada dolazili gosti, neka su, on je gospodar kuće. Ama kad njega nema doma, kakvi bi to mogli biti pohođani jednoj ženskoj, koja mu nije ni rod ni pomozbog i k tome još i udovica, baš kao što je bila i ona, Manda, gazdarica i domaćica — ih! — pa da ne probude sumnju! Dok se još ne zna, tko će doći, Mandina je fantazija od jutra do večera radila punom parom i nije joj bilo granica, da se izdovolji u nagađanjima o toj najavljenoj invaziji, a dakako sve zbog brige svoje za čist obraz i svoj i svoje gospoje. Jer makar Mandino u tom pogledu vazda budno oko nije sve dosada moglo da nađe ama ni najsitnije zamjerke gospoji Cvijeti, njena je pamet za ovo nekoliko sati očekivanja neprestance pitala: »A šta se može znati? Svega može da bude na tome svijetu, pa zašto ne i to?«

I da je onda došlo »to«, ne bi dobru Mandu tako zablenulo, kao kad je kraj svoje gospoje ugledala — dječaka, ništa više, nego upravo samo jedno dijete!

Zablenula se taman kao tele u nova vrata. Nije imala pojma, da u njezine gospoje ima sin. Da je imala muža i da ga je u ratu nestalo, to se znalo i to je bilo nešto sasvim obično. Ali imati dijete, sina i već tako velika i ne spominjati ga, ne dovoditi ga k sebi, to je prevršilo mjeru neshvaćanja Mandina.

No nije joj ostalo mnogo vremena, da o tome dalje i dublje razmišlja. Jer mali je ugursus smjesta prebacio mrežu svoje osvajačke dragosti i preko Mandine stare glave, preplanuo je čarom svoga nasmijanog lica i čvrsta stiska dječaračke ruke pa otvorena pozdrava, kojim je oslovio »gospoju« Mandu i u prvom hipu i nju osvojio na juriš kao i sve ostalo.

Kao vatra raširila se novost među šumskim radnicima, željezničkim namještenicima u dolu i izokolnim seljacima, gdjegod je bilo djece, da se u gospe Cvijete —

ona je bila nadaleko poznata samo pod tim svojim lijepim imenom — našao sin, dječak, čudo od ljepote, razumnosti i živahnosti. Dolazili ljudi odasvuda, bilo usput po poslu, bilo i bez naročita posla, došli da ga pozdrave i da ga vide. Bila je to dobrodošla senzacija u jednoličju šumskoga života, o kojoj se moglo razgovarati i preklapati i nagađati za mnogo dana i sedmica, pa ne žališ da prevališ i po sat hoda. To vrijedi naročito za žene, koje su u te dane nenadano imale štošta da pitaju u gospe Cvijete, bilo savjeta, bilo melema, kakvih prašaka ili kapljica za štokakve boli i boljetice. A naravski dolazila i djeca i ubrzo se Zlatku našlo društvo, čak i više, nego što je njegovoj majci baš bilo i drago.

Sve mu je bilo lijepo i drago, što je god s njom zajedno prvi put vidio i gledao. Bio je žive i zanostljive ćudi, svemu se znao od srca diviti i čuditi. Već sama prva zajednička vožnja željeznicom među klisurastim stijenama uz duboke vijugave i hridinaste provalije sa krasnim vidicima na velebni planinski kraj, pa istom vožnja dresinom kroza šumu!

»Znaš, mama, ja sam ti se već vozio na svim vrstama vozila — čak jednom s mamom i na eroplanu, samo nijesam još bio u podmornici ni dresinom se nijesam još vozio. I to je baš zgodan način vožnje. Ne trebaš benzina, ne trebaš se bojati, da ćeš se srušiti iz zraka na zemlju, nego pritiskuješ samo nogama, i dresina te vozi, vozi, kudgod hoćeš... I ovakve šume još nijesam vidio,« hvalio se dalje, »ovako gorovite i guste i lijepe. Znaš, mamice, ja sam jako sretan, da ti stanuješ u šumi. A jesi li ti tu i zimi?... O to je fino. Može li se tu i sanjkati?«

To Cvijeta doduše ne zna. Međutim to je pitanje u njoj probudilo drugo jedno važno:

»Zimi? Zimi trebat ćeš ići u školu...«

Zlatko zine i časom se zamisli. Ali brzo se i smisli.

»Pa iz Sarajeva nije ovamo daleko. Možemo se svake nedjelje izvesti,« odluči, kao da je to pitanje već i riješeno. No nije mu se dalo da ga dalje raspreda, jer sada su još praznici i do zime još je daleko.

I onda onaj prvi ručak u hladu prostrane verande. Zlatko još nikada nije objedovao na tako divnome mjestu, koliko je god s mamom — s »prvom« mamom, ispravi se — ručavao po hotelima i penzionima i ljetilištima. Nigdje nije šuma bila tako blizu — možeš je tu rukama grabiti! — niti je bilo tako mnogo, mnogo ružica pred kućom kao ovdje — i njih čitava skoro šumica. I one daleke planine, pa tu odmah pred kućom tračnice za šumsku željeznicu.

»O mama, mama!« prekine se iznenada, ostavi batak na tanjuru i skoči k ogradi verande uzvikujući se i pokazujući rukom, »mama, mama, gle, tamo vjeverica, kako skače. Dvije vjeverice, ne još jedna — tri su! O što su drage. I kako lete od grane do grane!«

»Hajde, hajde, jedi samo!« zove ga mati. »Bit će toga i više. Kad dođu na verandu, pa po njoj skaču i igraju se, ili kad te pohode u sobi...«

»U sobi? Čak u sobu dolaze? O mama, ta to je, to je zaista, zaista — zanimljivo! Baš kao u Džungli!«

I sve mu je bilo zanimljivo. Već i sama kuća. Sva od drveta izvana, sastavljena od debelih, dugačkih greda, a iznutra i ne vidiš, da je drvena — sve zidano. I vrlo zgodno i ukusno. Ni »njihova« vila u Zagrebu nije ljepša, premda je sasvim još nova. Naročito su ga snebivale sobe kapetanove, ne možda zbog namještaja — taj je bio doista vrlo prost i gotovo siromaški, osobito spavaonica izgledala je kao fratarska ćelija, gola i pusta — nego tu su u toj prvoj, biva radnoj sobi, ti leptiri i kukci! Kud pogledaš, svagdje ih ima: u staklenim okvirima po zidovima odozgor do dolje, u bocama, pod staklenim zvonima, pa onda onoliki alat: bočice, mreže i bogtepita čega još sve. A među svima oni prekrasni leptiri. Tih nema kod nas, to su egzotični. Da, Zlatko se sjeća, da je takve vidio u sarajevskome muzeju, kad je bio još mali i bio tamo s m... Htjede reći »s mamom«, ali progutne riječ. Počeo je već shvaćati, da nije dobro, ako se prečesto spominje ta pokojna mama pred živom.

Cvijeta se zgrane. Ta da. Njen sin živio je pet godina u Sarajevu, ona onda još nije bila tako blizu, bitisala je još kao bolesnica po dalekim sanatorijima.

»A, mama, šta će gospodinu kapetanu toliki leptiri i kukci?«

Aha, on sigurno prodaje čitave zbirke u inozemstvo i za dobre pare. I za izmjenu. Da, tako je jedan veći drug Zlatkov radio s markama, kupio, prodavao i mijenjao. I što ih ima časopisa i knjiga, a sve o kukcima i leptirima. Ko-le-o-pte-ro-lo-g-i-a. Bogo moj teške li riječi! To je sigurno ili latinska ili grčka.

»Grčka,« nasmiješi se mama.

»Znaš li ti grčki?« zapita Zlatko. »Moja, moja pokojna mama je znala. Ona je, znaš, svršila gimnaziju...«

Zlatko je prošao kroz spavaću ćeliju kapetanovu i zaokrenuo na lijeva vrata u susjednu veliku sobu.

»Aha, tu se ruča. To je fina soba i lijepo namještena. Je li i taj namještaj kapetanov? Nije? To mi je drago. Tu si ti više kod svoje kuće, je li? Pa on skoro i nema mnogo stvari, taj kapetan. O zar bi mu seljaci sve bili razgrabili? Razumijem. Čuo sam pričati, što su sve radili na svršetku rata. Kao pravi hajduci.«

»Poslije će ti pričati Manda, kako je bilo,« rekne Cvijeta i povede sina dalje u sobu za goste, pa onda u kupaonu.

»O i to ima? Pa i električno svijetlo?« čudio se mali. »Sve kao u gradu, pa ipak u šumi. Ali tu treba i vodovod i centrala...«

»I toga ima. Voda se iz bunara pumpa na tavan u rezervoar, a struju dobivamo sa pilane u dolini blizu stanice.«

U potkrovlju mu onda pokaže svoje sobe.

»I to je fino. Baš najljepša soba. Odmah sam znao, da je to tvoja. Šuma skoro raste do unutra. Vidi, kako su blizu grane. Mogu ih s balkona lako doseći. I balkon — čitava dvorana. Možeš po njemu šetati amo tamo. I tu ti, mama, tako sjediš i čitaš ili šiješ ili gledaš u zelenilo ili tamo dalje kroz onu malu provedricu na daleke planine? Sve mame vole sjediti na verandama i gledati lijepe krajeve ili čitati i tako.«

A onda je i Cvijeta pričala. Bilo joj je, kao da je čaroban ključić otvarao tajna vratašca i proključalo i u njoj vrelo, još tanko i slabo, ali milo i ljupko, puno poezije i želje, da ugodi sinku. Izjutra će on vidjeti istom, kako je tu lijepo, kad sunce probije granje pa na svakoj iglici omorike zaiskri po jedan dragulj. Bliješti sva šuma, sve sjajucka po njoj rosa, a svaka kap jedno maljušno sunce... A svako drugačije boje i jedno rumeno, pa bijelo, drugo modro, pa onda žuto, pa ljubičasto. I kad tresne vjetrić, prsne kišica pa po licu i rukama...

»O mamice, kako je to samo divno! I slušaj, kako ptice pjevaju! I sasvim su blizu. Ona evo izgleda kao vrabac, samo je šareniji.«

»To je sjenica. Pod veče i izjutra dolaze najviše, ali najljepše pjevaju pod veče. Čut ćeš već. Ima svake vrste: i zeba i juričica i kosova...«

O da, on će ih čuti, sve će on čuti i vidjeti. On je ushićen već od samog pričanja. One druge sobe već ga manje zanimaju. Te su za goste, a i za nuždu uređene. Jedna je osim toga još krcata sanduka i svakakvog alata za spremanje i otpremanje kukaca i leptira. Još je samo ona jedna više verande. I tu mama kadšto sjedi, osobito zimi, može da gleda na čitav pretkućni prostor i na »štreku« pa vidi, tko se vozi, tko prolazi. Da, nekad i zimi netko prolazi.

Onda je došla na red šuma, da se razgleda i okolica i u dolini pilana, i u gori divno vrelo... Dvije su oči premalo, da se svega nagledaju. Gotovo ga je zaludilo veselje. Najprije je išao pristojno uz mamu, lijepo pričao i slušao, kako mu ona priča. A koliko je ona samo znala da priča! Nije bilo cvijetka, ni kukčića ni ptičice na grani, o kojoj majčica ne bi znala što da kaže — ako ništa, a to barem ime, pa kako živi, je li štetna ili korisna, i još po koju pričicu.

»Ao, majčice, koliko ti samo znaš prirodopisa! Otkuda to tebi? Jesi li ti to učila u školi? Znaš, prirodopis je dosta težak predmet, ali vrlo zanimljiv.«

»I u školi i iz knjiga sam to naučila,« odgovori majka i osjeti prvi put zadovoljstvo, da je tako marljivo čitala kapetanovu knjižnicu.

No onda — Zlatko je još dijete, nestašan dječak, pa ga onda i usred najzanimljivijega pričanja odjednom spopane zanos, zatrči se među drveće, u guštaru, pod nisko

granje omorike, i premda su ga iglice i ogreble, njemu i to godi, jer on je tamo primijetio nešto živo, pticu, leptira, vjevericu, miša ili štogod već bilo, hoće da lovi, da hvata, da ima, no naravno ne ulovi ništa, nego se ponešto snužden vrati opet majčici, uhvati joj se pod lakat i mazi se moleći:

»A kako je onda dalje bilo?«

Onda se opet bralo cvijeće, crveni mirisavi vrijes, pa jagode — o što ih je bilo, more rumenih zrnaca! pa crne borovnice! Svaki dan našli se stolovi krcati dobra Božjega. S pticama stao se inatiti, odgovara im, rugą im se, a one ciče, ciliču, vrište: čitava galama.

»Slušaj samo, mama, one me čuju i razumiju i ljute se, i drago im je, je li, sve skupa...«

Prvo veče shrvao ga san od umora i množine novih dojmova tako, da je jedva odvečerao i odmah, čim je legao, već je i spavao. Cvijeta je sjela na stolac kraj njegova ležaja, što mu ga je prostrla na divanu u svojoj sobi, i dugo je sjedila kraj sina, koji joj se tako nenadano našao, kao da joj je s neba spao. Gledala je na čvrsta uda, opaljena od sunca, na te dječačke čvrste šake, na zlatolike kose, što su se samovoljno i prpošno kovrčale oko čela, gledala je lice, oda sna rumeno, lijepo izdjelano, dugačkim trepavicama osjenčano, pa na usta, napola otvorena, na napupčane usne, kao jagode krupne i sočne, a iza njih bijeli zubi — ne može sita da ih se nagleda. Sve je to tako neshvatljivo i čudno. Njoj je neprestance, kao da sanja divnu sanju. Njen sin je to. Kako je to moguće?

Sve je bilo za nju novo, lijepo, kao da se istom rodila na ovaj svijet, i svaki danak, što će ga proživljavati sa sinom, činit će joj se, kao da joj je prvi dan života.

Cvijetina je duša bila kao drvo, koje je dugo bilo zamrlo, sumrtvo, bez znaka života. I onda jednoga dana iznenada u drvetu protekli sokovi, prokljućali na sve strane, nabubrili pupovi i pupovi počeli pucati i otvarati se bijelome danu i novome životu, a da se više nijesu sjećali, oda šta su bili zamrli, a ako su se i sjećali bura i oluja, koje su sa granja trgale lišće i plodove, pa leda i zime, koja je kočila i mrtvila — to sjećanje niti više boli niti smeta, da se živi i raduje novome danku, novome uranku.

Ne, ništa ne smije, ne može i ne će zagorčiti to čudo, tu radost, koju joj je donio taj mali živi čovjek, njen sin, radost, koja je počela plaho da klije na dnu srca njezina, dugo zanemarena i zapuštena srca, i da se krije ne smijući još tako skoro da se pokaže izvana i da se izdovolji. I koliko ju je snažno i neodoljivo gonilo, da ga grli i cjeliva, nije smjela da to učini, ni u času, kad je već napô u snu pružao ruke za njom, da bi ga za »laku noć« poljubila, nego ga nježno samo položila na uzglavlje, pokrila i šapnula: »Sada spavaj...«

Bila je već blizu ponoć, i ona je još uvijek bdjela za otvorenim prozorom i zurila u noćnu sliku gorske šume. Od mjesečinom osvijetljenog je neba odudarao čipkasti splet jelovih i omarovih grančica, jedno prekrasno tkivo, crno na tamnomodrom dnu, na kojemu su mlade kičice sa jasnijim zelenilom sjajuckale kao uvezeni cvjetići od zlatne srme na tamnom baršunu i od ostalog mrkog se granja pružile kao radoznala dječica, što su bliže mogle, k prozoru, da zavire u kuću i da vide, šta se tu radi i kako se živi. Pri tome su iglice jedna drugoj došaptavale sitnom zujkom i trpkomirisnim dahom, što su zar vidjele i što čule.

Ali u te gotovo bestjelesne glasove u gluhoj tišini i dubokoj samoći, što su kroz godine Cvijetu uspavljivali vidajući kao opijumom rane duše, ulazio je sada nov zvuk, koji ju je naskoro probudio iz pustoga snatrenja i postavio na prvo mjesto misli o realnosti života. Ta je realnost od nje današnjim danom tražila nešto posve novo, nego što je radila dosada — tražila, da odsele misli o tom biću kao o nečemu svome, a opet što za sebe stoji i traži svu njenu brigu i sve napore njezine duše. I eto šta je bilo. Ništa drugo, nego joj se dalo kao samo sobom, da je počela sebi prepričavati sve, što je čula od sinka i što je ulazeći u njenu dušu nehotice joj pokazalo nove njezine dužnosti i s njima prvi put svrhu njena života, koja donle za nju nije postojala, niti je ikada za nju pitala. Trebat će da odgaja maloga

čovjeka, da postane velik i valjan. Sjetila se, kako je često čula, gdje se govori, da ništa nije teže nego odgajati dijete. Tu je dakle i njezina nova dužnost i nesamo radost, da joj se našao sin. Prvi put osjetila je svu ozbiljnost i veličinu života.

I ona se pitala puna tjeskobe, hoće li imati snage i sposobnosti, da izvede tu svoju zadaću, da vodi mlado biće na njegovu putu u život, gdje je sama dosada bila gotovo uvijek vođena?

No zašto da sebi već sada razbija glavu o tome? Još je on ovdje sasvim njen, i u šumskoj osami — tako je umovala — sve ide lakše i osim toga treba da se još bolje poznaju ona i njen sinak. A tu je upravo Zlatko sam pokazao i put i način, kako će se što bolje poznati i naći, a to je učinio savršenim pouzdanjem, kojim je pričao o sebi i svome dosadanjem životu. Činio je to potpuno otvoreno i iskreno, bez i najmanjega sustezanja, i ona je upravo osjećala, kako se on pomalo sav pretakao u nju, tako da su se on i ona, mati i sin, sve više sraštavali i postajali jedno. No i bez toga te su priče bile čisto i slatko uživanje. Romonile su i runile se iz dječakovih usta kao bistar potočić, što nekad obijesno preskakuje kamenje i drvlje, nekad opet polaganije i kao igrajući optiče travom i cvijetom obraslo busenje, nekad se zapjeni od vlastite bujnosti svoje, nekad probistri kao staklo i ogledalo. Ništa nije zatajio. Kako je veselo i s djetinjim ponosom pričao o onome, što je bilo dobro i lijepo, isto je tako iskreno ispovjedio, kako je gdjekad bio i zločest i pakostan.

»I to je istina,« govorio je, »da sam takav postao istom, otkad je u kuću došla maćeha. Dok je još majčica bila živa, nijesam trebao biti zao. Kad sam god štogod skrivio, odmah sam rekao mami i ona mi je vjerovala, pa ako me je i pokarala, ali je i oprostila. Maćeha mi nikada nije vjerovala. Ona je kod svake riječi, koju sam govorio, pitala, da li ne lažem? Pa kad sam vidio, da mi ne će da vjeruje, počeo sam lagati. Ali samo njoj, inače nikome, a najmanje naravno tati; on mi je također bio dobar i vjerovao mi je. I zato mi je sada najviše i žao, što sam utekao, a nijesam ga prije pitao.

I da je bio kod kuće, sigurno bih ga pitao. Samo, samo — kad me on možda onda ne bi bio pustio, da tebe tražim? Jer bilo bi strašno, da te ne bih našao ili možda mnogo kasnije...«

Cvijeta je slušala, slušala i nije se mogla naslušati. No koliko se god radovala divnoj nevinosti i bistrini duše svoga sina, toliko ju je vazda iznova zaboljelo, čim bi on spomenuo svoju »majčicu«, sve ako bi se i ispravio i dodao »pokojnu« ili »prvu«. Sa gorkom zavišću spoznavala je, da ona u čitavom tom mladom životu svoga sinka, životu od gotovo jedanaest godinica, što je bila bez njega, nema ni najmanjega udjela; nje nije bilo u tome odsječku života njezina djeteta. Svi prvijenci duše toga mladoga ljudskoga cvijetka: prvi pogled, prvi smiješak, prvo tepanje, napokon ona prva jasno izgovorena čarobna riječ »mama« — sve to nije išlo nju, čije je krvi bio krv, nego je to ubirala tuđa žena kao nagradu za to, što mu je mogla, smjela i htjela da poda najslađe pravo ženino — hranu svoju i svu nježnost materinju. I morala je priznati — iako s bolom — da je ta tuđa žena još i osim toga vršila i djelo odgojiteljice tako uzorno i savršeno, da se ne može savršenije zamisliti. Što tu još ona, Cvijeta, može da poda, a da nije već primio od one svoje pomajke? Koliko je dakle besvjesno osjetila, da je dužna zahvalnost toj ženi, koja je toliko godina zamjenjivala nju, Cvijetu, toliko se borila u sebi protiv ružnog čuvstva, koje je bilo vrlo nalik na mržnju. I kad bi god ispoređivala one dvije prve majke Zlatkove, zatekla bi se često, gdje stoji između te obje »mame« i kako se naizmjence našla u čudnome raspoloženju, te je jednom stala na stranu maćehe protiv »prve«, a onda opet pristajala uz »prvu« protiv »druge«. Nekad je bilo još čudnije, da je kadšto bila čak sklonija i maćehi, da je brani i ispričava, nego, da »prvu« pohvali i odobrava joj. Tako je Cvijeta u sebi vodila tihu i žilavu borbu — i još će je dugo voditi — i to na dvije strane, tako reći na dvije fronte, jer je imala svakoj nešto da oprosti: onoj prvoj, što je dosada imala svu ljubav njezina sina, a drugoj, što je nije imala. I to će trajati tako dugo, dok se njezino srce u

toj borbi ne prekali i učvrsti u svome pravome materinjem biću i srcu, u osjećaju i uvjerenju, da je ona najposlije ipak »prava« i da i usprkos »prve« ona jedina odsada caruje u srcu svoga sina. To su bili onda oni blagi časovi, kao blagi dani, kad bi se Zlatko umorivši od pričanja i spominjanja zgoda, najednoć miješajući sadašnjost s prošlošću zarekao:

»Znaš, mamice, kad smo ono bili na Bledu, ja sam veslao, a ti si kormilarila...«

I njemu se desilo, pa je »prvu« i »pravu« nesamo zamjenjivao, nego ih je obje čak i stapao u jednu jedinu majčicu. I kad se dosjetio, šta je to izlanuo, malo bi se postidio, onda se uhvatio rukom majčici pod lakat i marno šaptao:

»Ali ti si ipak moja prava i jedina majčica, bila i jesi i bit ćeš?.....«

Kad je treće veče iza bogata dana bilo vrijeme spavanju i Zlatko legao u svoj krevet, a bio je još dosta budan, povuče odjednom Cvijetu krepko za obje ruke i rekne:

»Sjedi tu kraj mene, kako je i moja prva mamica činila svako veče, da još malo pričamo.«

Onda su se pričale i prepričavale zgode protekloga dana. I pošto se iscrplo sve, što je bilo i što će još biti, Zlatko se tako čvrsto zagledao Cvijeti u lice i rekao zamišljeno i ozbiljno:

»Znaš, mama, kad sam te prvi put vidio kod Avdage, odmah sam poznao, da si ti moja prava mama. Gotovo kao da sam te već prije negdje vidio. Nije li to čudno?«

Cvijeta se nasmijehne, digne i donese ogledalo, stavi ga Zlatku pred lice i rekne:

»Pogledaj, tu si ti mene i vidio i poznao...«

Zlatko pogleda. Pogleda u ogledalo, pogleda majci u lice, pa tako naizmjence i onda se nasmije:

»Da, da , to je. Nijesam se odmah sjetio, da sam te poznao po sebi. Čovjek sam sebe nikada tako dobro ne pozna kao drugoga. I ti meni zbilja jako, jako sličiš. Kad bih se ja obukao u tvoje haljine, bio bih sasvim kao ti.«

Tome se Zlatko naglas nasmijao. No smijeh je odmah prelazio u zijevanje. U isti čas opet se i prene, uspravi i rekne kao iz jedne davne navade, koja se bila prekinula za neko kratko vrijeme, a sada se spontano opet javila:

»Hoćemo li se Bogu moliti, mama?«

Cvijeta kimne glavom sva začuđena, jer nije bila spremna na to.

Zlatko se još prije ogledavao po zidovima, kao da nešto traži.

»Što ćeš, sinko, što tražiš?«

Tako, mislio sam, što ne vidim nikakve svetačke slike na zidu. Tu uopće nema slika. Zar ih u tebe nema?«

»Ima. U kovčegu su na tavanu.«

Zlatko je imao »kod kuće« punu svoju sobicu svakakvih slika, najviše dječijih. Tu su se djeca igrala na livadi, tamo su se vozala po jezeru i kupala, na trećoj je bio Božić u šumi. A nad krevetkom njegovim visjela je slika maloga Isusa i Majke Božje. Dobio ih je na prvoj pričesti. Pisat će »tati«, da mu ih pošalje.

»I je li, mamice, ti ćeš mi ih onda objesiti ovamo na zid?«

Da, ona će to učiniti, reče ona opet s onom tajnom neprijatnošću u srcu, kadgod je Zlatko spominjao svoje hranitelje i dosadanje roditelje, i umalo da nije rekla, da ne treba pisati, ona će mu dati svoje. Ima ih i u nje. Ta i ona je jednom bila na prvoj pričesti i dobivala svetačkih slika. Kako li je tome već davno! Ne, neka samo piše i neka pošalju sve, što on voli i hoće da ima. Osjećala je, da će sinka lakše i čvršće uza se privezati, ako ne kuša u njemu rušiti i kidati sve veze sa prošlošću. Ona će ipak još imati svoju riječ i u daljnjim danima njihova zajedničkog života, tješila se, iako s bolnom rezignacijom za ono, što je izgubljeno i što se ne da više popraviti.

Zlatko se još uvijek ne moli. Premda je već sklopio ruke, još nešto oklijeva. Gleda u majku, i kao da nešto čeka.

Cvijeta je složila svoje ruke na krilu. I ona čeka.

Onda se Zlatko prekrsti neprestance u nju gledajući — stidno i mazno. I ona se križala. Sada se on malo nasmiješi i pola ugursuski i plaho, pola ozbiljno pruži sklopljene ruke spram Cvijete govoreći:

»Znaš, prva majčica molila se uvijek sa mnom Bogu, a i ruke smo zajedno sklopili.«

Cvijeta ne razumije. Gleda šuteći, pitajući. Nato Zlatko malo stidljivo, malo dječački nasrtljivo rasklopi njezine ruke, digne ih i opet sklopi, a onda svoje sklopljene turi među majčine ruke.

»Tako, a sada ćemo se Bogu moliti«, rekne zadovoljan i počne u pô plasa, ozbiljno i sa živahnim gibanjem čitavoga lica:

»Oče naš . . . «

I Cvijetine se usne stale micati, u pô glasa i skladno runile se riječi i slogovi sa usta sina, a bezglasno s materinih. I dok je ona govorila, čudna se neka toplina razlijevala po njenoj duši. Počelo se da topi, da razgaljuje, što je bilo osušilo i zamrlo. Riječi su oživjele, svaka je uzela jasniji lik i osovila se pred njom kao biće — prvi put je ona osjećala i razumjela tu jedinstvenu molitvu kršćanskih vjernika... I pomalo spuštala se njena glava niz prsa u dubokom osjećaju prisuća Božjega, kojega moljaše i hvalu mu davaše.

Pošto je izmolio očenaš, Zlatko je nadovezivao još specijalne molbe — onako sanen govorio ih je besvijesno i mehanički — molitve za tatu i mamu t. j. za vječno svijetlo pokojnoj mamici, i za zdravlje i veselje svim dobrim ljudima i... i... i najviše za pravu živu majčicu...

Onda, pošto je i to svršio, polako spusti glavu na dušek, nasmješljivo se zagleda Cvijeti u lice i činilo se, da još nešto čeka. Kada je Cvijeta poravnavši mu uzglavlje produžila šutjeti, odjednom je Zlatko pograbi za ruku i rekne stidljivo smješkajući:

»Mama?«

»Šta ćeš, sinko?« pita ga ona.

»Mama — a ti mene zar ništa ne pitaš?«

»Šta da te pitam?«

»Pa tako...« i to reče okrenuvši lice u jastuk posve tiho, da je Cvijeta morala duboko k njemu da prigne i svoje, »...tako, ne pitaš me, što sam ovaj dan zgriješio?«

»Pa ti si dobar, što si mogao zgriješiti?«

»O ne, mama, ja nijesam uvijek bio dobar, ni danas ni prije. Ali otkad je umrla majčica, ja se nijesam nikome mogao ispovjediti osim u crkvi svećeniku. Maćeha me nije nikada pitala, a ja joj ne bih ni mogao ništa reći, jer je ne volim. I to je sigurno grijeh, kad koga mrzimo. I ja mislim, da ću joj morati pisati i moliti je za oproštenje. Šta ti o tome misliš? Znaš, jer sam joj slagao. Neka mi oprosti i neka se na me ne ljuti, što sam pobjegao. Da, i Dragi moram pisati. No on se ne će ljutiti, to znam, nego će se samo strašno začuditi i bit će mi zavidan, što sam putovao tako daleko i sve sam. I sada ja tebe, majčice, još molim, da mi oprostiš, ako sam te danas čimgod uvrijedio. I još sam rekao Asimu, da je magarac, jer je prebio moju palicu. I drugo više ništa ne znam. Samo te još jedno molim: hoćeš ti pisati tati? To će mnogo više vrijediti, nego kad bih mu ja pisao. Ja imam njegovu adresu, ako je još u Beču. I još mu piši, da više nikada ne ću otići od tebe...«

»Tako,« rekne s dubokim uzdahom i već napô spavajući, »sad više ništa nemam da kažem. Nego da ti meni rekneš laku noć.«

I očekljivo uputi već napô sklopljene oči spram Cvijete.

Nato se Cvijeta — taj je pogled razumjela! — prignula nad dječaka i neizmjerno oprezno i neizmjerno nježno pritisne usta na sinovljevo čelo...

Ovo veče bilo je za Cvijetu najdivnije čudo, da, pravo objavljenje, kakvo ne bi znala donle ni da zamisli. Zlatkove riječi, djetinji bezazlene, zvučale su u njoj kao glazba iz dalekih, čistih krajeva, gdje nema nikakva zla, nema grijeha ni krivnja, nego vlada sveta dobrota, vječna ljubav i opraštanje...

Sjutradan bila su gotova sva četiri pisma. Kad je Zlatko nakon posljednjega — napisanoga Dragi — od-

ložio pero, stao se protezati, kao da mu se s ramena odvalilo brdo.

»Hvala Bogu, mama, ja sam gotov. Baš sam se namučio. Molim te, pročitaj. Ali samo nemoj, za Boga, kazati, da još jednom prepišem. Moji su prsti već sasvim odrvenjeli. Pipaj, kako su tvrdi. Ja, znaš, ne volim baš mnogo pisati. Osobito ne zadaće i pisma...«

I čvrsto zgrabi ruku majčinu.

»A baš i jesu čvrsti,« rekne ona smiješeći se.

»To ti je od boksanja. Znaš, mi se u školi za odmorom uvijek boksamo.«

»No što si ti tu na kraju još dodao? Da ti pošalju električnu željeznicu i parnu lokomotivu i četrdeset metara tračnica?«

»O, to su samo moje najmilije igračke,« nasmije se sinak. »Vidjet ćeš već, kako će biti lijepo, kad stane hodati. Kao prava željeznica...«

Zaredaše danci puni i bogati tako nepojmljive sreće i ljepote — i u prirodi unaokolo i u srcu, da je Cvijetu od punoće njihove nekad malone i fizički zaboljelo. Zlatkov zanos za sve novo, što je tu našao, zanio je i nju i ona kraj njega postade mladom, postade djetetom.

»Znaš, mama, ovdje ti je sve tako, kao da čitaš kakvu prezanimljivu knjigu, ili kao da gledaš kakav film. Uvijek ima nešto drugo. I makar je baš i isto i poznato, vazda je lijepo i zanimljivo.«

Po pola dana provrludali bi po gori, penjali se i verali, dokle su god stigli i gdje Cvijeta nikada nije još bila. Zlatko je bio nezasitan u pronalasku novih putova, i što su bili gušće zarasli i neprohodniji, to su mu bili miliji.

»To ti je upravo sada kao u Džungli,« govorio bi Zlatko, koji je naravno čitao Kiplingovu divnu knjigu.

I vazda se iznova čudio, koliko majčica pozna tu šumu i njezine stanovnike, bilje i životinje.

»Gdje si ti to sve naučila, mamice?«

»Pa nešto još u školi, a nešto iz knjiga gospodina kapetana, a najviše iz ove velike knjige naokolo, koju je ispisao sam dragi Bog.«

Da, to Zlatko razumije. A onda zapita jednom tako kao iz puške:

»A, a šta je tebi zapravo taj gospodin kapetan?«

Pitanje je bilo tako nenadano i neočekivano, da je Cvijetu časom čisto zabušilo. No brzo se sabere i odgovori mirno:

»Šta je meni? Kako da ti kažem — i ništa i opet mnogo. Vodim mu kućanstvo, brinem se, da je sve u redu i osim toga našla sam za sebe tiho utočište, gdje sam pomalo ozdravljala od teške bolesti.«

»Aha, znam,« prihvati Zlatko samo jednu misao iz ove tri rečenice, misao, koja mu je u času bila najbliža, »to si ti kao što je stara gospođa Štumer bila kod našega doktora. Poznaš li ti doktora Bluma? On je bio naš kućni liječnik u Sarajevu. Gospođa Štumer davala mi je uvijek finih kolačića, kad sam s mamom k njoj dolazio. Poznaš je?«

Cvijeta se časom zamisli. Da, ona se sjeća i gospođe Štumer i doktora. Ali tome je davno, gotovo se gubilo u gustoj magli prošlosti.

»O, to mi je jako drago, da ih poznaš. Gospođa Štumer je već jako stara. Ali ti si još mlada i lijepa. I ja sam se već bojao, da ti nijesi možebiti udata za toga kapetana. Ja ne volim, kad se mame udavaju za tuđe ljude,« završi Zlatko ponešto krivudastu stazu svoga momentanog umovanja donekle ipak logičnim zaključkom.

Majčica se nasmije veselo, zvonko. Kad se ona posljednji put tako naglas smijala, uopće smijala?

»Ne, nijesam, sinko,« odvrati Cvijeta. »Kako si samo došao na tu misao?«

»Pa tako. I gospođica, što je iza pokojne majčice vodila naše kućanstvo, htjela je da se uda za tatu. A kad je tata onda doveo maćehu, onda se gospođica rasrdila i otišla.«

»A otkuda ti to znaš?« zapita Cvijeta i osjeti neko neugodno raspoloženje u sebi.

»Pa kazala je stara kuharica Reza i osim toga to se i vidjelo...«

»No znaš, stare kuharice gdjekad samo štogod izmišljaju, a i što se vidi, može i — ne biti istina...«

»Pa da, može biti!« složi se Zlatko s majčicom, ali odmah poleti naprvo, jer tamo se upravo jedna vjeverica prebacila od grane na granu, onda sjela i pogledala radoznalo niz drvo.

»Vidi, mamice, kako u nas gleda. Iš, skoči, leti!« mahao je rukama.

Ali vjeverica se ne miče.

»Da to nije jedna od one tri, što dolaze na našu verandu? Možda nas je prepoznala...«

Cvijeta rastreseno odgovori, da ne vidi tako daleko. Riječi sinove dirale su u jednu još nepoznatu stranu u njoj, koja je počela da zvuči neskladno i neprijatno. Kapetan i ona — da ne bi mogli drugi i o njoj tako govoriti, kao što je malo prvo Zlatko govorio o svojoj gospođici? Da, i tu bi nju mogao potpuno nevinu pogoditi sud ljudi. No neka bi i bilo. Ali ta je misao časom razotkrivala perspektivu u drugom pravcu, u prošlost, perspektivu kao rov duboku, a na dnu mu se krilo nešto crno, teško i bolno, pred čim je ona pobjegla u najgušću pomrčinu duha svoga... Ne, ne, samo ne misliti! Odlazite, dusi prikora i krivnje, ne smetajte svete časove povjerenja između sina i majke...«

Nije prošlo osam dana, kad stigoše dva pisma. Jedno iz Beča Cvijeti, a jedno iz Siska Zlatku. Najprije mama pročitala »tatino« iz Beča. Pročitala sama prema sebi, i dotle je Zlatko zabrinuto u nju gledao i ne otvarajući svoj list, a onda ga je čitala naglas. I bilo je sve u redu. Tata se nije ljutio, barem ne jako. Zlatko može ostati kod majke, t. j. preko praznika. »No to ćemo već vidjeti!« upleo se Zlatko. Tate i mame moraju uvijek prigovarati! Tobože, što je Zlatko zaslužio ozbiljnu opomenu i strog ukor — kao u školi! Ali jer je sve dobro ispalo, neka mu je... Ostalo ga je manje zanimalo, naime, da se on, poočim i skrbnik, ne odriče svojih dužnosti i da će se i dalje brinuti za Zlatka i za njegov odgoj i sve ispuniti, što se god obvezao i t. d. i t. d. I sada još nešto, što se ticalo Zlatka i njegova pisma: tu je pisalo, da je Zlatko velik ugursuz i mogao je i na-

graisati ovako sam tumarajući po svijetu, i on ga svjetuje, da svoj nepomišljeni čin barem opravda time, da se dobro vlada kod svoje majke i ne čini sramotu njemu i pokojnoj mamici. I pisao je kući, da mu pošalju sve, štogod bude trebalo — i igračke i haljine. I neka bude dobar i valjan pa će se već sve udesiti, kako će biti svima pravo...«

»To će reći, da ću ostati kod tebe, je li, mama?« klikne Zlatko veselo. »I tata ti je dobar čovjek. Ta on može biti veseo, da sam im se uklonio s puta. Ima on sada svoga Ivicu pa me više i ne treba...«

Onda se čitalo drugo pismo. Bilo je naravno od Drage, njegova prijatelja. Drago se naravski »strašno« začudio, što je Zlatko pobjegao od kuće k svojoj mami i što se vozio sam samcat tako daleko — dan i noć! I što je bio u Sarajevu i u Ilidži. Baš kao u kakvome filmu. I tko je taj stari Trebević, što spava na vrh planine? I dakako svi su se jako začudili, kad su čuli, ali najviše mama, ona je bila ljutita i odmah pogodila, da se teta izlanula, premda je on, Drago, rekao, da nije, i da nije ništa kriv, da je Zlatko pobjegao, jer nije znao ni slovca.

»To ti meni možeš posvjedočiti zakletvom, je li da hoćeš?« nastavljao je u pismu. »I da si ti sebi sve sam skombinirao. I tata je rekao, da si ti vraški dečko, i tko bi to mislio, da ćeš se ti, tako uzoran đak (Pih!), uputiti u takvu pustolovinu! Da, i ja mislim, da je to prava pustolovina, i ja sam ti jako zavidan. Dao bih odmah čitavu svoju škrabicu i sve, što je u njoj, kad bih se mogao i ja voziti dresinom po šumi i tako. Ali tata je rekao: »šipak« ću se voziti, a ne škrabicu. I je li zbilja istina, da vjeverice tamo amo skaču po verandi i po kući i sjede na stolu, kad se ruča? Ja bih to strašno rado vidio. I ne bi li ja mogao doći k tvojoj mami u goste? Ovdje u vinogradu jako je dosadno. Grožđa još nema, trešnje jedva zarudile, baka je stara, a tata i mama uvijek se pravdaju. Dakle ja bih strašno rado odavle htio da odem. Drugi put, kad opet budeš putovao sam, odmah da si i meni kazao. Jer pravi prijatelji sve kažu jedan drugome... I sada više ništa, nego budi zdravo! Tvoj prijatelj Drago.

NB. Onaj lokomobil ne valja ni pišljiva boba. Sigurno je već star i pokvaren. Ne će nikako da funkcionira, nego stoji i voda u njemu vrije i para se puši i sve, ali ni makac s mjesta! Kad dođeš kući, moraš mi dati nešto bolje nego ovaj traljavi parostroj, to sam zaslužio, jer si ti sada našao svoju mamicu i bježao, a bez mene ništa — ni šuma, ni ništa.«

Zlatko je morao majčici razjasniti ono o lokomobilu, i kad je on svršio, ona je samo rekla »hm, hm« i pograbila ga za uho i malo predrmala.

»Tko bi to mislio, da si ti tako lukav!«

»Mama, tako se radi u ratu i u filmovima!« svečano će i ugursuski Zlatko.

»Ali odsada ništa više bez mame!«

»Kunem ti se, majčice, ama upravo ništa, ni mrvice. Jer sada si ti tu i osim tebe ne treba mi ništa i nitko.«

Cvijeta se smiješila, ali u sebi je osjetila — ne sumnje, nego slutnje u daleku budućnost. Nije li se i njoj nekad bio sav svijet kretao oko dvoje ljudi, i što je bilo malo za tim?

Tu se Cvijeta teško osupne. Šta je to sad bilo? Dižu li se zavjese? Otkriva li se, što je bilo zakopano, zatrpano? No i to je nejasno, što se dizalo u duši i čega se bojala i pred njim krila, nije se više tako strašno pričinjalo... Nije li, kao da joj je sin davao snagu, da je sve manje prezala gledati u lice prošlosti, iako se još nije usudila, da to čini otvoreno i potpuno?...

»I je li, majčice, mi ćemo pozvati Dragu, da dođe?? jeknuo je glas Zlatkov kao iz daleke daljine, ali ju je odmah i dozvao na mjesto.

Da, oni će ga pozvati. Samo ako ga budu pustili njegovi roditelji.

Međutim se Zlatku našlo društva i osim Drage. I to naskoro. Jer malo iza toga stigli su sanduci puni svega. Kao požar prosula se vijest po šumi i okolici, da se pored sina gospođi Cvijeti u Han Ćuriću našla i mala, majušna mašina, što hoda kao prava pravcata i po tračnicama, tjera je para, zviždi, sve kao velika željeznica. I za čas nadolazili mali posjetioci: djeca šumskih radnika, željezničara sa stanice i seljaka — makar i izdaleka

na sat hoda. Zlatko se brzo poznao sa svima, jer je bio dječak upitan i prijazan, razgovorljiv i osim toga laskalo mu je, što je imao nešto, čime je »imponirao« šumskoj dječurliji. Tu je riječ Zlatko ovdje mogao s pravim triumfom upotrebiti, možda i prvi put na zgodnu mjestu, premda ju je često čuo u školi. Već prvoškolci znali su, što im može i što im ne može imponirati... On je dakle uživao u tomo, da je postao ko neko čudovište, središte družine, koja mu se divila i kojoj je on mogao da pokazuje svoje blago. Mamicu Cvijetu doduše manje je veselila ta mlada invazija, nesamo zbog neke neumivenosti i moguće zaraze — tu se javljala u njoj bivša bolničarka i higijeničarka — nego još više zbog moralne zaraze. Djeca tako rado primaju ružne riječi u svoj rječnik, a s riječima gdjekad i sklonost k rđavim mislima i djelima. A ona je tako željna, da ga sačuva od svega zla...

Osim toga imala je sada još jednu brigu. Ta se ticala kapetana i kako će on primiti vijest o dolasku Zlatkovu. Odlagala je s pisanjem od dana u dan. Međutim vrijeme je odmicalo i rok se povratka kapetanova sve više primicao. No kad je jednog dana došla karta, kojom on po navadi ukratko javlja, da bi se mogao vratiti za jedno osam dana, odlaganja više nije bilo i ona mu smjesta napiše isto tako kratko i suhoparno, kao i ono Zlatkovu skrbniku, da joj je došao sin i da se nada, da ne će smetati gospodinu kapetanu. Drugo ništa, pozdrav i potpis.

Iza toga nastalo je nekoliko kišnih dana, pa se nije moglo mnogo izlaziti iz kuće. Moglo bi biti tu sada i dosađivanja i duga časa. No tome nije bilo ni traga. Jer sada su došle na red knjige i slike i Robinsoni i Karl-Mayevi putopisi i otkrića. A što su mamina pričanja, ta nadilaze sve knjige, što ih je god bilo u kući.

»Znaš, majčice, ja mnogo više volim, da mi ti pričaš, nego kad ja čitam. Ti to činiš tako živo, kao da si sama bila svuda i sve doživjela sama.«

I Cvijeta je bila sretna, što se u nje tako neočekivano našao taj dar pričanja i k tome se sada budilo i pamćenje od dana do dana sve više, tako da joj ne bi izmakla ni najmanja sitnica. Pa onda kad se poveo raz-

govor između Zlatka i nje, kadgod i male prepirke: bilo je taman kao u školi, samo još mnogo, mnogo zabavnije i ljepše...

»... Jer se za to nijesu dijelile ocjene,« završio je Zlatko vragoljasto.

I to se sve tako događalo za večere, kad se sjedi na velikoj verandi u mraku, blizu jedno drugome, kad obilno poteče vrutak pričanja, i kad se najživlje stvaraju slike i zgode, a napolju romoni kišica, tiho, tiho gudi u iglicama i kapljice s krova padaju u žljebove i bubnjaju

»Čuješ li, majčice, kako kišica pjeva:

big — big, beg — bag, big — beg — bug.«

I kišica je smireno pjevala i rominjala, rominjala po svu noćcu i slatko uspavljivala.

A onda jedno veče nasred pomrčine palo je i pitanje, koje je već davno visjelo u zraku, a o kojemu ni Cvijeta ni Zlatko nijesu mislili. Pitanje, koje je živjelo između njih i naturavalo se, a oni besvjesno od njega bježali i plaho se krili pred njim. Tako onda ono veče iznenada zazuji kroz suton večeri plaho i bojažljivo:

»A mama, je li majčice, a — tko je moj tata?«

Malo časova zavladala je tišina. Zašto se ona zapravo plašila toga pitanja? Ta ima li što prirodnije od njega? Zato Cvijeta odgovori mirno i sabrano, odgovori po istini, rekne ime njegova oca, a više o njemu ionako nije znala.

»I ti ne znaš, je li još živ ili nije?« pitao sin.

Ne, ona ne zna.

»A, a —« to je rekao sasvim tiho i jače se k njoj pritisne — »i je si li ti bila s tatom vj...?...«

U isti čas, kad je bezobzirna i bezazlena dječija ruka posizala u najskrovitiju unutrašnjost materinu, da po njoj ruje i kopa po neobjašnjivoj želji za saznanjem, u taj hip zatutnji sirena iz dola i napuni šumsku noć zlokobnim urlikom.

»Vatra,« rekne Cvijeta, i što bi je inače napunjalo brigom i užasom, od toga joj u ovaj hip odlane. Odlane i zbog neizrečena pitanja i potrebe odgovora. No ona je slutila, da je samo odgođeno, i da što mora doći, da će

doći i da će morati jednom da poda sinu računa o čitavom svom prošlom životu.

Oko kuće je naskoro oživjelo.

»Mama, da pođemo tamo?« pitao je Zlatko sav usijan od interesa. »A gdje to može gorjeti? Gle, kako se tamo iza šume zacrvenjelo nebo. Da to nije dolje na pilani?«

»Da, sigurno je tamo,« odgovori Cvijeta. »Tamo toga ima počesto...«

Pred kuću je istrčao i kočijaš i žena mu. S njima bio je i lugar i njegova žena. Dolaze pokadšto kočijaševima na sijelo.

»Da, bit će na pilani,« odvrate oni na Cvijetino pitanje.

Odoše osim Mande svi. Cvijeta je ponijela — za svaki slučaj — zavoje i raskužne vode. Zlatko se uhvati majci ispod ruke, pun žive želje, da vidi, što još nije vidio, zaboravivši potpuno svoje brzopleto zapitkivanje. Srećom šteta nije bila velika, gorjela je samo piljevina.

VII. ZLATKO I KAPETAN.

Neki dan stane Zlatko pred svoju mamu i rekne važno:

»Mama, sjutra će biti svečano otvorenje željeznice preko Ivanplanine i ja te sada svečano pozivam, da dođeš i da vidiš!«

Mama se čudi. Ivanplanina? Kakva? Gdje? Kako?

»Pa znaš, mama, da smo tamo u staroj pjeskulji kopali tunele i gradili nasipe za moju malu željeznicu, a sada je sve gotovo. Samo smo još morali popraviti štete, što nam je načinila kiša. I to je sada gotovo. Danas će u tri sata po podne biti prva pokusna vožnja. Ne zaboravi da dođeš.«

Mama će doći i bit će točna. I Manda će doći. I dabome i Ris i Nikola kočijaš — čitava kuća.

Iza one naseobine mladoga jelinja na kraju ružičnjaka ležala je sakrivena poširoka i podugačka jama, travom zarasla, u kojoj se nekada kopao pijesak i šlju-

nak. To mjesto je Zlatko bio izabrao, da na njemu gradi put za svoju željeznicu. Jama je bila plitka i puna malih brežuljčića, a između njih dolinica, no bilo je i ravnih mjesta — vrlo zgodan teren za gorsku željeznicu. »Gora« će se zvati Ivanplanina. Već nekoliko dana, odmah čim su stigli sanduci s igračkama iz Zagreba — a bilo je još svašta i drugo s njima, samo nije bilo ni slovca pisma, ko maćeha se ozbiljno srdila — Zlatko je počeo da gradi. Imao je svojih pomoćnika i više nego je trebalo, a bilo je i alata dosta što iz Zagreba, a što se našlo i u Han Ćuriću, pa se posao divno razvijao: kopalo se lopatama i motikama i grabljama, zemlja se vozila i navažala, a nada sve orio se glas glavnoga inžinira, Zlatka, koji je bio osim toga i graditelj i monter i kopač, kako je već kada trebalo. Nasipi su rasli i jedva dočekali, da se po njima pruže tračnice — bilo ih je na desetke metara, biva kilometara — bušili se tuneli pa zinuli, da progutnu gvozdene pragove, a mostovi i vijadukti gotovo su drhtali od želje, da preko njih zatutnji željeznica.

I sada je uz najveću napetost i radnika i besposlenih gledalaca — svekolike dječurlije iz čitave okolice, što su se nanizali duž ivice jame koje potrbuške po zemlji, koje čučeći ili raskrečenih nogu stojeći i s neizrecivim poštovanjem gledajući u maloga vještaka i njegovu »mašinu« (»Bog je ne vidio, gledaj, samo . . .«) — sada je počeo posljednji i najzanimljiviji čin te prekrasne pripovijesti. Zlatko se znojio, kuckao, namještao, mjerio, popravljao, a onda se počela postavljati željeznica — najprije lokomotiva (»Bog je ubio, vidi, vidi, šta je zgodna . . .«), a onda se redom prikačila ostala kola. Svi zaustavljali dah, ne daju glasa od sebe — samo gledaju, bulje. Kadli Zlatko zapovjedi:

»Omere, poteci de u kuhinju i brže, što mogneš, donesi ibrik pun vruće vode. Neka ti je natoči Manda iz kotla. Ama ko vjetar tamo i amo . . .«

Treba to još i kazati! Omer poleti i kao dva vjetra. Ali ga za inžinirovu i svih gledalaca nestrpljivost dugo nije bilo. Najposlije, kad je već htjela da prasne buna zbog nedočekanja, eto ti Omera, leti ko na krilima, vruć u licu, vruća i voda u ibriku, no polovica putem prosuta.

»Htjela Mande znati, na što će ti voda, pa tamo vamo, nije htjela odmah ni da dade ibrik, dok joj ne rekoh, sjutra će već i ona znati i vidjeti, na što će. Jesam li joj dobro rekao?«

»Jesi, jesi,« pohvali gazda i uspe vruću vodu u kotao lokomotive.

»Da bi se brže stvarala para, bolje je ugrijana već hladna,« tumačio Zlatko krešući šibicu i potpaljujući lampicu špiritusa pod kotlom. Jer hladna voda treba dugo, dok uzavri, a ovo će sada brže.

»Neka, neka, samo brže!« poticao tu i tamo glas, zavitla noga, uzmahuje ruka.

I dalje se gleda, hoće i oči već da iskoče. Čekaju svi, da se načini para.

»Gdje li je već nema, ubio je . . .«

»Ne kunite!« zagrmi vođa, general, inžinir. »Šta sam vam govorio, ovdje se ne smije kleti!«

Krivac lup rukom po ustima, a laktom susjeda u rebra.

»Švapske besposlice!« šapne, da ga ne bi čuo Zlatko.

Kadli odjednom tiho tihano zazuji, zabruji iz one sitne mašinice, onda sve oštrije i jače, čak nešto kao zaklokotalo.

»Voda vri, para se razvija,« svečano izjavi Zlatko.

»O, voda vri, para se razvija,« ponovi naokolo družina, premda se još nije ništa ni vidjelo.

Zlatko popipa prstom tu pa tamo, pa ovdje, pa ondje, kad al neki samo što ne otkotrljaše među omorike — odjednom zapišti, zazviždi pa zviždi, zviždi — željeznica progovara, da je živa. Zlatko sad još jednom pritisne prstom negdje te negdje i poturi lokomotivu i točkovi se počnu okretati, mašina se lako potresa i počne da hoda, zazbilja hoda. I sada je išla, išla, za njom i ostala kola: tender, pošta, prvi razred pa drugi i treći, sve jedno za drugima idu kola sve brže i brže, lokomotiva soptala, kola klopotala, iz kotla se pušila para.

Željeznica juri, juri, po tračnicama, po ravnom, po vijugama, gledaoci zadržavaju dah od čuda, onda, onda — čas najveće napetosti — lokomotive nestaje pod tunelom, crna rovina guta kola za kolima, publika vrisne

u sav glas, Ris zalaje i hoće da navali na živu ovu malu nepoznatu zvjerku, svi grče prste — ha, eno ga opet, na drugoj strani vlak opet izlazi, izlazi, sada će preko mosta i sve dalje, ravno, uokolo, teče, teče, juri, juri...

Dakle tu nema riječi, da izrekneš svoje čuđenje i divljenje.

Samo Zlatko šuti. Znalačkim okom prati svaku kretnju voza, svaki okret maloga vraga od lokomotive, trči za njom između nasipa i duž puta, okolo brežuljčića, pruža ruku, dotiče se opet nečega i željeznica pomalo zaustavlja vožnju pa sve polaganije, polaganije, najposlije stane. Zlatko ulije nešto vode — nema je više ni mnogo — zamalo voz nanovo potegne. Divota! Toga još nije bilo!

Usred najvećeg zanosa, vrisaka, poklika odjednom nasta tišina, šutnja. Neki od gledalaca skoči na noge, neki spuzli među omorike. Zlatko digne glavu da vidi, šta je. Tamo na drugoj strani jame kod ulaza u to prostorje nove željeznice stoji gospodin, star gospodin. Visok, štrkljast, s naočalima, u širokom šeširu, s putnom torbom preko ramena i s palicom u ruci.

Zlatko odmah zna, da je to gospodin kapetan, sve da i nije čuo od nekih svojih radnika. On zna i što se pristoji. Uspravi se, ruke niza strane i lijepo se nakloni.

Gospodin podigne ruku k šeširu, biva odzdravlja i onda rekne kratko, odsječeno:

»Dakle to si ti?...«

»Molim da, to sam ja,« odvrati Zlatko bez straha isto tako kratko.

No izakako su tako hip dva stajali jedan prema drugom podaleko — čitava Ivanplanina među njima — popne se Zlatko na ivicu jame, zaobiđe je do polovice, pristupi gospodinu bliže i još se jednom nakloni.

Nekoji potajice zahihoću — što su samo smiješna ta švapska djeca! Ko britva se sklopio!

No gospodin ozbiljno pruži ruku Zlatku, Zlatko bez straha svoju položi u nju. Ruke se sklope, prodrmaju se i opet se rastave.

»Dakle takav si ti!«

Zlatko će nato ko iz puške:

»Molim, da.«

»Taj baš za sve moli,« pomisli jedan od ugursuza iz onijemljele publike, međutim mašina, zabadava juri, juri po nasipu, po mostovima, ispod tunela, juri i sopće...

Zlatko ne pazi, stoji i gleda pravcem gospodina u oči, kako su ga naučili — ne bojati se, ali i učtiv biti sa starijima.

»Kako ti je ime?« pitao gospodin dalje.

»Zlatko, molim, Zlatko Seljačić... Seljačić prije, a...« Tu zapne.

No gospodin pita odmah dalje:

»Dak?«

»Molim, da, prvoga razreda gimnazije, na jesen u drugi.«

»Tako, tako! A — kako ocjene?«

»Odlične, molim, sve osim dvije vrlo dobre!«

»Evala, živio! Vidim, valjano si momče. A šta mi je to?« zapita kapetan pokazujući na željeznicu.

»To je, molim, Ivanplanina, željeznica preko Ivanplanine.«

»Vidi vraga! Baš Ivanplanina! No pa to je lijepo. A tko je to inžinirao?«

»Molim ja, a ovo su moji pomoćnici i radnici,« odgovori Zlatko zaokruživši rukom po gledaocima, što su se opet našli u punom broju okolo jame.

»Tako, tako, vidi, vidi!« rekne kapetan strogo. »Nego, čini mi se, lokomotivi je nestalo sape...«

»Nema više pare u kotlu. Manda je dala premalo vruće vode.«

»Zar Manda?« smješkao se kapetan ko nehotice, a onda pristupi bliže i pogleda pun interesa, kako je Zlatko nadolijevao još ostatke vode u kotao.

»Ne će više dugo ni ići, jer je bilo premalo špiritusa. Ali danas je ionako bio samo pokus,« rekne kao za ispriku.

I sad je kapetan počeo štošta da zapitkuje i ispitkuje za sve pojedine dijelove lokomotive i kotla i način pogona, a Zlatko je odgovarao strogo i stvarno, samo je

onako sipao kao iz rukava imena i nazive. Onda rekne kapetan očito zadovoljan ispitom:

»Pa ti si zazbilja neki mali inžinirčić!«

»Molim, da!«

Nato se kapetan u sav glas nasmijao i smijeh mu se orio sve do kuće, gdje je na verandi stojala Cvijeta i s nekom zebnjom promatrala čitav prizor, doduše kroz mrežu mladoga jelovlja, no ipak je mogla da razabira svaki kret Zlatkov i svaku riječ, jer su obojica govorila glasno i jasno, kao đak i učitelj u školi.

Nije se ona možda plašila, da bi sin njen mogao da smeta kapetanu, no ona je po naglo procvaloj taštini materinskoj na svaki način htjela, da on i tu na prvi pogled osvaja, stekne dopadanje.

Kad se malo potom pozdravila s kapetanom, njeno se uvjerenje i tu potvrdilo. Kapetan nije pravo još ni izrekao riječi pozdrava, kadli dovrgne s očitim zadovoljstvom:

»Čestitam vam! Taj vaš sinak baš je čitavo momče!«

No i što se potom dogodilo? Dogodilo se, da je Zlatko doista osvojio i kapetana isto na juriš i na prvi pogled svojom otvorenošću, bistrinom i živim interesom nesamo za željeznicu i šumu, nego što je tu naravno bilo najvažnije — za kukce, leptice i drugo zvjerinje.

Cvijeta je već nakon dva dana osjetila novo, još i nepoznato čuvstvo: žestoku odvratnost prema kapetanu. Kako je sve donle bio jedini živi objekt njene kućne brige i domaćinskog poslovanja, a da si nikada nije davala računa o svojim osjećajima spram njega, koji se uostalom nijesu nimalo razlikovali od onih, što ih je dozgode ćutjela prema svakom čovjeku, koji je trebovao njezinu pomoć ili njegu, — sada je počela da osjeća, ali to je osjećanje bilo vrlo neprijazno, upravo dušmansko. Osobito, kad bi joj njen tako lako zanošljiv sinak pun udivljenja dolazio s hvalom kao ovom:

»Znaš, majčice, gospodin je kapetan tako zgodan, on toliko zna pričati o tim bubama i leptirima, o drveću i tako. On je sigurno jako učen, i ja mogu od njega više naučiti nego u čitavoj školi.«

A onda sjetivši se valjda, da je on slično već hvalio i svoju majčicu, te da bi je mogla ožalostiti ta hvala kapetana, brzo rekne:

»Znaš, i ti umiješ lijepo da pričaš; ali sasvim maminski i ženski i ja jako, jako volim i tvoje priče...«

I onda obuhvati majku oko pasa i zabuši glavu pod njeno pazuho, kao da je htio moliti za oproštenje, što on i osim njenih priča voli još i druge.

»I ti si zato ipak moja jedina, najdraža i najpravija mamica...«

Šta je Cvijeta mogla? Srce joj se u takim časovima topilo kao vosak na suncu, a ostalo je moralo da ide, kako je išlo. Puštala je dakle, da njezin sinak »uči« u kapetana, jer joj je ujedno došaptavao praiskonski egoizam majke, da je to svakako dobitak za njezina dečka.

No taj isti egoizam našao se ipak svaki dan u novoj kušnji. Kad je kapetan vidio, da je u Zlatka našao tako naučljiva đaka i zanosna pomagača kod svojih radnja pri sakupljanju leptira, svrstavanju i spremanju u kutije, gdje su mu naročito bili na pomoći dječački još mali i vrlo spretni prsti, — okupio ga je svega gotovo čitav dan, bilo u svojoj radionici, bilo na šetnjama po šumi, gdje je Zlatko dobivao odgovore na sva svoja pitanja, na sve, što ga je tu zanimalo, pa i mnogo više, nego što je mogao saznati od majčice. Ali — mali ugursuz! — o tome je odsada šutio pred majkom, šutio kao zaliven, t. j. svaku novu stvar, o kojoj je preko dana čuo, pričao joj je vjerno još isto veče na njihovim sijelima prije spavanja — u tome Cvijeta nije se dala smetati, — no čuvao se, da izrekne i najmanji sud, što misli o kapetanu i njegovoj učenosti. Ali i pored toga lukavoga opreza maloga prevejanca Cvijeta je osjećala, kao da joj se jedva poklonjeni sinak pomalo udaljuje od nje. Da, on je voli, to je istina, ali on više ne očekuje sve od nje, niti ona njemu može da podâ sve, što njemu treba, jer nema u sebi. I to ju je časom znalo vrlo boljeti. Ne će li se tako jednom sasvim odbiti od nje?

I sada je ona došla do toga, da je prviput živo zaželjela da se rastane od kapetana. Ta Zlatko će svakako morati u grad radi škole, to se samo po sebi razumije,

i da će ona s njim, i to je za nju bila gotova činjenica. I tako će se sami po sebi razići bez sile i nasilja, jer kapetan će morati da uvidi, kako ona ne može drugojačije da radi.

Sad je samo trebalo to pitanje da se načne. Činilo se, da je i kapetan već o tome razmišljao. No oboje se kanda skanjivalo, da prvo započne. Ipak se toga prihvatio kapetan prvi i odmah po vojnički uzeo stvar na nišan.

Bilo je iza ručka. Zlatko pošao da popravi neke kvarove, što ih je noćna kiša počinila na njegovoj ivanplaninskoj željeznici. Kao vihor poteče putem, lijep i snažan, u bijelomodrom pletenom ljetnom odijelu, kose razbarušene, a noge i ruke vitlale mu se kao vesla i barjaci.

I kapetan i Cvijeta šuteći su se sa verande zagledali za njim. Nijedno ništa ne reče. Samo kapetan ko da je suzdržavao uzdah. Nema sumnje, to mu je tuđe deranče upravo priraslo srcu. Ali ne daj Bože priznati na glas! Cvijeta se bila digla, da raspremi stol, čudeći se u sebi, što je kapetan tako zasio, gdje je on inače prvi bio, koji bi odlazio. Mjesto toga on će iznenada, što ona zapravo kani s dječakom? On će svakako morati natrag u školu...

»To se zna,« odgovori Cvijeta ponešto usplahireno.

»Mislite ga vratiti njegovu — hm — poočimu?«

»O ne, to nikako,« klikne ona, a od uzbuđenja joj udari krv u glavu. »Nikada ga više ne dam od sebe.«

»To je sasvim razumljivo,« promrsi kapetan zabušivši obje ruke u gustu svoju sijedu kosu. Malo zatim nastavi: »A kako vi to sebi zamišljate?«

Cvijeta prihvati nešto hrabrije, življe, življe, nego što je inače govorila, ta bila je sva drugojačija, kao što je vidio i kapetan, otkako se vratio.

»Htjela sam već o tome da govorim s gospodinom kapetanom. Naravno, morat ću odavle otići. Mislim, da se preselim u Sarajevo. Ima tamo jedna mala kućica od mojih roditelja. Dosada je bilo kao da i nije moja, jer ne nosi ništa. Sva stanarina otišla na porez i popravke. Sadanji stanari uzet će veći stan i ja se mogu useliti, kadgod ustreba.

»Dakle to ste vi već izvidjeli?« kao prikorno će starac.

»Da, kad sam posljednji put bila po poslu u Sarajevu,« ispričavala se Cvijeta.

»To je dakle stan,« prihvati kapetan ponovo sisajući svoj cigar.

»No život traži još štošta. Bez stalnog dohotka, kako vi sebi zamišljate život u dvoje pri ovolikoj skupoći?«

Cvijeta ni tu ne osta u neprilici zbog odgovora.

»Sve sam promislila. Pa i to, da samo u najvećoj nuždi prihvatim odgojninu, što ju je ponudio gospodin Soljačić za Zlatka. U ostalom radit ću, kao što rade tolike druge. Uzet ću na stan i opskrbu đake, a po potrebi mogu iznajmiti i jednu sobu. Za početak imam i nešto glavnice i to prilične, koju imam da zahvalim vašoj dobroti. Vi ste mi toliko plaćali kroz ovoliko godina, da nijesam ni četvrti dio mogla potrošiti. I bez toga bio bi mi doista početak težak.

To je rekla sa sagnutom glavom i s malo pokolebanim glasom. Kod riječi o dobroti kapetan samo odmahne rukom.

»To nije ništa,« reče i ustavši pristupi k ogradi verande.

On je sasvim preko običaja pušio, a to je znak, da je nešto u sebi ili nesložan ili nemiran. Cvijeta je još uvijek stajala kod stola i neodlučno vrtjela među prstima smotani ubrus čekajući, da se razgovor nastavi ili dovrši. Uto će kapetan ponovo.

»Hm, da, naravski. Vi radite potpuno pravo. Ne mogu i ne smijem da vas sprečavam u vašim novim dužnostima, premda ne znam, kako ću ja...«

Ne dореče. Ostalo se gubilo u muklom mrmoru između zubi. Nije nikada o sebi govorio, baš kao što oboje nikada nijesu progovorili o svojim ličnim stvarima za svih godina zajedničkog života. Razgovori su im se uvijek kretali o stvarima izvan njih: o kući i kućanstvu, o ljudima i događajima iz okolice, o štivu. On je bio prema njoj vazda očinski ravnodušan, iako ne bez interesa, da joj ne bude ružno pod njegovim krovom. A

ona opet služila mu savjesno i dvorila ga, kao što je nekad dvorila bolesnike u bolnici...

Kad je vidjela, da on ne misli nastaviti razgovor, pokupi ostatak suđa, skine stonjak i pođe u kuhinju i odavle u svoju sobu.

Potom su dani potekli običnim redom, to jest, koliko taj red nije bio pokoleban kakvom nenadanom smicaljkom Zlatkovom, kao onda, kad ga je jednog jutra nestalo, kao da ga je progutnula zemlja i nije se vratio sve do dva sata iza podne. A gdje je bio? Ta on se po propisu javio, da će malo u šumu, mama nije mogla s njim poradi velikog pranja, kapetan je bio u Sarajevu, a od drugova njegovih slučajno nije bio ni jedan tu. I premda je Zlatko znao, da se ne smije jako udaljivati od kuće, on je ipak prošao preko žičane ograde, što je opasavala kapetanovu šumu, u želji, vazda živoj i čudnoj za otkrivanjem novih mjesta i krajeva. Osim toga bio je prekrasan dan, šuma puna čara, bio je napokon s njim i vučjak, pas, s kojim se naročito bio Zlatko sprijateljio, kao što je i Ris postao upravo nerazdruživ pratilac maloga toga čovjeka. I lako je pomisliti, da se na takvim ekskurzijama lako može zaboraviti i na vrijeme i na ručak, a kad se napokon javio želudac i Zlatko okrenuo, da će natrag, najednom osjeti, da je zalutao. I sad su njih dvoje, Ris i Zlatko, tumarili po šumi sve uzduž i poprijeko, gdje još nijesu bili tražeći izlaza, a kad su ga naposljetku našli, to je bilo dakleko u gori na sječi. Onda su ga radnici odvezli dresinom njegovoj kući. I taj svršetak bilo je najljepše na čitavom tom izletu.

Tako su se danci gomilali i neopazice prekoračili i polovicu praznika. Trebalo je misliti na ono, što će iza njih doći. Zlatko međutim još ni izdaleka ne misli o tome. Živio je usred srijede sadašnjosti, sred onoga dana, u kojemu se upravo desio, za druge — ni one prošle ni one, što imaju doći, ako slučajno ne bi obećavali kakovu novu zabavicu ili razonodu — nije ni mario ni pitao. K tome se prijateljstvo s kapetanom sve jače učvršćivalo, tako da niti je Zlatko išta preduzimao, da ne bi tražio u staroga gospodina bilo savjeta, bilo odobrenja ili čak priznanja i pohvalu, niti je kapetana

veselila čitava njegova ko-le-o-pte-ro-lo-gi-ja, ako nije uza nj bio Zlatko, da mu svojim spretnim prstima nabada kukčiće na igle, a igle na plutovo dno kutija i da svojim dječačkim ćeretanjem napuni inače tako pustu i tihu radionicu.

Jedino Cvijeta osjetila je u toj jednostranoj harmoniji jedan neharmoničan ton, a to je bila ona sama ili bolje ona nelagoda i bol bijesne ljubomore, kojoj čak nije smjela ni da poda oduška, jer joj je ipak nekad prišapnuo razum, da je njeno osjećanje nerazumno. Ona se dakle strpjela i trpjela ko znajući, da će i tome doći kraj. I ona je jedina jedva čekala, da se svrše ti praznici i počne škola, pa da se odseli iz šume i uzimadne svoga sina za sebe, sasvim i nepodijeljena za sebe.

Međutim ti su dani prolazili ipak bezustavice — na radost Cvijetinu, a na strepnju i žalost Zlatkovu i kapetanovu. A što je još gore, ti su dani čak i kraćali, upravo vidno i naočigled postajali kraći. Međutim su ih zamjenjivale duge večeri, i hvala električnoj rasvjeti — usred šume, pomislite! — šumsko vrludanje zamijenili su razgovori i pričanja iza večere bilo na prostranoj verandi, bilo u velikoj sobi za ručanje.

Većinom je onda vodio Zlatko glavnu riječ. Bio je neiscrpiv u pričanju, a kapetan i Cvijeta neumorni u slušanju.

Jedne je takve večeri Zlatko morao da prepričava već podosta poznate zgode i nezgode svoga bijega i kako je slatko prespavao u Ilidži, pa krađu njegova kovčega i kako se odjednom našao bez pare novca usred nepoznata svijeta, kako je onda mislio, da su izgubljeni, dok se nijesu našli kod Avdage.

»Ko pravi pravcati Robinzon,« smijao se naglas inače tako ozbiljni i šutljivi kapetan.

»Ah ne, to više nije moderno,« ispravi ga Zlatko, »sada se to kaže: kao u filmu! Tamo vazda netko pobjegne ili nekoga okradu i tako...«

»Hm, samo što se to po filmovima obično sve svršava na opće zadovoljstvo,« trpko se nasmije kapetan.

»Pa i tu se svršilo dobro,« uzvikne se Zlatko. »Našao sam majčicu...«

»Ali ja ću izgubiti domaćicu,« izmakne se starcu kao iz puške.

»O!« otegne Zlatko, vidjelo mu se, da mu je žao. Ali se odmah prisjeti i uzvikne nasrtljivo, dječački: »O, pa neka gospodin kapetan pođe s nama u Sarajevo! I bit će svima pravo.«

Nastala je tišina. Kapetan se zatečeno zagleda u Zlatka, nasmije se i zakopavši svih deset prsti u kosu rekne:

»Iz tebe govori sam Duh sveti! A — šta veli na to mama Cvijeta?«

Cvijeta digne glavu sa švela — upravo je udarala zakrpu na golemu rupu na malim hlačama. Šta da rekne, kad je sve to upravo naopako njezinim željama i mislima, a ne ćeš i ne smiješ nikoga da pozlijediš i uvrijediš? Napokon istisne:

»Pa, ja — ja ne znam! Bojim se, naša je kuća premalena i bez ikakvoga komfora, kojemu je obikao gospodin kapetan.«

»Ih, mama,« zaleti joj se u riječ sinak, »možemo uzeti veći stan sa svim komforom, a onu staru kućetinu iznajmiti...«

»Tko bi mislio, da si ti tako praktičan!« čudio se kapetan.

No o tome se nije ono veče dalje govorilo.

Međutim one je noći kapetan dugo imao svijetlo u svojoj sobi. Kad je prestala struja, zapalio je petrolejsku lampu, koja je uvijek morala biti u pripremi, jer se nikada nije znalo, ne će li dolje u pilani nastati kakav defekat. Najprije je proveo nekoliko sati šećući amo tamo pri otvorenom prozoru, tako da je Cvijeta pri tom jednakomjernom topotanju ispod svoje sobe zaspala kao uspavankom. Pušio je cigaretu za cigaretom i sve neke velike misli valjao po glavi.

Najprije je puštao, da ispred njega prošetaju prošli dani i godine, pa da se uvjeri, kako mu je zapravo život prošao pust i prazan i bez prave svrhe i ikakvoga uspjeha, da ne govorim o sreći, koju je jedva poznavao po imenu. Još napô dijete ostao bez oca i majke sa jedinicom sestrom i to starijom, koja je donekle nasto-

jala da mu nadomjesti majku i majčinu njegu, ali samo zakratko, jer se naskoro udala, a on došao u vojnički zavod. Kao mlad oficir rano se oženivši doživio je uz nevjernu i nevrijednu ženu težak brodolom u svome braku, tako, da je odonda zauvijek zamrzio na žene. Htio čak da sebi kidiše na život, da nije bilo sestre, koja ga je zadržala od toga. No nije više mogao da ostane u onoj lažnoj sredini, u kojoj ga je zadesila sramota radi parnice o razvodu braka. Ostavi vojsku i pošto je jedno vrijeme besposleno i bez cilja lutao po svijetu, namjeri se nekim slučajem na samostan nijeme braće u južnoj Francuskoj. I dođe mu želja, da stupi među bosonoge duhovnike, ne bi li tamo našao mira. Dvije je godine tamo bio ne javivši se ni sestri ni ikome. Kadli saznala ona za njegovo boravište, potraži ga i sklone ga napokon, da se opet vratio u svijet. Ali tu se više nije mogao da snađe. Težio je natrag u samoću. Tada mu neki prijatelj spomene prodaju šumskoga dobarca u Bosni i da bi to bilo nešto za nj. Odmah se odluči i nastani se u šumi, a s ostatkom kapitala pristupi u drvarsko poduzeće i to iz puke želje, da kao dioničar društva, koliko mu bude moguće, spriječi divljački nesmiljeno pustošenje divne gore, koju je od prvoga časa zavolio, kako se voli čovjek ili žena. Odonda živio je životom samca, čudaka, daleko od vreve svijeta i zalazio među ljude, samo kad je baš trebalo po svome poslu.

Dugo vremena međutim on nije mogao da nađe onu sređenost, mir i harmoniju, za kojom je toliko težio, i to sve poradi tih ženskinja, koje su ipak toliko potrebne za uredan dom, ali inače tako rijetko razumne, da ne bi u taj dom unosile nemir i neke svoje lude zahtjeve. Istom otkad se našla Cvijeta, našao je i on pod svojim krovom sve, što mu je trebalo: osjećaj mira i sigurnosti bez ikakvih dalnjih zahtjeva i trzavica i osim toga još i uvjerenje, da je njegov dom dao zaštitu i utočište isto tako nastradalome čeljadetu, koje ništa drugo nije tražilo nego mir.

A sada svega toga zar da nestane? Istom u ovoj je noći osjetio, koliko se čovjek može da nauči na drugoga čovjeka. A kad je zaprijetila opasnost, da Cvijetu

izgubi, sam sebi još nije davao računa, koja su to čuvstva, što ga vežu uz Cvijetu.

Najprije govorio je u sebi otprilike ovako:

»Luda ženska glava! Nikada još nije stajala na svojim vlastitim nogama, a sada hoće najednom da se osamostali bez sigurna dohotka, da se prebrine i za se i još za dijete. Zar žensko može čestito da odgaja dječaka? Muškome djetetu bezuvjetno treba muški nadzor. To je neoboriva činjenica. To je pisao i Zlatkov poočim dr. Seljačić, napisao crno na bijelom opominjući Cvijetu, da za Zlatka — iako je dobro dijete — treba stroga i dosljedna ruka da ga vodi i njime upravlja... A on, kapetan Čurić, drži, da je u njega i te strogosti i dosljednosti dovoljno, i osim toga on još i voli toga maloga derana, ne može se tajiti, voli ga, kao da je njegov sin. I — onda odjednom sjedne za golemi starinski pisaći stol, jedini vredniji komad u čitavoj toj jazbini učenjaka od privatne volje, i stane prekapati po nebrojenim škrabijama i preklijetkama, vadio spise i knjižice, papire i papiriće, listao, bilježio brojke, računao, sabirao, odbijao i najposlije pocrtao debelom crtom — zatim legao na svoj pustinjački krevet i smjesta zaspao...

Sjutradan još pred zoru otišao od kuće ostavivši na stolu verande cedulju, gdje kratko javlja, da je pošao u Sarajevo i da će izostati dva do tri dana.

Međutim on se vratio istom peti dan u veče i to neobično živahan i raspoložen, iako nešto i izmučen.

»Imao sam puno trke i baš se vraški izmučio,« odgovorio je na pitanje Cvijetino, da nije možda bolestan.

Kao bivšoj bolničarki bio joj je dobro poznat izvjesni izgled ljudi, kad im u zdravlju štogod nije bilo u redu.

»Ali zato ga sada i imamo,« dovrgne on s očitim zadovoljstvom tarući šaku o šaku.

»Je li onog velikog leptira sa Ceylona, što ste si ga onomadne tako željeli?« upita Zlatko s mnogo zanimanja.

Kapetan se nasmije.

»Bome za nj se ne bih bio tako uzmučio. Stan sam našao s tvojim i tvoje mame dopuštenjem, velik, lijep stan sa čitavim komforom, na krasnome mjestu. Iako i

nije u šumi, ali ima naokolo mnogo jela i omorika, cvijeća i ružica, svud naokolo golem vijenac planina.

»Fino!« klikne Zlatko. »A gdje ste našli kod ovolike oskudice stanova?!«

Kapetan samo lukavo žmirucne i pali cigaretu.

»Sve se može, kad se hoće i kad ima sreće. Čuo sam, da inžinir Pražak prodaje svoju vilu, jer hoće da seli iz Sarajeva. Onda ja pomislim, šta će novci da trunu u banci, kad su sigurniji na kući? Brzo se pogodimo i sada je kuća — naša. I možemo se seliti, ako hoćemo, već sjutra...«

»Sjutra!« uzvikne se Zlatko i stane se usplahireno da ogleda po verandi. »Sjutra već? I ovo ostaviti? Ah, je l' te, gospodine kapetane, a šta, a šta ćete s ovom brvnjačom i šumom? Valjda je ne ćete prodati? Tako divna ne može biti nikakva vila. Ah, ostavite je barem za ljetovanje, kad se već mora da zimuje u gradu... Ta, nikoji grad nije tako lijep kao šuma...«

»No dobro; šuma će ostati i brvnjača u njoj će ostati. Dakle nas smo dvojica sporazumni. No šta veli mama nato?«

»Šta će reći? Da je dobro. Je li, mamice?...«

Cvijeta je sav taj razgovor slušala u nijemoj nemoći, da se tu nešto odlučuje, što je sasvim protivno i njezinim željama i potrebama. No šta može da rekne?

»I predobro!« šapne bezvoljno i osjeti, kako joj se nešto ispod nogu odmiče, između ruku izmiče. Zar se zbilja ona mora da podijeli u sinku s tuđim čovjekom? Zar ona ne može imati zadovoljštinu, da odgaja svoje dijete svojom vlastitom snagom? I čime je ona zaslužila, da joj se njena zadaća tako olakšava, da joj ne će ostati ni čitava zasluga, da ju je sama izvršila? Ona ponovi stoga s mnogo tjeskobe: »I predobro. Ne znam, čime smo zavrijedili toliku žrtvu i dobrotu...«

»Žrtvu? Dobrotu?« nasmije se kapetan dobre volje: »Recite radije, da ja to sve činim samo sebi za volju. Liječnici su mi već poviše puta zabranili, da zimujem u šumi. Dakle trebalo je sebi osigurati trajno i udobno zimište. I to se našlo. Eto dakle vidite, da sam ja sve udesio kao pravi, kruti egoista.«

»Molim, šta je to egoista?« pita Zlatko radoznalo.

»Egoista je čovjek, koji samo misli na sebe, brine se za sebe i radi za sebe, a uostalom laku noć!«

Nato se digne i uputi se u svoje sobe. Zlatko pogleda u svoju mamu i rekne ozbiljno:

»Ja mislim, gospodin se kapetan samo šali. On sigurno nije takav, takav egoista, je li mama?«

Ljetni se danci primicali kraju. Posljednja jutra kolovoška osvanula u maglama, u prvim predjesenskim gorskim maglama. Pred podne se doduše razilazile, no sjutradan rano opet su bile sve zavile u svoje bijele plašteve. Kiše su počele da se ugnijezde među gorjem, podrovale i Zlatkovu Ivanplaninu, pa je tako i izgubila za nj svaki čar, no zato je već jedva čekao, da se već jednom ode u Sarajevo. On je stoga s velikim zanimanjem pratio spremanje stvari, pomagao i sam majčici, donosio suđe i ostalu sitnež, da je strpa u sanduke. Naskoro su sve sobe osim kapetanovih već stajale nekako opljačkane i čekale, da dođu ljudi i da ih isprazne, ne sasvim, jer će jedan dio namještaja ostati za potrebu ljeta. Kapetan je s vilom u gradu preuzeo i nekoliko namještenih soba, pa stoga ni Cvijeta nije trebala da odveze sve svoje.

No bilo je čudno. Koliko je god prije željela, da se što prije seli u Sarajevu, bilo joj je sada gotovo teško pomisliti, da će ostaviti šumu, to mirno utočište , u kojemu je ona bila tolike godine sklonila i sebe i bijedu svoju, gdje je ozdravila i najposlije našla sina i s njime radost i sreću, kakvoj se nikada ni nadati ne bi znala. Nije mislila na to, kako će joj od sada biti, nego samo o tome, kako je nešto dobro prošlo, a od onoga, što je imalo doći, hvatao ju je nekakav čudan strah i nesigurnost.

No međutim takvih časova bilo je malo. Trebalo je sada misliti na mnogo stvari. Što je odlučila i ono ostalo, što je iza toga sada slijedilo, sve je to ona radila opet samo kao pod kakvom silom izvan nje, i ona je naprosto poslušala i samo se čudila, kako je taj život zapravo mnogo lakši, nego što bi bila i mislila. A

sve, što je radila, to je sada za sina — sve za nj, a za se samo u toliko, koliko je poradi Zlatka.

Jednom tako u jednoj pauzi rada javi joj se kapetan.

»Imate li nešto vremena, gospođo Cvijeto?« zapita i sjedne na jedan od sanduka u jedaćoj sobi. »Imao bih vam nešto da predložim. Ali morali biste prestati sa spremanjem i nekoliko časaka mirno poslušati.«

Da, ona hoće. Sjedne dakle na drugi sanduk i sklopi ruke na krilu naprežući se, da sabere ponešto rastresene misli. Toliko je toga trebalo popamtiti u ove dane kućnog darmara i raspa! Sigurno i kapetanov »predlog« spada u to kolo.

»Htio bih, da na vas uputim jedno pitanje. Ne, ne, ne bojte se, nije to pitanje, koje obično upravlja muškarac ženi. Znam ja, kako vi o tome mislite, ili zapravo nikako i ne mislite. A ja sam starac, koji sam s tim stvarima odavna već gotov i obračunao.«

Tu se kapetan malo nasmiješi. Sjetio se, kako je ona odbila već nekolike bračne ponude, koje su dolazile između njegovih lovačkih gosti i drugova, a onima s manje poštenim namjerama upravo ljudski prisvijetlila.

Dakle to nikako. No on je star čovjek. Liječnici su ga baš ljetos upozoravali, da na to treba misliti i prema tome udesiti svoj život i buduće još dane.

»I zato,« proslijedi starac nakon časa šutnje, »zato ćete dopustiti, da se odmah uputim k cilju. Kako će vam biti poznato, u mene nema rodbine osim vrlo daleke, za koju i ne znam, kakva je i gdje li je. Dakle tuđija od tuđih. Ni vi nemate rođaka, koliko opet ja znam. Pa kako bi bilo, da se onda srodimo, to jest — da vas ja adoptiram, da mi vi budete pokćerkom, a vaš sin mojim unukom? To bi vama a i meni pa i za Zlatka ujednostavnilo i nastup u gradu, gdje će se ipak tu i tamo desiti, da ćemo se naći među ljudima. Vi ćete to razumjeti. Međutim shvaćam, da se ne možete odmah odlučiti; treba da razmislite i kad stvorite odluku, onda mi recite, da ili ne. Kako god ispao vaš odgovor, za jedno vas svakako molim, da meni, starcu, ne uskratite dom, koji sam našao uz vas.«

I nato stane — usred selidbena meteža — da priča o sebi, kako još nije nikada. Ovo, što on predlaže, biva naravno iz čistog egoizma. Jer kako je već rekao, ostario je i osjeća jače nego ikada potrebu, da se osloni o mlađe i u svoju starost unese još nešto svijetla i radosti, čiste radosti i čista svijetla. Zlatko mu je prirastao uza srce, to i ona može da vidi. Njemu je sudbina uskratila sreću, da ima svoju djecu. Nikada nije osjetio, što znači imati svoje rođeno, da mu se raduje, da se za nj brine, da ga štiti i pomaže. On je njoj zavidio toga dječaka. Imati takoga sina, odnosno unuka, činilo mu se pravom srećom i u tome je i jedini smisao života čovjekova. Što će njemu sav njegov imetak, kad nema svoga, da mu ga ostavi, da ga njime podigne na noge i učini čovjekom? U javne svrhe ostaviti? To mu se čini vrlo problematičnim dobrotvorstvom. On misli odgojiti valjana čovjeka i značajna, tim je više pomoženo narodu, nego ostaviti svoje novce kakvoj javnoj ustanovi, za koju ne znaš, hoće li biti na korist vrijednoga ili nevrednika. A nama Hrvatima treba ljudi karakternih — ako ikada, a to danas, kad je takvih samo još tako malo, jer svi skoro idu za svojim sebičnim probicima, živu bez ideala.

Da, on zna, i on je kriv: povukao se u samoću, mjesto da je pošao u narod i za nj se borio i radio. Suviše ga je pritisla lična nedaća njegova. Ali on je iz svoje samoće vidio sve pogreške, što su se učinile i još se čine. Za nj je sada međutim prekasno, da pomogne spasiti, što se još spasiti da u općoj demoralizaciji. Ali kad bi mogao da odgoji čovjeka, da ga očuva od otrova materijalizma, od zaraze krutog realizma, da u njemu raznijeti čistu ljubav za narod, to bi mu vrijedilo više nego išta, da još malo poživi...

I neka mu oprosti, što izgleda, kao da on jedino misli na sebe i na Zlatka. Njemu bi i bez dolaska sina jednom došla želja, da nju, Cvijetu, uza se priveže — ne vezom ženidbe, jer ona je još mlada, može se i za nju još naći sreća, i zato već ne bi je htio vezati — a ipak zakonitom vezom poočimstva. Sada se stvar samo ubrzala i traži donekle i brzo rješenje. Dolazak u Sarajevo na trajno stanovanje bit će i za nju izgledniji i jednostavniji pred svijetom — jer svijet je svijet, i treba da se donekle računa i s njegovim predrasudama, koje nijesu uvijek baš ni bez temelja i smisla — kad se tome svijetu prikaže kao kći njegova sa svim pravima zakonita djeteta, kao što je i njemu olakšana i ujednostavnjena briga za nju i njena sina...

»Tako, a sada vam preporučam ovaj svoj iskreni predlog na prijazno razmišljanje.«

Nato kapetan zovne Risa i uputi se preko verande u šumu ostavivši Cvijetu u čudnom raspoloženju. Nije odmah mogla ni da shvati, što je to sada opet bilo. Samo je osjećala čudan dojam, kao da se ispod nje dizala zemlja i počela da je nosi. Neka lakoća s jedne strane, ali s druge strane neki mukli protest i protivljenje baš zbog te lakoće. Zar zbilja ona sama od sebe ne može ništa da stvara i čini, sve zar mora da prima od drugoga? Ona se tome nije ni najmanje veselila. No s druge strane morala je priznati, da se doista pojednostavila čitava situacija, koju ona zapravo i nije shvatala u potpunom opsegu, jer nije imala iskustva o onome, čemu je išla ususret.

Za večerom, posljednjom pred odlazak, Zlatko je kao obično vodio glavnu riječ. Pričao o svojim doživljajima u šumi. Vidio je žunu — bila je nevelika ptica, crna sa crvenim i bijelim mrljama, kusasta repa i čvrsta kljuna. Trčala je po stablu omorike gore dolje, gore dolje i u trki kuckala po kori i onda slušala i opet kuckala i to tako čvrsto kao čekićem. Da, i on zna, šta to ona kuje. Učio je u školi, da ona buši rupe, i ako je ispod kore onaj škodljivi kukac...«

»Potkornjak,« pomogne kapetan.

»Da, potkornjak,« ponovi Zlatko, »i on onda na to kucanje stane trčati svojim hodnikom, dok ne stigne k rupi, a ptica šćapi kukca i pojede ga. I te su žune kao pravi tesari šumski...«

»Ali ne da ruše šumu,« prihvati kapetan, »nego da je čuvaju.«

»Da, to je istina!« potvrdi Zlatko. »Ja sam vidio u sobi gospodina kapetana, kako ti kukci izruju drvo ispod kore...«

I sada se razvije učen razgovor o štetnim i korisnim životinjama. Te tako riječ po riječ došlo se i na prijateljstvo između životinja, na one male ptičice, što odgajaju kukavičiće i ne znajući, da im je kukavica krišom izlegla svoje jaje u njihovo gnijezdo. Odgajaju ih isto tako savjesno i pomno kao svoje rođene mlade, premda strašno brzo rastu i mnogo žderu, pa se sirota pomajka dosta izmuči, da nahrani to svoje posvojče. Na to je kapetan pričao, kako je jednom u lovu uhvatio čitavo lisičje leglo, pošto je staru lisicu ustrijelio. Bilo je troje mladih. Šta će s njima? Žao mu je bilo da ih ubije. Ponese ih dakle kući. Tu je upravo bila kuja sa jednim štenetom — druge mlade udavili su dolje u potoku —, pa joj podmetne lisičiće. Pseto ih primi i pazilo ih baš kao ono svoje rođeno.

»Aha, to je ona kujica uzela mladog lisičića pod svoje,« rekne Zlatko, »ona ga je adop-adoptirala, kao mene moja pokojna majčica,« dovrgne. Zlatko ne bi to bio rekao, da nije Cvijeta slučajno morala u kuhinju. On je već znao, da o nekim stvarima nije dobro razgovarati.

»Da, tako nekako,« potvrdi kapetan i dođe mu to kao zgodni čas, da zapita: »A nu, Zlatko, a šta bi ti rekao, da ja na priliku sada na primjer adoptiram tvoju mamu, pa da mi ti budeš unukom? Bi l' ti mene htio za djeda?«

»Pa ja mislim, da bi gospodin kapetan bio sasvim zgodan djedo!«

»Dakle, prima se?« pitao starac i pruži ruku preko stola. »Onda udri!«

Zlatko položi svoju ruku u starčevu smiješeći se samo mrvu smeteno, pogleda kapetana u oči i učine mu se te oči nekako čudne — kao zamagljene. I sada dječak nije znao, šta je i sam osjetio — rekao bi, da ga nešto opet guši. Uto je došla Cvijeta noseći zdjelu s pečenjem. Kapetan je još uvijek držao Zlatka za ruku i Zlatko pogleda od njega k majci i napokon rekne:

»Mama, gospodin kapetan hoće da nas adop-adoptira. Šta misliš: da ga primimo?«

Nato prasnu i Cvijeta i kapetan u smijeh, kako se još nijesu smijali, otkad živu pod istim krovom. Ali Zlatko je to nekako shvatio krivo.

»Pa to nije ništa za smijeh!«

»Nije, sinko,« uozbilji se kapetan, »ali je nešto vrlo lijepo.«

»Da, i u našoj su familiji kao već u običaju adoptacije,« dovrgne Zlatko još uvijek ozbiljno. »Ali ti ništa ne veliš, mamice. Treba da i ti nešto rekneš.«

Cvijeta je međutim bila izvadila najbolji komad pečenja i metnula ga na kapetanov tanjur. To je prvi put učinila, otkad je kod njega. Pri tom se nasmiješila — onako malo smeteno, ali slobodno. I kapetan nato rekne veselo:

»Dakle prima li se?«

»Da, prima se,« odgovori Cvijeta.

Nato kapetan pozove Mandu i pošalje je u podrum, neka donese jednu od onih boca sa zlatnim grlom. To Mande učini čudeći se u sebi, jer to se još nije dogodilo u ovoj kući, da bi se pio šampanjac, osim ako su došli gosti — no još se više začudila, kad je kapetan natočio četiri čaše, premda se Cvijeta branila u svoje ime i u sinovlje, jer da su njih oboje naravno antialkoholici — i kapetan podao i njoj jednu. Jer danas se slavi nesamo seoba u grad i pije za srećna puta, nego zbog i još jedne svečane zgode.

»Pogledajte, Mando,« reče, »mi smo troje od danas jedna sretna familija: gospođa je Cvijeta od danas moja kći, a ovaj mali ugursuz je moj unuk! Šta velite nato?«

»Pa bilo vam sretno!« rekne Mande i začuđeno, ali donekle i razočarano. Jer njoj bi kudikamo bilo zanimljivije i simpatičnije, da je ta novopečena familija imala drugojačiju konstelaciju, po njenu mišljenju solidniju i — kako samo da kaže — legitimniju, ne samo zbog svatova i pirovanja, nego i zbog toga, što po njenu sudu i starome adetu za žensku je jedino opravdano i časno stanje udaja, pa bilo i za starca ili jarca, jer udovica ostaje kukavica, pa bila baš i u oca ili poočima...

Naravno ona o tim svojim mislima nije ni pisnula nego je svu čašu pjenušavca popila na dušak, kao da je šampanjac bio njezino svakidanje pilo od poroda.

VIII. OČEVA SLIKA.

Mala se porodica počela udomaćivati u novoj kući i u gradskom životu. Nije doduše bilo drage šume ni blizu ni daleko, šume pune hlada i čara, ali je tu stajalo nekoliko djece njene, granatih omorika i bradatih jela, što su ovamo zalutale u vrtić pretkućnjak i našle se tako zgodno namještene, zatvarajući ga kao kulise sa tri strane, da se lako stvarala iluzija šumice, da se nije ispreko oštruljavih vršaka otvarala golema praznina i u njoj s jedne ruke široko polje, otvoreno i bijelo, s druge između čupavih šljivika, bijelim kamenovima posuta grolja, a više svega okolo naokolo raskošni luk kao zlatan prsten oko sjajna dragulja, kršni planinski vijenac s mrkim sljemenima i blistavim glavicama iscrtavši čipkastu krivudastu crtu okolo obzorja i vjenčavajući šaroliki grad rubilo ogromno nebesko zvono, puno sunca, svijetla i sjajna modrila, pa i onda još otvoreno i nedogledno, kada bi preko njega prelazili oblaci.

I previše svijetla i prostorja prazna za Cvijetu. Suviše je dugo živjela u polutami, i spoljašnjoj i unutrašnjoj, u kojoj se osjećala dosada zaštićenom i zakriljenom. No zato se tome golemome ništa, punome šarenila i svijetla radovao Zlatko. Nije se mogao sit nagledati vrhova i glavica i zvati ih imenom i poznavati ih počevši od Čoline kape pa starca Trebevića redom ostale preko bijele Bjelašnice i nakostrušene Treskavice sve do mrkog i ozbiljnog Igmana. I pri tome je marljivo gradio osnove o budućim izletima sa tvrdom odlukom, da redom osvoji sve te gorostase i planinske velikane, bilo milom, bilo silom.

»Je li, djede, da ćemo se popeti na sve te gore i vrhove?« klicao bi pun poduzetna duha i junačkih podviga.

I djedo se smješkao — čisto nekako plaho i svaki put začuđeno, kad god ga je zvao djedom, jer otkad je

živ, nikada ga nitko nije još zvao slatkim imenom ni oca, kamoli djeda.

Međutim su počeli i pregovori zbog preadoptacije Zlatkove između kapetana i dječakova dosadašnjeg poočima i skrbnika. Stvari su tekle dosta glatko. Dr. Seljačić nije se odviše protivio toj transakciji, nego samo toliko, da ne bi izgledalo, kako mu je čak i odlanulo, što će se na lijep način riješiti jedne brige, a kuća njegova kamena smutnje, jer o tome je bio već načistu, da se Zlatko nikada ne bi pomirio sa maćehom. Radilo mu se tu samo i naročito o tome, kako bi došlo do povoljna sporazuma i za nj u pogledu posljednje volje njegove pokojne žene, koja je polovicu svoga imetka izričito i nedvoumno ostavila svome posinku ne vezujući tu odluku ni o kakve uvjete. Kad je Zlatko saznao, — a on je s budnim zanimanjem pratio sve faze toga posla — da dr. Seljačić kuša, kako bi za sebe izvukao deblji kraj, klikne veselo i bezbrižno:

»Neka su mu novci, šta će ih meni? Imam ja sada svoju mamicu i svoga djedu, ne treba mi više.«

Tu je onda stari kapetan prvi put pograbio svog posinjena unuka i kako ga je pograbio oko pasa, tako ga je podigao u zrak, kao da je perce, a ne komad čovjeka od tridesetisedam kilograma.

»Aulà, djede, ala si ti jak!« rekne Zlatko začuđen i pun poštovanja. «Ti bi mogao i ždrebetom zakovitlati po zraku taman kao i Kraljević Marko.«

Ta je zgodica još jače vezala dječaka uza starca. Jer ništa toliko ne inponira mladeži kao fizička snaga.

Radilo se samo još o imenu, pod kojim će Zlatko biti uveden u novi život i nove prilike. Činila se ta stvar donekle laka u početku. Ama ipak se za čas dva komplikovala poradi toga, što su tu sada bila četiri prezimena, pa da između njih biraš! Dosadanje ime doduše nije više dolazilo u pitanje. Čim je Zlatko izišao ispod očinstva Seljačića, nije bio više Zlatko Seljačić. Ama kako onda da se zove i piše? Nuđaju mu se još tri imena: mama svoje djevojačko, djedo svoje djedinsko, a onda je još tu ime pravoga oca, kojega nema pri ruci da i on ponudi svoje. I koliko su mu se svidjela i ona

dva prva imena, Zlatko se ipak odluči za treće, jedno da ne učini krivo ni mamici ni djedi, a drugo iz pravdoljublja i radi reda.

»Jer,« reče važno, »da bih se lakše našao s tatom, kad se jednom vrati, a onda — no onda — i da ne bi tkogod mislio, da sam nezakonito dijete...«

U taj čas učini Cvijeta naglu kretnju rukom, udari o čašu, čaša se prevali i preko svega se stola prolije voda sve do Zlatka i njemu na krilo. Uzbuna, koja je zbog toga incidenta nastala, nadbila je drugu bunu, koju su dječakove nesmotrene riječi izazvale u Cvijete, uzbunu tešku i kobnu...

Ipak se život pomalo normalizovao usprkos toga, što je žica, koja je onoga dana tako nesmiljeno pogođena i poljuljana, neprestance treperila žestoko i bolno zujala, mnogu noć ispunjajući Cvijetu besanicom i nemirom. I počesto je Cvijeta u to doba osjetila, da je previše svijetla oko nje, svijetla, koje je htjelo, da posvijetli u sve kutove i zakutke, da izmami i na vidjelo iznese sve tajne i da joj ih nemilice prikaže i pokaže bez uvijanja i bez mogućnosti više, da ispred njih utekne u zaštitnu pomrčinu pomračena uma. Jer ona je sada bila zdrava i dosta jaka, i nije bilo izgovora, da ne prihvati ponuđenu borbu, premda je još uvijek imala potrebu, da stisne oči pred onim, što je bilo i prošlo, a ipak još živjelo, i premda je ujedno i znala, da se bliži dan, kada će morati da se ogleda s tim prošlim i da mu zagleda okom u oko.

I nije se više ni tako očajno otimala. Točak se kreće svojim putem, putem unatrag spram kobna početka. To joj je govorio svaki novi dan, sproveden sa sinom. Sam taj sin dovest će je pred taj sastanak. On će svojom malom šakom snažno udarati na vratima prošlosti, probit će ih i ona će se morati da otvore...

I taj je dan došao. Jednom se Zlatko vratio iz škole uzbuđen i razgovorljiv. Jednome đaku vratio se iznenada otac. Cijela je škola o tome govorila. Taj otac nije bio punih dvadeset godina kod svoje porodice. Kako je otišao u rat, odonda se o njemu nije ništa više čulo. Bilo ga nestalo bez traga i glasa. A sad eto ti ga iznenada natrag. I gdje je samo sve bio, šta sve prepatio i doživio! Čitave priče. I sada je bilo sasvim prirodno, da je i Zlatko ponovo progovorio i pitao za svoga oca. Da je htio da sazna više i podrobnije. Da je bio u ratu i nije se vratio niti javio. No da, to on već zna. A onda će iznenada:

»A mama, imaš li ti sliku od tate?«

Cvijeta se lecne. Najprije je šutjela. Mislila je. A kad je Zlatko ponovio pitanje, rekne ona nesigurno:

»Mislim, da će biti...«

»Molim, hoćeš li, mi je pokazati? Tako bih rado poznao tatu...«

»Tražit ću,« sumorno će Cvijeta.

»Oh molim, traži! Znaš, moja, moja — prva mama imala je uvijek na pisaćem stolu sliku tatinu — mog prvog tate...«

Tu se Zlatko opet sav smeten zaustavio. Kako već jednom da se ne nauči ne spominjati prijašnje svoje hranitelje! Brzo povuče majku za rukav, da bi sjela kraj njega na divan i zamoli mazno:

»Mama, pričaj mi nešta o tati...«

Da mu priča! Šta da mu priča? Zar ona uopće išta i zna o čovjeku, koji je kroz njen život prošiknuo, kao što munja žestoko i naglo prohuji, ošine, omami i onda netragom iščezne?... No trebalo je odgovoriti. Kakav je bio? Visok ili malen? Strog ili blag? Pametan i naučan?

Šta ona uopće zna? Da, bio je doktor kemije...

Između pitanja i odgovora bilo je i poduljih pauza. Kao da se i mati i sin osjećali na nesigurnome tlu. Zaustavljali se na pojedinoj misli i s njom se objašnjavali. No uza sav oprez Zlatko odjednom izvali — plaho, tiho i krijući lice iza majčina lakta:

»A, mama, jesi li, jesi li ti bila vjenčana s tatom?«

Cvijeti bi, kao da ju je ošinuo bičem po obrazu. Ipak smogne da odgovori čvrsto:

»Valjda znaš, da bez toga ne bi mogao da se zoveš njegovim imenom...«

»No da, ja sam samo mislio...«

Dakako da nije dorekao, nego ga odjednom preplanu vrući val rumene krvce. O — dalje nije smio pitati, premda ga je — mlada i djetinjasta — uvalilo u bezdan nepoznatih osjećaja i nejasnih misli. Zar je smio da izrekne i jedva samo i da natukne, što je već sve znao i saznao o životu, koliko je god bio čist i nevin dušom i srcem i čitavim bićem? I da se u sebi pitao, kako se to on našao sinom maminim, kad su se tata i mama odmah iza vjenčanja razišli? Mama je morala kući, jer je tata njen bio teško obolio, a kad se iza toga vratila u T., onda je njegov tata već otišao natrag na frontu...

»I nijesi ga više nikada vidjela?«

»Ne, nijesam.«

Zlatko ušuti časom. Nešto je razmišljao. Onda nastavi uporno žestoko:

»A mama, a ja, kada sam se ja onda rodio? I tata me nije ni vidio?«

»Kako, kad ga nije više bilo natrag?...«

»O majčice, kako mi je žao... Jesi li bila jako žalosna? Možda je ipak još živ. Znaš, mamice, kad još malo odrastem, otići ću u svijet, da ga tražim. Kad sam tebe mogao naći, možda ću naći i tatu. Samo trebaš da mi nađeš njegovu sliku.«

Da, naravski sliku. Koliko je to bio neprirodan i malo neobičan razgovor između matere i sina, Cvijetu je neizrecivo potresao. Potreslo ju je to traganje djeteta, koje i ne znajući, šta radi, nesmiljeno i okrutno ruje i buši s dvije djetinje ruke po davno zakopanim stvarima i zametenim grobovima, dvije lude djetinje ruke... No ujedno osjeti dug svoj prema sinu, dug istine i njemu i sebi i da će se taj dug morati da iskupi — prije ili kasnije.

Pošto je Zlatka spremila na počinak, dugo je još hodala po sobi gore dolje, gore dolje i prepuštala se bez otpora navali misli i uspomena, još nejasnih misli i zapletenih, napô zamagljenih uspomena. I prvi put da nije pred njima utekla i uzmakla. Neki se put zaustavila pred Zlatkovim krevetom, zagledala se u dječački lijepo

lice i kao da je na njemu tražila pomoći i snage protiv neprijatelja, koji se približavao.

I kako se prošlost, ta neprijateljska prošlost pred njenim duhom sve više otkrivala, tako se sukale uspomene i slike kao zrnca na krunici, izlazile sve jasnije i razgovjetnije, a da ni kušala nije, da štogod izostavi ili zataji. I čudila se sama, kako se nije ništa dogodilo, ništa naročito: niti joj se pamet smračila, ni srce puklo.

Napokon — bila je već prošla i ponoć — pristupi podugačkom kovčegu starinskoga kroja, okovanome i urešenom od starosti izlizanom i crvotočljivom rezbarijom. Zapremao je čitav jedan zid u njenoj sobi. Nije se otvarao, otkako je kuma majorica onih kobnih dana spremila — kako je rekla — najdragocjenije stvari u nj, a ona, Cvijeta, još ga odozgo natrpala svačim, što joj je došlo pod ruke...

Kad je turila ključ u bravu, trgne se, ustukne i zadršće. Škripa stare brave, koju je tako često slušala od najranijeg djetinjstva, pogodila ju je kao nož u srce. Sada se istom potpuno rastrgala koprena samoobmanjivanja i nad njom se prospu uspomene kao slapovi sjećanja na sve, što je bilo u vezi s mladošću i s ono dvoje jedinih ljudi, što su živjeli samo za nju, njoj dali sve trudove svoje, a ona im — ah Bože, poštedi, poštedi! — a ona im i ljubav i žrtve njihove vratila grešnim nemarom, na smrt ih ožalostila, u smrt ih natjerala!

Uhvatila se za glavu i htjela već da uzmakne. Stajala je tako nekoliko časaka neodlučna i u jezivom strahu, kao da će se nad njom opet spustiti sjene mraka, u koje se nekada bila utekla, da mogne živjeti makar samo i životom biljke. No onda kroz vrata dopiralo joj do ušiju lako disanje, pravilno i toplo, i pred dušom osvane zlatokosa glava, prkosna, samovoljna, ali nada sve mila i jaka, pa osvajački turala se među navrele duhove prošlosti, stisla joj u ruke ključe i vodila ruku k bravama...

Kapak se digao. I skoro da je nije iznova ostavila svijest. Iz sanduka, iz nagomilanih stvari, jastuka i haljina prostrujao miris, onaj tako poznati i pouzdani miris trmine, rezede i ružica, kojima je nekada mirisala i kuća

i čitavo njeno djetinjstvo, njeno tako brižno čuvano i njegovano djevojaštvo! Dubok i težak jecaj provali suh iz dubine njezina bića, kao da će da je svu raznese. No ona mu se oprla. Ne, ona ne će da plače, ne će taj jeftini ventil osjetljivih duša. Stiščući zube i pritajavajući srce počela je vaditi stvari komad po komad i s neizmjernom nježnošću položi ih na stranu. Ne nose li ti jastuci još otisak predragih tjelesa roditelja? A haljine, što su nosili po kući i u kojima je vidjela oca i majku posljednji put — ajme! —, na kojima je bilo podosta i mrlja i na njima se vidjeli ti tragovi marljiva i čestita poslovanja i truđenja kao časni znakovi jednog poštenog života? I tu je ta kućna kapica očeva sa zlatnom kićankom, tu njegove papuče, što mu ih je izvezla uz posljednji njegov rođendan, majčina kućna pregača, modra pregača sa bijelim cvjetićima, isprana, pomno pokrpana...

Cvijeta je ponovo malaksala. Zakopavši lice u tu materinu pregaču proživi najteži čas ove današnje golgote svoje. Samo još jednom, još jednom kad bi je mogla u njoj da ugleda živu, živu, zdravu, milu i premilu, nada sve ljubljenu i tako duboko ožalošćenu svoju roditeljicu!

I takvi se zar časovi mogu preživjeti? Tako je zar život nesmiljen? Nije li trebalo, da se sada nad njom spusti šibika Božja? I ništa, baš ništa? Ona živi, ona diše, može još da živi i da diše, premda su progovarale mrtve stvari i pokazale joj, što je izgubila u nepovrat?

No, gle, progovaraju, a ne karaju, ne će ni da optužuju? Mirisi prošlosti! Ne šapću li čak i utješnih riječi, ne ublažuju li, ne praštaju li? Oj dušo očeva, oj srce majčino!...

I kako se samo veselo počelo buditi to davno djetinjstvo, sa suncem i igrom, bezbrigom i nestašlukom! Čitave povorke veselih i sretnih dana išetale, diraju na smijeh i suze, prostiru pred oči kao cvijeće po livadi one bijele pelenice, i kićene košuljice, čudni svijet ludih lutaka i rutavih medvjedića, razbijeno ognjište, na kojemu se kuhali ručkovi u sitnim lončićima, pa one iscijepane slikovnice, išarane bilježnice, ozbiljne zadaćnice i bregovi knjiga, iz kojih se učila mudrost svjetska! Sve

to ne navaljuje dušmanski, nego prilazi nježno, ljupko i sve puno milovanja dragih ruku...

Između dvije debele daske povezane su dvije slike. S neizmjernim oprezom ponese ih Cvijeta u sobu i postavi na divan. Časom stajala je pred njima neodlučna, bi li ih odvezala, ne bi li. Ne, ne, još ih ne smije otkrivati. Još ne. Zatim uzme malen kovčežić i odnese ga na stol. Bio je lak naspram onih slika, a opet težak i opor...

Pristupi još jednom sinovljevu krevetu i pogleda u maloga spavača, kao da će se pogledom u nj zadobaviti snage i hrabrosti. Kako mirno diše, mirno a krepko. Ruku je podavio pod desni obraz, lijevu je ispružio po pokrivaču stisnuvši je u čvrstu pesnicu. Kako je lijep i jak! I koliko se iz toga dječačkog lika samo u nju pretače snage i radosti. Da, bi li se i mogla iskopati prošlost i podnijeti njezini dusi bez njega?

A sada kovčezić. Posve je prosta i jeftina roba. Nikada ga nijesu njene ruke otvarale, otkad joj ga je uručila časna sestra, kad se odmah iza sprovoda majčina na po već luda vratila u bolnicu u T., gdje je mjesto njega, zaručnika i muža, našla ovaj kovčezić. Kao jeka iz daljine jecao je glas sestre milosrdnice:

»Pismo je u nutri...«

Nikada ona toga pisma nije čitala, niti ga otvarala. Samo se onda grohotom nasmijala i odonda se nad njom spustili mraci kao mrtvački pokrovci...

A sada se otvaraju grobovi. Brava šklocne, i tu je odmah na vrhu pismo. Pismo s njenim imenom, s dva imena, rođenim i tuđim. Rukopis bio joj je potpuno nepoznat, stran. Dvanaest godina leži tu nepročitano.

I sada još oklijeva, bi li ga otvorila, ne bi li. Gdje li je ruka, koja ga je napisala? Je li još na živu čovjeku ili već i istrunula? I je li moguće, da je jednom bila gotova, da za tu ruku i za čovjeka — kojega se obličja više ne može nikako da sjeti — da za nj žrtvuje sve, da je zaista i žrtvovala ne samo sebe svu, nego još mnogo više, mnogo više, sve svoje najmilije. I te riječi, ispisane na četiri stranice, riječi pune jedne plamene i žestoke strasti, pune uvjeravanja, da je ona jedini spas jednoj već napola propaloj duši, samotnoj, od svega svi-

jeta ostavljenoj i ojađeloj duši, koja je bila već izgubila svu vjeru i nadu u život i istom u njoj, u čistoj djevi i njenoj prvoj ljubavi opet sve našla, pravi smisao života, oproštaj za grijehe, izbavljenje, raj — ni te riječi zar ne dirahu ama ni u jednu više strunu u njenu srcu?

Ali tu ima još riječi. Riječi žestoke i brutalne zahvalnosti muškarca ženi... I na to se istom odazvala njena unutrašnjost. U njoj se podigla bura najopornijih osjećaja. Sva se rasplamtjela i zažarila, ali ne od sjećanja i ljubavne strasti, nego od stida i samoprijekora, od neprebolna bola i kajanja, od otklanjanja, negacije i prosvjeda. Čak se pomoli u tome kovitlanju čuvstava i mržnja, mržnja i na se i na čovjeka, koji ju je bio presvojio u onaj čas, kada su njezini roditelji uzalud za njom vapili, ginuli i čekali i otac — izdahnuo. Ne ne, to ne... Samo to ne! O tome ne misliti. To je crv, koji ju je točiv za toliko godina, točio dušu i pamet i samo što je nije svu rastočio. Ah, i zar to je pokajničko i stidno burkanje sve, što je ostalo od te tako naglo nikle i sverazorne strasti ljubavne? I same ljubavi nestalo kao dima na vjetru...

No ona je ostala. Ostalo je i ono tamo u onome krevetku.

Cvijeti se pod dojmom davnoga sjećanja zaleđeno srce nanovo prelije toplijim valom, valom čuvstva, koje se u njoj prvi put rodilo pojavom ovoga dječaka i raslo i bujalo svakim novim danom, svakim časom, kadgod zaziva nju — majčicu svoju — majkom, imenom tako dragim i svetim. I to ime i ona glavica tamo ne sačinjavaju li za nju sreću, sav sadržaj njezina života? I ne mora li se svako dobro iskupiti patnjama i bolima, kadgod bilo? Ona ga je iskupila samom sobom i svojom ljubavlju.

Kad je list opet vraćala u omotak — realnoga u njemu i onako nije više ništa pisalo — ugleda na dnu omotka tanak zlatan prstenak. Da, i taj je sitni kolutić bio s njom na onome tako ubrzanome vjenčanju. Iza obreda ona mu ga opet vratila, bio joj je prevelik, neka ga on čuva, dok se ona vrati...

I onda stane prekapati po ostaloj sadržini. Nije bilo mnogo. Ta on je bio prepukla sirota. Između nekoliko ogrlica i bijelih rukavica sami spisi i svjedodžbe, krsni list, doktorska diploma i — vjenčani list, izdan od vojnog svećenika dana toga i toga... Sasvim na dnu kovčezića ležala je mala fotografija. Jamačno istrgnuta iz kakve legitimacije, na jednom kraju probijena rupom. To je dakle on, kojega je sudbina odabrala, da bude njenom sudbinom! Tako tuđ i stran, da ga nije ni prepoznala, i zbog njega je ona zar provela tolike godine u tmuši i mraku!

Veliko čuđenje obuze Cvijetu nanovo. Da je najposlije mogla sve prekuburiti i preboljeti, još je mogla da razumije, ali da će i to lice moći gledati s takvim mirom i neosjetnošću, da će ga gledati kao najstranije biće, koje kao da nikada nije vidjela u životu — to je u taj čas osjetila kao okrutnu i brutalnu igru sudbine.

Mirno opet sve spremi natrag. Samo sliku ostavi, da je sjutra pokaže Zlatku.

Zlatko je sliku dugo i pažljivo posmatrao. Najposlije rekne:

»A baš mi nije ništa sličan, mamice, je li?«

Tu časom stane pa se zamisli. Potom nastavi:

»I jedan drugi đak imao je tatu, s kojim se njegova mama vjenčala, i to nijesu ni bili zajedno, nego zaručnik na ratištu, a zaručnicu kod kuće. I je li, mama, kako je to?«

To je tako i tako, kumovi i svjedoci i zastupnik tamo i ovdje, potvrđuju vjenčanje i potpisuju list vjenčani.

»Da, ali — djece ne mogu imati, kad nijesu bili zajedno?...«

Cvijeta ne odgovori. Bilo joj je, kao da ju je za grlo pograbila šaka.

U što opet dirnu bezazleno brbljanje ovo? Nije li to prava inkvizicija, besvijesna, ali bezobzirna kritika, kako to samo mogu djeca?!

»I tata je, rekla si, odmah iza vjenčanja otišao?«

»Ne, ja sam otišla, on je ostao. Morala sam kući, jer su mi oboljeli roditelji, a kad sam se vratila, njega više nije bilo!«

Kako je moguće, da je mogla sve to da kaže tako mirno i stvarno — i da se ništa nije dogodilo!

Zlatko je na to šutio, a ušutjela i Cvijeta.

Onda Zlatko, kao da nije ništa bilo, što bi moglo potresti kakve kule i gradove, rekne:

»A od svoga tate i mame imaš li slike?«

Ima. Ali večeras je već kasno. Drugi put će mu ih pokazati:

Slike nije raskivala. Spremila ih je onako zakovane u svome ormaru. Nije imala hrabrosti da im pogleda u lice, još nije...

IX. ČASOVI POKOJANJA.

Zlatko se s djedom otputio u šumu. Bila su dva školska praznika i makar je Zlatko bio savjestan đak, ne bi bio pravi đak, da se nije oduševljavao za svaki sat, svaki dan ili samo i pol dana, kad nije trebalo u školu. Uranilo se još prije, nego je svanulo, i pošlo gotovo po mraku. Na tamno modrom staklenom nebu svjetlucale zvijezde kao srebrni taliri i zlatni dukati i gotovo se čulo, kako zvekeću. Malo se i okasnilo, pa se trebalo žuriti, da se stigne vlaku. Tako je Zlatko mogao samo na brzu ruku da se pozdravi s mamom. No kad je već bio na vratima hodnika, odjednom se opet okrene i onako natovaren uprtnjačom i novim novcatim smučama, što ih je dobio od djeda uz Božić, vrati se k Cvijeti, ogrli je rukama oko pasa i rekne mazno, ali i naglo i u žurbi:

»Mamice, nemoj biti žalosna. Skoro ću se vratiti, sjutra navečer eto nas opet kod kuće. I čitavo ću vrijeme na tebe misliti. Vidiš, da si ti pošla s nama, bilo bi ljepše. No ti ne možeš. Samo nemoj biti tužna. Jer onda me ne bi veselilo ni sanjkanje, ni smucanje, ni ništa...«

Onda još jedan čvrst zagrljaj i nestade ga klopoćući cipelama niza stepenice.

Dan je prošao u običnom poslovanju i neobičnom raspoloženju. Cvijeta je osjetila na tom prvom duljem rastanku sa Zlatkom, koliko je on već srastao s njenim životom. Našla se najprije kao izgubljena, kao da se od nje otrgla polovica nje same. A kako je dan napredovao i ona bez prestanka o njemu samo mislila, gdje li je sada, šta radi, ne treba li je, dođe joj na pamet, da mu je to ona nešto obećala. Obećala, da će mu pokazati slike svojih roditelja.

Treba ih dakle raskovati i izvaditi. Prošao je čitav dan, dok se nakanila na taj posao čekajući miran i nesmetan čas, ali ujedno i kolebajući se i bojeći se novih potresaja i boli...

Najposlije dođe večer, dođe čas. Ona načini svijetlo i izvadi iz ormara slike, razveže ih i ne pogledavši postavi ih na divan jednu kraj druge. Onda klekne pred njih i digne oči. I premda su bile jeftine reprodukcije starih fotografija u neukusno pompoznim okvirima, izražaj bio je tako živ i sličnost tako uvjerljiva, da ju je to upravo oborilo. Gotovo joj je prestalo kucati srce. Nije li, kao da su živi osvanuli pred njom?

»Majko, oče, tata, mama!« zastenje unoseći se očima u oba premila lika. I tresući se u žestokom plaču sve se dublje zanijela u strastvenoj čežnji, da bi ih samo jednom još mogla ugledati žive, čuti im dragi, predragi glas i slušati, gdje joj govore, kako su joj uvijek govorili: samo riječi pune i prepune dobrote, milovanja i nepresušne ljubavi i brižljivosti, da joj i sada progovore riječi opraštanja i milovanja.

Da joj oproste! A može li se oprostiti njen grijeh, njena crna nesmiljena, okrutna nezahvalnost, kojom je najboljim roditeljima uzvraćala ljubav i brigu? Nije li zaslužila, da je zaborave, da više ne mare za nju, da je odbace od sebe.

»Majko, majko, oče dobri, slatki moji!« vapila je neprestano kao dijete, koje je zalutalo, ostalo samo i traži, traži roditelje, da je izbave zla i teške more grijeha.

No lica ostaju nijema, ne odazivlju se, šute nepomično, nepronicavo. Cvijeta shrvana uspomenama, ka-

janjem i samoprikorima ostala je još dugo klečeći pred nijemim slikama lica zakopana u dlanovima i nije znala drugo, nego po stoti put zazivala imena mrtvih roditelja, kao da u njoj nije bilo ništa više do ove dvije riječce, predavši se bez otpora svojim bolnim uspomenama u pokajničkom uvjerenju, da sada treba iskapiti svu čašu do dna, svu gorčinu i patnju.

Nakon duga klečanja — Cvijeta nije znala, koliko je vremena ostala u tome položaju — digne se napokon i pomalo razabravši se stane sasvim mehanički da prevrće po stvarima po sobi, po ormarima, otvori i teški sanduk i sve uzimajući komad po komad u ruke opet ga je vraćala, kao da nešto traži, a ne zna pravo, šta. Tako joj se nađe i jedna kutija u ruci, kutija obična, u kakvoj se kupuje listovni papir. Bila je svezana izbliježdjelom vrpcom i ništa na njoj nije bilo ni naročito ni neobično. I mehanički stane odvezivati vrpcu i rasklopi kutiju. U njoj nije bilo ništa osim hrpa dopisnica, crvenih ratnih listića. Uzme ih jednu po jednu u ruku, najprije dosta još smirena. Ali kad joj je došlo do svijesti, da su ti listići svi napisani materinom rukom i glasili i bili upućeni njoj, Cvijeti, pograbi je nanovo bol i svi se dusi tuge oborili na nju, da je morala sjesti, tako su joj zadrhtala koljena.

Šta je na njima pisalo? Ništa osobito. Sitne vijesti iz kućnog života, da su zdravi i mama i tata, i još koja neznatna napomena. No svršetak bio je na svima isti:

»Kada ćeš nam doći, dijete naše? Čuvaj se... i dođi, oh dođi, skoro, željni smo te, tužni, zabrinuti i sami...«

Oh kako su te male priproste riječce grabile za srce. Kako je bilo moguće, da im se onda nije odazvala, nije ih razumjela? Kakva je to bila kobna sila, koja ju je učinila i tupom i gluhom za njihov glas?

No osim riječi, pod kojima se krio čitav svijet žalosti, bilo je tu još nešto. Po žutim i crvenkastim papirićima još su nekakve mrlje napô izbrisale tu slovo, tamo riječ. Što znače? Jesu l' kišne kapi ili druga tekućina s nepažnje listonoše nakapana?

Niti je kiša, ni drugo šta. »Suze su to, suze materine,« zajauka Cvijeta, — suze, što su kapale iz dragih tužnih očiju na pismo, dok je ruka vodila pero, da pod običnim riječima krije kćeri preveliku brigu svoju i preveliku čežnju. Suze svete, gorke i bolne. I ona ih onda nije ni primijetila, nije razumjela, niti pitala, otkud mrlje na papiru!

Cvijeta je čitala, čitala karticu za karticom i nije se zaustavila, dok nije pročitala sve. Čitala je bez predušká, kao da se kupa puna gorka pelina ispija do kraja u pokajničkoj želji za trapljenjem i mučenjem same sebe, u spoznaji, da je to zasluženo, oh i te kako zasluženo.

Kad je svršila čitanje, svrati se opet k slikama. Spusti se ponovo na koljena — a zar se može drugojačije pristupati uvrijeđenim i ožalošćenim roditeljima? — i ponovo se zagleda u drage crte tražeći uporno i sa strastvenom čežnjom, da progovore, da joj se jave. I ne više prigušeno nego u sav glas zarida:

»Majko, majko, zgriješila sam, pa to se i ne može oprostiti niti dosta okajati. Moja je krivnja nepopravljiva...«

Cvijeta je provela noć u teškoj besanici. Uz najveći duševni napor dozivala je likove roditelja pred duhovne oči, da bi im se unijela u drage crte, no likovi se nijesu dali držati, vazda su se opet rasplinuli, čim bi ih ona s teškom mukom u sebi uskrisivala i obnavljala. Istom pred jutro zaspala je na kratak čas.

X. SESTRA ANĐELA.

Premda je jutro osvanulo još vedro, oko podne se vrijeme naglo promijenilo. Neprovidne magle pritisle grad debelim pokrovom i mrakom, da se nije znalo, koje li je doba dana. Iz magle prštala rosa ledena i oštra kao trnje i tako sve prodorna, da od nje nije moglo obraniti ni najdeblje odijelo, zabadala se u samu dušu i kočila svu životnu snagu i radost. Ulicama, koje i nijesu bile ulice nego nekakve plačljive i glibovite sivkaste rovine, jurili ljudi kao uklete sjene, što su same ispred sebe bje-

žale žureći se, da se sklonu u toplo i suho svojih domova, punih iste nevesele pomrčine i rojeva tamnih misli, pa nanovo ostavljali neprijatnu kuću, da sumornost svoju razgone u veselijim lokalima, kavanama ili kinu, gdje svijetli elektrika, gdje se ori glazba i bruje ljudski glasovi. A tko je ostajao kod kuće i prkosno se krio u svoja četiri zida, progonit će ga tmuša i tama kao rojevi dosadnih mušica, što piju ljudski mozak i toče srca.

Cvijeta nije išla ni u kino ni u kavane, da bi utekla teškoj mori, koja se nad njom spustila i mučila je sjetom čitavo jutro. Sve je nešto tražila, a nije znala šta. Nije to bila samo čežnja za sinom, koliko ga je god bila željna. Drugo je nešto. Nije to sadašnjost, koja bi je zaokupila i koja je za nju utjelovljena baš u tome djetetu; nju je zavojštila prošlost, još od sinoć, držala je po svu noć i drži je i danas, ne pušta je, no je sve više steže i muči.

Pod veče više nije mogla da otrpi u kući. Nešto ju je gonilo, da se obuče i izađe u grad, kamo nije nikada polazila osim po prešnom poslu.

Protumarala je ulicama kao izgubljena. Najprije samo da bi izbjegla čami svojoj. A onda se pomalo pribirala i počela i oko sebe da gleda i da promatra. Kušala je da poznava mjesta i stvari. Ulice i zgrade kao da joj dođoše pred oči iz velike daljine. Nije li ona nekad prolazila ovim putovima pred mnogo vremena, i djetetom i djevojčetom, u školu, iz škole, gotovo vazda ispraćena majkom ili ocem, da joj se ne bi štogod zla dogodilo? I onda — tu je odjednom bila velika zgrada, gdje je ona polazila preparandiju, a malo samo dalje — nije li ono kuća, u kojoj su živjeli u divnoj tišini i harmoniji porodične zajednice i gdje je ona počinila prvi svoj teški grijeh: ostavila roditelje, da trči za fantomom nekakvog poziva i zvanja, a starci za njom skapavali od čežnje?...

Brzo poteče niza široke stepenice, da uteče samoći gornjih krajeva. Ona, koja je dosada jedino mogla da živi u samoći, sada je bježi i traži mjesta, gdje su ljudi, makar i vreva ljudi...

I tu je sada kraj, gdje stoje palače do kućerca, prolaze tramvaji crveno žuto oličeni provlače se kroz maglu poput vatrene utvare. Prolaze ljudi kao sjene, mnogo sjena. U hrpama, po dvoje i troje, sve u nekoj žurbi, a ipak i u nekoj zajednici, kao da je svako imao svoga, s kim da podijeli svoje brige i misli izmjeni, da jedno drugo sasluša, tješi i pomaže.

A koga ona ima, da je sluša, da je tješi i pomaže u njenoj bolnoj tjeskobi? Ona nema nikoga, upravo nikoga. Kome da povjeri svoje muke duševne?

Istina, bila je ona jednom i na ispovijedi. Kako li je to samo bilo? Zlatko je išao sa školom na predbožićnu ispovijest i kao usput pitao:

»A mama, hoćeš li i ti na ispovijest? Moja prva — prva mama išla je svaki put, kad sam ja išao...«

Kako ne bi onda i ona? I našla se u istoj crkvi, među školskom djecom. No sve je išlo tako brzo, ona sama nepripravna klekla u ispovijedaonicu, da je izišavši napokon odriješena grijeha osjetila veću tjeskobu nego i prije ispovijedi. Bilo joj je tek, kao da se njena davno uspavana unutrašnjost istom samo raskopala, kao kad se oštrim lemešom izore tvrda ledina, no ostaju teške grude, gole i ne zdrobljene čekajući branu, da ih izmrvi i pripravi za sjetvu.

U to pred njom osvane crkvica. Malen neugledan hram stisnut među gradske kuće, skroman, povučen. Oh da, to je hram njena djetinjstva, njena rana djevojaštva. Kako već prije nije ovamo dolazila? Brzo se odluči i uđe. Srećom bila je otvorena. Sjede na klupu straga, što je stajala u polumraku iza ispovijedaonice. Kušala je da se pomoli Bogu. No među očenaše sve se više turalo sjećanje iz prošlosti, što se razbudilo na pogled ove tako poznate joj kuće Božje. Zar ne progovaraju zidovi? Ne oživljuju li likovi i kipovi? Ne šapće li iz klupa? Sa svih strana nahrupiše sada uspomene jedna pa jedna. Došeta čitavo djetinjstvo, prvi polazak s majkom u crkvicu i kako se zadivljeno zagledala u slike sveca, što je u naramku držao dijete. Pa onda prvi put u školi i iza toga dan za danom škola, drugarice pa časne setre, drage časne setre sa prebijelim oglavljem, koje

ju je vazda sjećalo krila anđeoskih! Taman joj je bilo, kao da bi svaka sestra odmah mogla da poteti u nebo! I šta su joj bile dobre. Osobito onaj dan, kad je polazila na prvu pričest pod vijencem i koprenom sva u bjelini i nazvala se zaručnicom Isusovom. Blažena li dana! Kako su joj bili dobri i kako joj je bilo srce puno svetosti, a svijet naokolo pun svečanosti i ljepote!

Tako se u tišini crkvice redala uspomena za uspomenom i sve jedna ljepša od druge. Bile su kao vijenac bijelih ruža, kojim joj je bilo ovjenčano čelo na početku staze života. A onda tu je bila vrhu svega sestra Anđela, sestra nad svim sestrama, sestra glavarica, od svih najviše štovana i ljubljena, puna majčinske dobrote za svakoga, za svako pojedino dijete. Njoj se uteći s kojom od stotinu sitnih nevoljica i potrebica školskog i dječijeg života bilo je za Cvijetu kao blagdan. Jer osim rođene majke nitko nije umio tako sušiti suzice, tako tješiti, tako milo opominjati i bezbolno opraštati za grijehe, koji nijesu ni bili grijesi, kao sestra Anđela. Bila joj je prvi i jedini ideal zemaljski, ideal svih kreposti kršćanske djevice i žene.

Bog zna, je li još tu? Mnogo li je godina, otkad ju je posljednji put vidjela. Da ode i da pita za nju? Možda bi je primila, s njom progovorila. I Cvijeta u taj čas osjeti, kao da je samo na to čekala i na to se spremala, da se vidi sa sestrom Anđelom i s njome se razgovori.

Odmah se digne i uputi u samostan kroz vrata, koja su bila srećom nezaključana. Tu pozvoni za veliko zvonce i na njegov naprasiti zvuk javi se sestra vratarica, nepoznata joj i strana i prilično mrzovoljasta.

Na pitanje Cvijetino odgovori ne suviše prijazno, da je sestra predstojnica kod kuće, no momentano je u poslu. Ona će gospođu obavijestiti. Samo pita za ime gospođino.

Cvijeta izvuče iz torbe bilježnicu, istrgne list i napiše ime svoje — i djevojačko i drugo. Malo iza toga vrati se sestra i odvede Cvijetu — ne u čekaonicu za obične pohođane, nego u posebnu sobu za primanje, što je bila s druge strane hodnika, odvojena od ostalih prostorija, tiha i intimnija.

Koliko li je puta ovdje Cvijeta za onih osam godina kao dijete prosjedila s majkom i s časnom sestrom, slušala i opomene i hvale ovih svojih dviju matera, majčica, kako ih je zvala u svome srcu, jednu po jednu! I kako joj je bilo drago, što su se i one dvije tako voljele i pazile. Kako li izgleda danas sestra Anđela? Cvijeta je ima u pameti kao divan kraljevski i svetački lik zajedno...

Onda se otvore vrata i uspomene oživješe gotovo poraznom vjernošću. Da, to je ona, krasna žena, ista, kao u njenu djetinjstvu što je bila, možda još i veća i stasitija, puna dostojanstva u držanju i kretnjama, a u licu jednako mlada i nepromijenjena kao nekad.

Prirodna i neusiljena dostojanstvenost, s kojom se približavala sestra Anđela, prignula je isto tako prirodno Cvijetinu glavu, da poljubi pruženu joj ruku, punačku i bijelu. I tako je taj susretaj Cvijetu potresao, da je počela da se ljulja od uzbuđenja. Sestra je Anđela brzo uhvati pod laktom i odvedavši je k divanu, posadi je pored sebe i savije ruku oko ramena. Sve je to bilo tako prirodno i kao da nije protekao toliki niz godina, Cvijeta se našla u položaju kao nekada, kada je tražila utočište za svoje djetinje i đačke tegobe. Glava joj klonula na majčinsko rame, spremno kao i nekad, da podupre, ponese, da sasluša žubor plača, koji je sada žestokim suzama napokon otvorio vrelo, dugo zatrpano, te odjednom proključa i proteče. Tako se točilo i iz Cvjetine duše, točio se život njen i sve, što joj je bio donio i uzeo — dobra i zla, sve zablude njezina srca i krvi, lutanja po mraku i grijehu. Nije se štedjela. Ohrabrenu ovom prvom nenadanom prilikom, gdje je mogla da se povjeri potpuno i bez sustezanja, Cvijetu je tako okupila neka divlja opojenost samooptuživanja, da je u nj ugrezla kao u oštro trnje nemilice razgaljujući svoju unutrašnjost gotovo asketskom nasladom. Nijedan zakutak njezina srca ne ostade neotkriven, neraskopan pred čovječanski čistim razumijevanjem materinski iskusne žene i učiteljice, koja je kroz dug niz godina naučila da čita i s ljubavlju da čita u srcima mladih djevojaka i mladih žena, što su joj se još i nakon škole utjecale u mnogim svojim nevoljama života.

Sestra je Anđela bez prekidanja puštala Cvijetu, da govori. Držala ju je za ruku i dozgode stisnuvši je iskazivala svoje saučešće, živi interes i toplu simpatiju za udes ove svoje nekadanje učenice. Da, i ona je štošta saznavala o Cvijetinu životu. Mnogo toga bilo joj je poznato o njenom križnom putu u svijetu. Samostan — koliko mu je moguće — rado prati daljnje korake svojih nekadanjih učenica u svijetu. I ona duboko žali, što baš u najkritičnije vrijeme nije bila tu, nego je daleko blizu fronte morala upravljati jednim lazaretom. Uvjerena je, da se našla ovdje, možda bi Cvijetin život krenuo mirnijom stazom. Nekada je Cvijeta mnogo držala do savjeta svoje učiteljice...

Da, to je istina. Ali — Cvijeta ne zna, šta je ono bilo. Moć neka, možda moć zla duha, koja ju je svu bila zarobila, da je valjda ništa osim grube sile ne bi mogla odvratiti... Ta ona je mislila, da je pozvana, da preko neodoljive samilosti s tuđim patnjama treba da se žrtvuje, a ta žrtva nije joj bila teška, jer je — ljubila, prvi put u životu. Pozna li sestra tu moć?

Ne, ona je ne pozna, odvrati duhovnica i za tren ukoči joj se glava s nehotičnom kretnjom oporog djevičanskog otklanjanja. Ali ona zna, da postoji. I zna, da polovica bijede čovječanstva izlazi iz te sile. Ona je sjeme božanstva, no ljudstvo od nje načini paklenski izrod.

Cvijeta dublje sagne glavu. Od bola i stida sva se grčila. Sestra se brzo opet snašla. Ne valja tako. Ne saslušava se ispovijest zalutala i raskajala čovjeka oholom neporočnošti. Duhovnica prigne glavu ponizno i skrušeno. Poniziti se treba, kad treba da sudiš i da tješiš.

No baš to nije bilo lako. Cvijeta je bila tako zapletena u mrežu samoprikora i kajanja, da je svaka utješna riječ samo umnožavala samooptužbe. Nikako ne može da pregori svoju krivnju prema neprežaljenim, duboko uvrijeđenim roditeljima. I sadanja sreća, koja joj se tako iznenada našla dolaskom njena sina, ne može da ublaži njeno očajanje i osjećaj krivnje.

»Časna sestro, draga i premila, ne možete znati, kako je to ucviliti roditelje, da su od tuge otišli od mene zauvijek bez ijedne riječi opraštaja, bez znaka, da misle na me ljubavlju, ostavili me, kao što se odlazi od posve strana čovjeka, koji ih se ništa ne tiče. Molim se dan i noć Bogu, neka mi ih pošalje makar u sanji, da mi kažu: prošteno ti je, ludo dijete, mi te volimo pored svega... Ni u snu mi ne dolaze, da me utješe!«

Svladana golemom bijedom srca svoga Cvijeta se nanovo ljuto jecajući složi na koljena i zabuši glavu svoju u tvrdo redovničko krilo jecajući grčevito, očajno:

»Pomozite mi, sestro, ako Boga znate, pomozite...«

Nikada se sestra Anđela nije našla u težoj situaciji. Šta da na sve to kaže, šta da radi, kako da svjetuje? »Bože, ti pomozi, rasvijetli pamet moju, da učinim pravo...«

Iza nekoliko časaka šutnje, za koje se duhovnica tiho savjetovala s Bogom, počne istiha i polagano:

»Slušaj, kćeri moja! Svaki skoro čovjek ima u sebi crva, koji ga od vremena na vrijeme grize i toči. No treba da se pomirimo s njim, ako ga ne možemo odstraniti iz sebe. Ne ću da ti se pohvalim, kako sam ga ja svladala. Pomogao mi je Bog, jer bez Boga ništa se ne može. Vidiš, i ja sam se jednom odmetnula od svojih dobrih i mnogo milovanih roditelja. Postala sam protiv njihove volje duvnom. Duboko sam ih ožalostila, jer su oni htjeli, da drugojačije udesim svoj život. Molila sam se dan i noć, trapila se, postila i bdjela, samo da ih pomirim. Oni su mi oprostili, premda se nijesu nikada sasvim pomirili s mojim korakom. Bila sam im jedinica kao i ti u svojih roditelja.«

»Da, sestro Anđelo,« rekne na to Cvijeta dižući suzno lice spram duvne, »ali vi ste izabrali Bogu ugodno zvanje, uzvišeno i sveto! I vi nijeste skrivili smrt roditelja.«

Tu Cvijeta zajaukne od ponovljene boli.

»Kćeri, to ti sebi tako umišljaš; bilo im je određeno po sudu Svevišnjega. Bijeda je samo htjela, da su se dvije nevolje sastale u isto doba. I šta ćeš, zakon je prirode, da se djeca od roditelja odbiju. I u Svetom Pi-

smu već piše: Ostavit ćeš oca i majku... Ne smiješ da budeš prema sebi stroža nego i sam Gospodin. Neposlušnost djece spram roditelja ružan je grijeh, ali je i oprostiv. Treba mnogo snage unutrašnje, da se ne ogriješimo o četvrtu zapovijed. Moj prvi primjer slab je znam, i ne nadam se, da je vrijedan, da ti bude izgledom i lijekom. No ima jedan uzvišen primjer, kojemu se ne možeš i ne ćeš oteti, da po uspomeni na nj napokon prisiliš dušu svoju, da se preda u volju Božju, da trpi s mirom, ako je volja Njegova, a onda će doći najposlije i pravi mir sa spoznajom, da smo svi nesavršeni stvorovi Njegovi, koji smo dužni da snašamo strpljivo svoje slabosti.«

Tu sestra posegne rukom za knjižicom, što je ležala na stoliću blizu njihova sjedala, otvori je i počne poluglasno da čita:

»...I u treći dan bi svadba u Kani Galilejskoj i ondje bješe mati Isusova. A pozvan bješe i Isus i učenici njegovi na svadbu. I kad nesta vina, reče mati Isusova njemu: Nemaju vina. Isus joj reče: ‚Što je meni do tebe, ženo? Još nije došao moj čas.' Reče mati njegova slugama: ‚Štogod vam reče, učinite.' — Razumiješ li to? Sin se okosio na majku, a majka mu nije zamjerila. A taj je sin bio Isus, njegova majka — Majka Božja. — A hoćeš još jednu priču da čuješ? Izišla je iz duše našega prostoga naroda. Snaha zamrzila na svekrvu i traži od muža, da joj donese srce svoje matere. Sin zakolje majku, izvadi srce njeno pa će ga odnijeti opakoj ženi. Uto se spotakne i padne preko praga. Progovara srce materino u ruci sinovljevoj: ‚Sine jedini, da mi se nijesi štogod povrijedio?' — To je samo priča, ali govori divnu istinu: da je ljubav majčina i roditeljska tako jaka i sveta, i vječna, da je ništa ne može utrnuti. Ona će uvijek oprostiti, još i preko groba brine se za dijete svoje, da mu bude dobro...«

Cvijeta se nanovo polije suzama, no one su sada tekle smirenije kao blaga rosa nebeska.

»Nijesam znala, da ima takva priča,« odgovori napokon Cvijeta duboko odahnuvši. »I hvala vam, draga časna sestro, hvala, što ste me saslušali. Nitko mi još

nije tako govorio kao vi. Mislim, da će mi se Bog sada smilovati i poslati mira...«

»I dovedi mi svoga sinka,« rekne sestra na rastanku. »Vidiš, i njega ti je Bog vratio, da na njemu završiš djelo svoga otkupljenja. Nije lako biti roditeljem. Ni tebe ne će minuti kušnje i odricanja.«

Kad je Cvijeta ostavila samostan, osjećala se tako neobično laka i vedra, kako već dugo nije. Gotovo joj je zasjao tmurni zimski dan kao od nekog čarobnog i tajnog svijetla. Od toga dana promijenilo se sve i u Cvijeti i oko nje.

Kad se Zlatko vratio treće jutro sa kapetanom, gotovo se začudio ugledavši majčicu tako neobično raspoloženu.

»A mama, šta je na tebi tako neobično?« uzvikne se sinak. »Sasvim si drugojačija.«

»Kako drugojačija?«

»Pa tako. Gotovo kao da se u tebi zapalila žarulja.«

Kad je Zlatko sjutradan ugledao slike djeda i babe, stao je pred njih zamišljen i kritički raspoložen. Napokon utvrdi, da je baka sasvim kao mama, samo dakako starija i na njoj je nešto čudno. Šta bi to moglo biti? Aha, sad zna. Ta baka ko na jedno oko plače, a na drugo se smješka.

»Jest, duše mi, pogledaj mama!«

Mama pogleda i zagrli sinka nježno i plaho, a opet tako neizrecivo dobro, pomisli dječak pritiskujući glavu uz nju i zatvarajući oči, da bi ga mama poljubila.

U veče istoga dana provali iz Zlatka davno već spremno pitanje, pošto izmoliše večernju molitvicu:

»A mama, šta bi ti rekla, da moj tata iznenada dođe? Bil' ti drago bilo?«

Začudo, Cvijeta osta sasvim mirna.

»A zar je uopće prilika, da bi mogao doći, kad se tako dugo nije javio? Više je nego stalno, da ga više i nema na životu.«

»Ali mama, što to dokazuje? Čuo sam opet neki dan, da se opet vratio jedan od ratnika — čak iz Kine, a svi su mislili, da je mrtav.«

»Pa, kako Bog da!« rekne Cvijeta.

Nato poljubi već napolak zaspale oči dječakove.

Te noći Cvijeta je usnila čudan san. Spremala se na put ili seobu, ili takova šta, ona pa mama i tata. Bila je mlada i još nedužna, premda je sva briga oko puta bila na njoj. Ona će trpati stvari, ona treba skrbjeti za putne karte, a onda je izgledalo, kao da će roditelji otići sami, a ona zaostati. Žurilo im se, kanda. I njih je dvoje bilo vazda zajedno. Dok se ona izmučila oko nekakvih haljina, tražila cipele — bila je još bosonoga — i nikako da se uredi, dotle oni po praznim sobama obilaze kao dvije sjene i Cvijeta ih hoće da prati, no oni vazda ostaju daleko od nje. I ona ih više osjeća, nego što ih pravo vidi. Kadli eto ti tu i željeznica, oni će ulaziti, a ona još uvijek neobuvena, nespremna tumara te amo te tamo za tim cipelama vičući, neka je zaboga čekaju, dok se obuje, neka je ne ostave. I što se više žurila, to je bivala sve teža u nogama; jedva se micala s mjesta neprestance zovući oca, majku i plačući, plačući, da će ostati bez njih. I taj plač bio je tako žestok i njeno traženje i zaustavljanje s tako puno napora, da je jedva disala, a trebalo je da se penje po nekim strašno strmim ljestvama, kuda je nestajalo roditelja. I vazda vidi ih negdje pred sobom, kako ih nestaje i za njom se ne obaziru. A kad ona više nije mogla nego bespomoćno klonula i od umora i plača i od želje, da ostanu, najednom eto ti je opet kao kod kuće, svoje stare roditeljske kuće, sa dobrim namještajem i tu sjedi oboje, otac i mati, na divanu, drže se za ruke, kako ih je često viđala u one davne prošle i nevine dane, i ona dotrči k njima zavapivši: »Hvala Bogu, dakle ste se vratili. O tata, o mama...« A onda klekla pred njih i obgrlivši oboje rukama digla oči prema njima i gledala i svu dušu svoju stisla u poglede svoje, da bi ih što bolje vidjela. I vidjela ih je jasno, da nije moglo biti jasnije: svaku crtu, oči, usta, čelo, no sve to ostalo je samo hip pred njenim očima, a onda se sve zamagli i samo je još osjetila ruku očevu i majčinu na svojoj glavi i čula riječi:

»A što si nam se toliko usplahirila, uzbrinula? Ta mi i ne mislimo da te ostavimo, ti naše milo jedino čedo! Budi s mirom, ti si naša i mi smo tvoji...«

Kad se Cvijeta nakon toga naglo probudila, učini joj se, kao da se sanja još nastavlja. Bilo joj je čak, kao da čuje jeku posljednjih riječi, da čuje šuštanje haljine materine i da osjeća ruku roditeljsku na svome tjemenu. No i sada, kad je nestalo i toga priviđenja, ali ostale su suze, kojima je bilo nakvašeno lice i jastuk pod njim i srce uskucalo, bila je tu i u njemu žarka čežnja i nježnost i sreća i zadovoljstvo. To su oni zar tu bili zazbilja, odazvali se njenoj žarkoj i strastvenoj želji, došli, da je utješe, da je miluju, da joj oproste — oh da, da oproste. I njih je sam dragi Bog poslao, u snu da ih vidi, da ih čuje i osjeća! I tolika je obuhvati zahvalnost prema Bogu, da je sklopila ruke nanovo se rasplakala od miline i slatke tuge. »O vi moji nezaboravni, neprežaljeni, nada sve milovani!« tepala joj je duša i ona je osjetila, da će joj taj san odsada biti najjača njena potpora, jer su joj oprostili: oni na nju misle, oni je vole, ona nije više sama. S jedne će strane odsada za njom, dok bude živa, stajati ono dvoje dragih staraca, a pred njom sinak njen — među njima ništa joj više ne mogu nauditi nikakove strave ni mraci ni more...

XI. IZGUBLJENI OTAC.

Nakon toga sna i razgovora sa sestrom Anđelom unutrašnji se život Cvijetin potpuno preobrazio. Nestalo je sjena i strašila iz njene duše, a na njihovo se mjesto useli pouzdanje i mir. Znala je, što je izgubila, ali ostale su joj uspomene, pročišćene od strave i grijeha. I ostala joj je i svrha života njena, koja joj je svakim danom postajala sve jasnija i uzvišenija — njen sin i zadaća, da ga uzgoji za valjana čovjeka.

Za kratko se vrijeme preobrazila i duševno i tjelesno. Prijašnju tromost u kretnjama zamijenila je gotovo mladenačka živahnost, podbuhlost u licu zdravo rumenilo i čisto bjelilo: sva je izišla viša i vitkija i okretnija.

Tu je promjenu prvi primijetio Zlatko.

»A mama, ti si sada mnogo mlađa, nego što si bila, kad sam te prvi put vidio,« govorio bi svojom dječaračkom otvorenošću i s naivnim udivljenjem. »I znaš li, mama, da si ti lijepa? Moja lijepa, mlada mamica!«

Kako ne će da bude sretna! Doista, ona se uza svoga mladoga sinka pomladila i poljepšala. Počela se živo zanimati za sve, što je i njega zanimalo: za školu, đake i učitelje, za igre i šport. Ona je s njime učila svaki predmet nesamo ispitujući njega zadaće, nego i sama za sebe. Po čitave duge večeri prosjedila je nad knjigama, da se što bolje uputi u materiju, koju je trebao đak da svlada i popamti. I kad bi se onda na redovitim izletima s kapetanom i Zlatkom, kojima se od sada rado pridružila, našao i po koji prijatelj Zlatkov, ona je s njima razgovarala tako slobodno i obaviješteno i interesirano kao kakav njihov drug, tako da je Zlatkova mama naskoro bila među đacima razreda poznata kao »zgodna« milostiva, u koje se uprtnjači vazda našlo nesamo dobrih ručkova i južina, kad se nakon duga pješačenja stiglo k cilju: na vrh Trebevića, na Bjelašnicu, na Skakavac ili na vrelo Miljacke ili Moščanice ili na četrnaest vrêlâ Bosne, — nego se s njom moglo razgovarati o svemu, ama baš o svemu, ticalo se škole, igre ili kakve đačke huncutarije. Ona je bila pouzdanica svih bez razlike, jer je umjela i da sluša i da svjetuje, da kara i da hvali, sve po potrebi i zasluzi i uvijek je pogodila pravo i zdravo — svu istinu i tako, da je više godilo nego boljelo.

I kapetan je imao svoje znatno mjesto i davao svoj dobri dijelak k društvenosti te male družbe. Usprkos svojih sedamdeset godina bio je još uvijek okretan, izdržljiv i tvrd za utjecaje vremenskih nepogoda. Premda nije bio vičan djeci, brzo bi se snašao u Zlatkovo mlado društvo, šta više tako se umio uživjeti u taj dječački svijet, da je nesamo pristajao uza svaku njihovu šalu, nego je još izmišljao nove igre i za vještinu tjelesnu i za domišljatost duševnu. Njegov postupak s dječacima bio je posve drugarski, tako da ih je i on na juriš osvojio. On je tako vješto umio da ih digne k sebi, te nijesu

nikad osjetili u njemu stara čovjeka stroga autoriteta, premda su svagda bili puni poštovanja prema njemu gledajući u njemu i očinskoga prijatelja i dobra druga. I koliko su samo »dečki« nova čujavali i naučili od Zlatkova djeda! Što nigdje ne stoji u knjigama, o tome je on znao pričati. Nije li on bio čak u Africi? A Evropu je poznao, kao da mu je sva u džepu. Pa da onda ne će svako đače čuvši za te zanimljive izlete sa Zlatkom poželjeti, da im se smije pridružiti! I kolika bi god narasla četa izletnika, kapetan ih je svih držao u takvu zaptu i redu, da se nikada nije događala ni najmanja nepodopština. Jedna riječ njegova, jedan pogled bio je dovoljan, da se već u zametku uguši svaka neuredna riječ ili prevelika sloboda i nemarnost u kretnjama i vladanju. Bio je to učinak jedne kroz generacije provedene discipline, iako na vojničku organizovane, ali osnovane na neumitnoj čestitosti, spartanskom poštenju i unutrašnjoj kontroli nekadašnjeg kućnog i obiteljskog odgoja. Te su vrline osposobile kapetana, da svojim mladim prijateljima bude nesamo dobar drug, nego istodobno i neopazice i učitelj i odgojitelj, koji ih je vodio i njima upravljao bez prigovora, a da oni sebi toga nijesu bili ni svjesni, niti su imali ikada priliku, da joj se opru kao sili.

Na tim se izletima prvi put i Cvijeta jače približila kapetanu. Ona je sve manje osjećala ljubomoru prema njemu, što mu se Zlatko jače priklanjao. I kao što je dječak njih dvoje sve tješnje povezao u duhovnu zajednicu, tako je osjetila, da su i ona i kapetan zapravo samo zbog Zlatka tu, da ga zajedničkim sporazumom odgoje i učine čovjekom.

Teško bi bilo Cvijeti da kaže, što ju je više ispunjalo zadovoljstvom: da li oni zajednički provedeni časovi, kad je Zlatko — bilo na izletu bilo kod kuće iza večere — svojim živim duhom vodio razgovor u troje skačući pitanjima i primjedbama između mame i djeda neprestance ih potičući na nove misli, ili kad nakon boravka sa kapetanom u šumi ili na drugom kojem mjestu nije mogao da se napripovijeda, što je sve vidio i doživio, mislio i premišljavao. I svaka treća riječ »Znaš,

mama - - -« iskitila je živo pričanje, kako je bilo, kako su se sanjkali i po snijegu smućama smucali i on toliko puta pao, pa ništa, samo se digne i opet dalje. I kako je djed nastrijelio lisicu...

Tu bi ga Cvijeta onda prestrašeno prekinula:

»No ti valjda nijesi pucao?«

To je naime bilo jedino pitanje, u kojemu se nije slagala s kapetanom u pogledu Zlatka. Bila je odlučna protivnica ubijanja. To jest, bila bi nesretna, kad bi se Zlatko ikada upoznao s puškom i — ne dao Bog — ustrijelio živo biće. Ona je toliko bijede vidjela, kojoj je bila uzrokom puška i olovo, da je na sve zamrzila, čime se može da rani, kamo li na život kidiše, što živi i voli da živi.

Ne, ne, Zlatko nije pucao. On baš i ne mari da se nauči strijeljati. Neka se mama ne boji. No djedo je rekao, da su lisica i kuna i druge zvijeri škodljive. I to je istina. One hvataju male i drage ptičice i odu u kokošinjac i dave kokoši. Da. I onu je lisicu onda Riso dotukao i sada će mama dobiti lijepu ogrlicu za zimu. Djedo dat će je obojiti crno, bit će fina. No, no, mama ne treba da se zgraža. Kad bude sašivena i gotova ogrlica, onda se više ne će ni znati, da je nekad rasla na živoj životinji...

Onda su tu te knjige sa slikama, koje treba tumačiti majci. Slike životinja, slike krajeva iz čitavoga svijeta, slike zemalja i nebesa.

»Jer znaš, mama, i nebo se već može fotografirati.. Tu su neizmjerni prostori puni zvijezda, tu su snimci pojedinih velikih stajačica, pa mjeseca, i Marsa, osobito mjeseca. Izgleda taman kao naša zemlja. Tu je čitav zemljopis mjeseca. Moralo bi se zapravo reći mjesecopis, je li, mama? Još ima i reprodukcija umjetnina. Glasovite slike starih i novih slikara. Ja najvolim Madone. Znaš, mamice, onda ja uvijek moram misliti na tebe i na mene...«

Ovdje se malo začudio. Ta nikada njega ovako malena nije držala u naručju ova njegova prava majka. On toga naravno ne zna po sebi, ali se znalo i onako.

Zato joj je sada s tim bliže primakne, kao da hoće da naknadi, što se zanemarilo. Klečao je na stolici, to mu je bila najmilija pozicija — kraj njega Cvijeta. I sve bliže joj se prikuči i tijesno pribi uz njeno rame, pa mazno i plaho turi ruku oko njena vrata, a lice pritisne o materino. Tada i Cvijeta njega obuhvati rukom oko struka tako plaho i nježno, kao da je od stakla. I dok je sinak svoje lice sakrio u njezinoj kosi, rekne jednom tiho začuđeno:

»A mama, tvoja je kosa, kao da si je pepelom posula.«

»To su sjedine, sinko moj. Tvoja je mama ipak već stara.«

»O nije, ne!« naglo će sinak okrene se licem k majčinome i zagleda se u nj. »Ne, tvoje lice još uvijek glatko kao svila. A šta kosa, to se vidi samo sasvim izbliza. Izdaleka se ne vidi, jer je kosa i onako plava.«

»Ti si mali laskavac,« kazala je mama. No onda ga — još uvijek plaha i suzdržljiva — jače k sebi pritegne, oprezno i kao da se boji, povrijedit će ga, glavu njegovu okrene prema sebi i pritisne cjelov na njegovo čelo, no pritisne, kao da ga je dodirnulo krilo leptirovo ili ružin listak. Onda rekne Zlatko tiho i zamišljeno:

»Mama, nije li to čudnovato, ali kad ti mene miluješ, to je sasvim drugojačije, nego kad me je milovala prva mama...«

»Kako to misliš, sine?« pitala Cvijeta, više ne osjećajući žarku ljubomoru.

»Tako, ne znam ni sam, kako da to kažem. Kad me je ona grlila, onda sam se uvijek najprije prepao. A kad me ti grliš, onda, onda — onda mi je čisto onako, — čudno! — ko kad idemo na pričest, pa me guši u grlu..«

»O dijete moje, da te s mene možda ne boli?«

»Ne, ne, majčice, to je samo zato, jer si ti moja prava mati...«

Iza tih riječi Cvijeta više nije imala niti znala, šta bi još poželjela. Taj njen sinak je voli, voli s čitavim svojim malim dječačkim srcem, iskrenošću i nevinošću. U njenoj duši zabljesnulo od nova silna plamena, kao da

je ustalo novo, ponovljeno sunce. I duša je kliknula zanosno i sretno i zahvalno:

»To si ti, Bože moj, koji si mi darovao tu sreću.«

Prvi put u životu osjetila je Boga, ne u pustom govoru ljudskom, nego u istini i zbilji. Osjetila je blizinu Njegovu, Duh Njegov, kako se bio za jedan kratak hip spustio nad njom i nadahnuo je divnom spoznajom o Njegovu Božanskom bitisanju i očinskoj neizmjernoj dobroti i milosti. I kako veliki i snažni osjećaji ne trpe mnogo riječi, tako ni mnogo da se o njima misli. Samo pokorno sagne glavu i šapne u sebi:

»Hvala, hvala! To ste mi izmolili vi moji tamo gore, oče moj i mati moja!« —

Proljeće se one godine javilo rano i nenadano. Još do jučer čitav je kraj bio jedna bijela zimska priča, kadli već za cigla dva dana i nekoliko sati jugovine ostaše samo još vrhovi i glavice gorske pod bijelom kapom, a niz obronke brda slijevao se otopljeni snijeg u bezbroju potočića, na sve strane šireći romonom svojim pjesmu proljeća, pozdrav probudjeloj majčici zemljici. I sada bez zaustavljanja svaki se dan mijenjala slika. Od studeni i mraza spržено rašće na proplancima, umiveno proljetnim vodama zadobivalo sve jasniji izgled, rđasto mrka boja prelazila u žutilo, a žutilo će naskoro u zelenilo. Svuda se ispod zemlje i nad zemljom osjećalo tajanstveno gibanje, dok se malopomalo ne izguraju prve klice, i promole se mlada dječica prirode, žute jagorčike, bijele visibabe, prvi glasnici, da je prošlo gospodstvo zime i da dolazi vrijeme Uskrsa i nova života.

I dakako takvi prijatelji majčice prirode jedva dočekali, da potraže taj novi život na samome vrelu, čim je sunce razastrlo sjajna krila svoja nad pomlađenim svijetom. Dan za danom Cvijeta se sa sinkom penje po proplancima Čoline kape, Zlatišća i više Čobanije između gajića. I što se još ne može vidjeti izdaleka, osim jednovitih ploha, koje pokazuju jedino mijenu mrke boje u jasniju, to se vidi izbliza. Čitava raskoš zlatožuta cvijeta, zbijena u kitice sa po od pedeset i više zvjezdica, rasula se među kršem tvoreći najkićenije vijence oko

gomila i gomilica sivca kamena, da od puste ljepote ne znaš, kamo da pogledaš najprije.

»Vidi, mama, gledaj, mama!« ponavljao sinak zanosne usklike skačući sa kamena na kamen i verući se između tih gomilica zlata. »Još je lanjsko žuto lišće, novome ni traga, a već koliko je izbilo cvjetova — sve iz jednog korjenka, kao iz jedne šake. Ponijet ćemo ih nekoliko stručaka, pa ćemo ih presaditi u naš vrtić ispod omorika. Mislit će onda, da su u šumi, pa će veselo rasti. I u našoj vili u Zagrebu presadio sam jednom jagiace i lijepo su se primili, svake godine cvali.«

Onda su se pod prozirnom hladovinom još neprolistala drveta između zelene trave prostrli ti prekrasni ćilimi od ljubičaste svile i čisto pozivali, da se povališ po mekoći njihovoj. No to nije bila svila, nego su to nebrojeni ljubičastomodri cvijeci, sami mali peharčići: stoje na jednoj nozi i sa svojih pet pera gledaju veselo u plavetno proljetno nebo. I nije ti teško zamisliti, da za mjesečeve noći odjednom iz svakoga peharčića ne poskoči gizdava djevojčica pa se hvataju u kolo i igru, a glazbu im čine sitni zvončići, što su nedaleko u vlažnom dolu isturili krivovrate bijele glavice navješćujući proljeće i pozdravljajući plave sestrice. Tako je barem maštao Zlatko i još se čudio, kako se ti ljupki zvončići mogu prozvati babom, visibabom, kad su tako mladi i nježni. A mama Cvijeta zna, da se zove još i dremovac i da se od njega blagu na paši drijema. Tako je opet ona čula govoriti, kad je bila dijete.

»A, mama, pričaj mi štogod o sebi, kad si bila mala!«

Koje dijete nije uputilo takvo pitanje svojoj majci! No Cvijeta nema puno šta da pripovijeda.

»No da, to se zna, jer si ti bila djevojčica,« mudro prihvati Zlatko. »Djevojčice se samo s lutkama sigraju i tu nema puno da se priča. Ni njegova pokojna mama nije znala puno da pripovijeda o sebi...«

Tu sad Cvijeti nimalo više nije za srce zgrabilo spominjanje te »prve« mame. Ona se već sasvim pomirila s njom i samo bi još osjetila malen ubodac, kad bi se desila druga kakva zgoda i prigoda. Kao na priliku, kad idu tako ona i Zlatko, vodaju se ispod ruke i

putem sretnu prosjaka. Cvijeta bi ga jedva i primijetila i zacijelo bi kraj njega prošla i ne obazirući se na nj. No tu je taj Zlatko. Smjesta stisne majci lakat i šapne moleći:

»Mamice, da mu nešto damo...«

Ili kad bi tako došao prvi petak u mjesecu, petak posvećen presvetom Srcu Isusovu. Cvijeta i ne zna za taj dan, ili ga je davno zaboravila. No Zlatko bi se već u predvečerje sjetio:

»Znaš, mamice, sjutra moramo ići na ispovijest i pričest, Isusov je petak.«

Njemu se samo sobom razumije, da će i ona ići. Nije li tako i pokojna »prva« mama njega svaki put pratila?

O i mnoge takove stvari, koje su se morale učiniti, ili onakove, koje se nijesu smjele — sve to Zlatko zna od te »prve«. I Cvijeta ne bi bila čovjek, ne bi bila žena, da i onda, kad je već imala svu i nepodijeljenu ljubav svoga sinka, nije časom u sebi osjetila onog ljutog crvka zavisti, koji bi se pomolio, kad god je Zlatko spomenuo tu »prvu« i sve, što mu je ona dala, što je radila i kakva je bila, pa još i više, što preko sina uči čak i nju, Cvijetu, što će i kako će raditi u izvjesnim momentima, te joj je taj buntovni crvak u uho šapnuo buntovnu riječ:

»Šta mi se pleteš u moj život još i iz groba, da mi ga zamutiš i zagorčiš?

Ali Cvijeta se ne da za dugo. Silom ušutkava zavodnika i mirolomca, dok ga ne objači i umrtvi s herojskim samoprijegorom nesamo priznavajući iskreno, da ona toj »prvoj« ne duguje samo zahvalnost, što je tako savjesno zastupala nju i vršila najvažnije djelo odgoja na njenu djetetu, nego je lojalno priznala i to, kako taj njen sinak nastavlja to djelo odgajanja i na samoj njoj, rođenoj svojoj majci...

U tom se tako primakao i svršetak školske godine. Planovi za praznike bili su već gotovi. Djedo će najprije u toplice, da liječi svoj reumatizam. Zlatko će za to vrijeme biti na moru, gdje će ih onda stići i djedo,

da se sa Zlatkom voza čamcem po moru, kako se zimi s njime sanjkao i smucao po snijegu i ledu.

Zlatko je dobro poznavao more, poznao hrvatski Jadran od Sušaka do Kotora, ali jer se voli kupati u njemu, rado će i opet onamo upravo zato, da pokaže majčici, gdje je sve već bio, jer majčica još nije vidjela mora.

»Samo ćeš gledati, mamice,« obećavao sinak i pun zanosa pričao i opisivao, dok ne bi zaspao. Jer najvažniji se razgovori uvijek vodili pred spavanje...

Tako se onda desilo, da je jednog od posljednjih školskih pretpodneva došao gospodin direktor iznenada u Zlatkov razred i navijestio đacima, da pođu mirno kući, ne će biti više nastave, jer je spriječen gospodin profesor.

I sad bio đak trećoredaš ili odlikaš, dobar ili zao, taj se nije rodio, koji ne će na takovu blagu vijest od zanosa zaurlikati divljački »hura«. Direktor je jedva stišao taj spontani i mnogostruki đački zanos i ispratio sam đake do kapije. No čim pomirišu ulicu, nije bilo više suzdržavanja: Kao puštena ždrebad zatrčali se po cesti i pločniku, stane ih vika i dozivanje, stane lupa torbacima i crtaćim daskama — usred mira naroda razvi se kratka, ali žestoka i srećom beskrvna bitka.

Zlatko se do zgode nije uklanjao junačkoj borbi, ali morala je imati razborit razlog. Tući se, samo da se tučeš, bilo mu je prebudalasto. I zato on i sada jednom krepkom i uspjelom zaušnicom ljudski obračuna zbog podmetnute noge. I pošto se tako drugarski odužio drugu, još mu se jednom dobro zaprijetio i mirno okrenuo put svoje kuće.

No tu je sada bio taj čitavi sat pred njim. Šta da se s njime radi? Kući ići naravno i majku začuditi, što je već došao, pa mama ne će trebati preda nj, kako je dolazila svaki Božji dan po nj, kao da je on kakva bebica. Ali ipak nije mu bilo ni krivo. Volio je sa svojom majkom nego sa svim đacima, što ih god ima. Svi su tako tako surovi i mnogi su i prosti i tako. Mame to već znaju. Pa zato i dolaze po svoje sinove, da ih

čuvaju. O ne sve mame. Eto njegova je upravo jedina od svih. A da zato ne bi bilo suviše upadljivo, čekala bi ga uvijek na uglu ulice. Danas je naravno još nema. Tamo se neki dečki dogovaraju, kako će da potroše taj tako iznenada poklonjeni sat. Gotovo svi zaključe, da će na igralište. Tamo se vježbaju neki klubovi za prvenstvo u nogometu. Ne, on ne će tamo. Ne voli on nogomet. Voli tenis i igra ga s djedom i s mamom na jednom privatnom igralištu. Kako bi bilo da pođe u čaršiju? Voli on šetati između dućana i gledati, kako se tamo prodaje i trguje. Ne će dugo tamo biti, samo da se malo sprođe.

Ali tu sada stoji čitav niz automobila pred sudskom palačom. Stranci. Putnici. Iz Evrope, kako bi rekao djedo. Upravo silaze niza stepenica, ukrcavaju se u automobile. Gore još stoji jedan gospodin — nije velik, nego onako osrednji. Sivo putničko odijelo čini mu se ko malo preširoko. Na mršavom licu prosijeda ušiljena bradica na očima velike naočari, neobičan sav i po izgledu i trzavom držanju. Gleda prema Trebeviću, kao da nešto traži i ispituje. Kola počeše da kreću.

»E, doktore, doktore!« zovu iz posljednjeg automobila.

I još jednom:

»Doktor Markuša, brzo, odosmo! Čekaju nas u muzeju.«

Na to se ime trgne onaj gospodin iz svoga gledanja i zanagli niza stepenice, te samo što nije pao. No još se netko nato ime lecnuo: to je bio Zlatko tamo dolje na asfaltu. Ošinulo ga kao strijela. Ta i on se tako zove. Zlatko Markuša. A ovaj gospodin zove se još i doktor Markuša. I sad se sjeti, da je sinoć slučajno čitao u novinama, da je došla grupa stranih učenjaka sa nekog kongresa kemičara iz Bukurešta u naš grad, da razgledaju znamenitosti i kulturne ustanove i tako dalje.

Zlatko je ostao kao ukopan na svojem mjestu gledajući, kako se onaj gospodin prtljao u automobil i kako jedna po jedna kola odjuriše niz cestu. Nato Zlatko, kao da ga je nečija nevidljiva ruka pograbila za šiju, odjuri prema tramvaju, koji je u isti taj čas stao na nedalekoj

stanici, popne se u kola, pokaže automatski svoju iskaznicu i sjedne, a da ni sam nije znao, kako je ovamo dospio. Prosto prepuštao se nekoj nevidljivoj sili, kojoj se nije mogao ni htio oduprijeti. Nije ništa mislio, osim to, da se vozi u muzej, tamo on voli razgledati zbirke, i baš mu je to sada zgodno došao taj slobodni sat. I dalje ništa, nego samo gleda krajinu grada i okolicu, koja je s lijeva i s desna pratila električna kola. Tu je prijeko Miljacka iza siva zida, duboko joj korito, pa se voda i ne vidi. A više onih kuća s onu stranu diže se gora, najprije sa šljivicima i vrtovima, a onda dalje i sve strmije ledina i kamen, i sad još malo dalje i ono se sasvim po hrptu planine pružio njegov čovjek, Zlatkov zaspali junak, golema prilika, kojoj je glava baš samo Debelo brdo. I glava je ta sasvim nalik na glavu kakva egipatskoga kipa. Zlatko se samo čudio, da to nitko ne vidi osim njega.

Eto tu je sada već i muzej. Bržebolje skoči na zemlju pa ravno put glavnoga ulaza. Tu stoje automobili. Na otvorena vrata može da vidi u zgradu. Tamo još stoji nekoliko gospode i razgovaraju. Zlatko pomisli, zaobići će zgradu i ući će na stražnjoj strani. Njemu je vrlo dobro poznat čitav muzej. Dosta je puta bio s djedom, kad je djeda nosio kakvu osobitu životinju, što ju je ulovio u šumi, da je pokloni muzeju. I onda se s njim svaki put prošetao kroz prirodopisnu zbirku, zajedno je razgledali i najposlije se zaustavili pred leptirima i kukcima. Djeda je poznavao svakoga i najmanjega kukčića, odakle je, kako živi, je li koristan ili štetan. Od svih Zlatka su najviše zanimali oni prekrasni i golemi leptiri, što se sjaju kao svila u svim bojama, pa one bube, što taman izgledaju kao najljepši dragulji, a tek oni čudni kukci i skakavci, što se gotovo ne mogu da razaznavaju od drveta, od lista ili od granja, na kojemu živu i na taj se način čuvaju od svojih neprijatelja.

No Zlatko u ovaj čas ne misli, da ih pohodi. Brzo prođe kroz stražnju bašču, pa vežom ispod prirodopisnog paviljona izađe u unutrašnju botaničku bašču. Tu se zakloni iza jednoga grma blizu akvarija pa pogleda put sredine vrta, kuda su stranci upravo prolazili k bo-

sanskom paviljonu. Bili su već skoro svi unišli u zgradu, samo se još dvojica zaustavila kod hercegova stola i velikog stećka. Jedan od te gospode bio je — no bio je onaj doktor Markuša. Gledao je u golemi kamen, pošto je i onaj drugi već otišao.

»Sad ili nikad,« progovori glas u Zlatku i opet kao da ga je tajna sila gurala naprvo, uputi se ravno spram hercegova stola, gdje je još uvijek stajao onaj gospodin, što ga zvahu njegovim imenom. Da je Zlatko bio stariji i vidovit, mogao bi primijetiti, da taj gospodin doduše upire kroz naočare oči u onaj grobni spomenik, ali ne da gleda na njemu uklesane figure životinja i ljudi, što ih je vješta ruka drevnoga umjetnika urezala u tvrdi kamen pred toliko stotina godina, nego se činilo, da gleda kroza sam kamen u Bog te pita kakve daljine zemaljske ili i vanzemaljske.

»Sada ili nikada!« potakne tajanstveni glas ponovo u Zlatkovoj duši. I srce mu počne udarati, kao da u njemu rade dva čekića.

I već on diže nogu i eto ga pred strancem. Stranac ga još ne vidi. Zlatka to ne smeta. On pristupi još bliže. Jedva ga još dijeli od onoga metar udaljenosti. Zlatko se nikada ne boji i ničega ne plaši. On je junačan dječak. Ali još nikada nije osjetio u grudima, što je osjetio u taj čas. Da se ne će zadušiti? Ali ne, on mora, pa puklo kud puklo. Pristupi još za malen koračajić bliže i snažno suzbijajući divlje kucanje srca stane drhtavim glasom pentati:

»Gospodine, gospodine doktore, molim lijepo...«

Zapne. Prosto zapne. A lice mu preplane žarkim rumenilom.

»Što, što?« naglo i kao prestrašeno okrene mu se gospodin i pogleda ga praznim očima. Zlatku se činile prazne. Ali tu mu se odmah i vrati stara odvažnost. Stane ravno, kao da stoji pred profesorom i rekne kao naučenu zadaću tek malo samo zapinjući od uzbuđenosti:

»Molim, jeste li vi gospodin doktor, doktor kemije Markuša?«

»Jesam, tako se zovem. A tko si ti i što ću ti ja?« — odgovori gospodin i sad mu oči više nijesu bile tako prazne, nego vrlo začuđene i gledale su, kao što gledaju sve kratkovidne oči, žmirkajući.

»Molim, i ja se zovem Markuša, Zlatko Markuša,« izvali Zlatko već sasvim sigurno.

»Ti, ti se zoveš — Markuša, Zlatko Markuša?«

Gospodin očito nije znao, šta bi u tom času. Nego ponovi nekoliko puta kao izgubljen: »Zlatko Markuša, Markuša Zlatko?«

»Molim, da,« odazove se Zlatko poslušno i učtivo. Iz njegova čista i bezazlena pogleda sijevalo je sada poštovanje i dječaračka neustrašivost.

»No, pa šta ima još?« pitao gospodin, skine naočare i stane ih nervozno trljati rupčićem, onda skine šešir i osvane velika bijela ćela, pa i nju otare. Za toga mu se posla lice malo pomalo stalo rumenjeti i sve više znojiti, da su se pojavile debele kapi po čelu i vratu. Zlatko neustrašeno odgovori:

»Molim, ima još.«

I tu mu se malo zagrcne, posve malo i sasvim nehotice. No odmah nadoveže kao iz puške.

»I moj se tata zvao Markuša, doktor kemije Filip Markuša, molim.«

Sva je prilika, da se tome nije nadao strani gospodin. Gotovo se zanjiše i problijedi. Zlatko je prvi put vidio čovjeka, kako je bljedilo, smrtno bljedilo s lica otrlo crvenilo. Gospodin dakle problijedi, onda se naže Zlatku sasvim k licu i rekne gotovo bezglasice:

»T... tvoj se otac zvao Fi... Filip Markuša?«

»Molim, jest!«

No ta stereotipna potvrda nije više bila tako snažna i čvrsta kao prijašnji odgovori Zlatkovi. Da se nije prepao s promjene na tome — stranome čovjeku? Tako se čudno vladao. Hvatao se za čelo i časom buljio u Zlatka, časom nekamo u neodređene daljine. Nakon stanke od jedva nekoliko hipova, rekne gospodin, no sada već sasvim tiho i promuklo i polagano, kao kad se govori kroza san:

»I ja se zovem Filip...«

U taj čas zaori sa vrata paviljona glas:

»Doktore, Doktor Markuša, izvolite ovamo!«

To je doktora Markušu istrglo iz zadumljenosti, koja ga je bila obladala gotovo do nesvjestice. Barem tako se činilo Zlatku, premda on još nije doživio ovakova susreta ni prizora, gdje se ljudi onesvješćuju.

Filip Markuša mjesto odgovora samo žestoko zamahne prema zgradi, onda pograbi Zlatka za ruku, stisne je svojom kao gvožđe tvrdom šakom i unesavši mu se licem u lice, da je dječak nehotice glavom uzmakao, zapita još tiše, da se jedva razumjelo:

»A, a tvoja mati... zove li se Cvijeta ona?«

»Molim, da, Cvijeta Markuša,« klikne Zlatko sada s ponovljenom srčanošću.

»Cvijeta.... i živa je još?...«

»Jest, hvala Bogu, živa je i tu je u Sarajevu. Svi smo zajedno...«

»Svi... tko svi?«

»Pa mama i djedo i ja...«

Čudni stranac još jednom bijesno stisne ruku dječakovu, a da se Zlatko ni najmanje nije prepao nego vratio stisak, koliko je umio jače i po tom ga gospodin odvuče najbližoj klupi tako brzo, da ga je Zlatko jedva stigao, posadi ga pored sebe i teško dišući od trke i od ozbuđenja rekne:

»A sad pričaj...«

I dijete je pričalo. Pričalo čudnu priču svoju, a čovjek je slušao, kao da sluša vijest sa drugoga svijeta, nijem i očaran. Još su ga njegovi putni drugovi zvali jedan, dva puta, no on samo omahnje, on u taj čas nije za njih na svijetu ni oni za nj. Jer što je tu čuo iz ustiju bezazlena djeteta, bilo je tako čudesno i divno, premda i tužno i bolno — no sve to zajedno zanijelo ga je kao u kakav čarobni kraj, a najviše zbog maloga pripovjedača, jednog čuda od djeteta, lijepa i dobra — ta to se odmah vidjelo po svemu, da je to dijete u sebi krilo jedno neiscrpno blago razuma i dobrote. I nije se čovjek

stidio, što je morao nekoliko puta da tare oči, čak nije se ni osjetio, da se rasplakao pred jednim djetetom...

Ne, još se nije izrekla riječca. Ali nije je ni trebalo. Jer eto što veli mali junak: da je on skoro odmah pogodio, tko je gospodin, kad ga je vidio pred sudskom palačom. Poznao ga po slici, što je ima u njegove majke.

I kad Zlatko više nije imao šta da priča, skoči Filip Markuša, pograbi dječaka za lakat i pohiti s njim kroz historijski paviljon napolje naručivši vrataru, neka kaže gospodi, da će on doći k ručku na Ilidžu malo poslije.

I Zlatko izmijeni pozdrav sa vratarom, s kojim se vrlo dobro poznavao i pazio, i onda ga gospodin povuče u automobil i obojica se odvezu, pošto je Zlatko kazao šoferu ulicu i kuću.

Putem se nije razgovaralo. Gospodin je neprestance tro lice i glavu, nekad promrsio nerazumljive riječi, nekad teško uzdahnuo, nekad se letimice zagledao u dječaka, a onda opet zapadao u časovitu zadumljenost, sve dok ne stigoše u gornji kraj pred vilu.

Zlatko odmah primijeti mamu na balkonu. Imala je na glavi šešir. Dakle je već bila pred njega izišla i nije ga našla. Unišavši na rešetkasta vrata žestoko mahne rukom gore vičući:

»Mama, mama, evo nas!«

Potrči naprvo. No onda naglo stane i ogledne se. Gospodin pošao za njim oklijevajući i zastajkujući. Kad su se opet sastali, Zlatko ponovo poleti naprvo. Vidjelo mu se, da je vas gorio, da dođe k majci, javi, kaže, priča i da sebe ispriča....

Gore su vrata već bila otključana, kraj njih stajala je Luca djevojka na dnu predsoblja, a Cvijeta pred sobnim vratima. Zlatko se zaleti k njoj i turne je u sobu. Bio je tako uzbuđen, da nije mogao ništa drugo da kaže, nego je ponavljao tjeskobno, radosno:

»Mama, mama...«

A onda se otrgne, vrati u hodnik i rekne okrenut prema ulazu:

»Molim, izvolite, tu je moja mama.«

U sobu stupi gospodin. Oklijevajući smeten, gotovo izvan sebe, učtivo se nakloni, skine šešir i pogleda u Cvijetu, koja je stajala kraj stola nasred sobe i malo začuđena, malo uznemirena upirala oči u došljaka. Nekoliko časova stajalo je to dvoje jedno spram drugoga, a Zlatko među njima gleda od jednoga drugome, teško dišući i uzbuđen. Kad je uhvatio sapu, a ono dvoje još uvijek šuti i ne miče se, primi jednom rukom Cvijetinu ruku, drugom strančevu i rekne brzo i isprekidano:

»Mama, mama, to je, to je doktor kemije, gospodin Markuša, moj... moj... tata...«

Na te se riječi spusti gusta tišina nad ovo troje ljudi. I Cvijeta i stranac ostaše i dalje nepomični na svome mjestu, samo što se Cvijeta slobodnom rukom jače upirala o stol. Gledali su se, kao da se nikada u životu nijesu vidjeli. Napokon strani gospodin ko teškim naporom propenta:

»Cvijeta!...«

Cvijeta se ne odazivlje. U njoj se ništa ne javlja, i ne budi. Sve je u njoj nijemo, jedino joj se lice polako prelilo slabim rumenilom. Muškarac još uvijek stoji na svome mjestu i ne smije da se približi, kao čekajući znak. Al znaka ne bi, a pogledi djetinjih su očiju sa sve to tjeskobnijim izrazom hodali amo tamo između muža i žene, koji na licima svojim nijesu pokazivali ništa, što bi odalo, da ih je ikada išto vezalo. Kao dva hladna i nijema kamena, što su se slučajno sastala. I kako se kobna tišina sve teže spuštala nad tom nesuđenom porodicom, prvi osjeti nepodnosivost situacije Zlatko. Naglom kretnjom ispusti ruku muškarčevu, zaleti se k Cvijeti i žestoko je obujmivši oko pasa sakrije lice na njezinim grudima i bespomoćno udari u plač zavapivši očajno:

»Mama, mama, a ja, a ja sam mislio, mislio...«

*

Nitko nije saznao, što je mislio Zlatko. Stvari su se razvijale i razvile mimo njega i bez njega. Saznao je jedino rezultat pregovora između majke i — oca. Oni

će se zakonito razvjenčati, jer doktor Markuša Filip ima svoje namještenje u Poljskoj i mama dakako ne bi htjela da živi tako daleko u tuđini.

To Zlatko razumije.

Onda osim toga tata — no dabome, on je ipak njegov tata! — dakle tata ima tamo i drugu ženu, i ta mu je žena kroz mnogo godina vjerno pomagala snositi bijedu i nevolju, dvorila ga u teškoj bolesti, kad nije znao za sebe, otkako ga je bilo pogodilo tane u glavu; ona je ostala s njim u najtežim časovima kroz godine i godine, kad se potucao od nemila do nedraga po svakojakom zlu skoro preko sve zemaljske kugle i spasla ga od propasti i smrti. Zato ne bi bilo pravo, da joj se sad otme hranitelj, kad je napokon našao svoj kruh, i to s tim manje, jer je tu sada još i petoro djece, sitne dječice, koja trebaju i hranitelja i branitelja.

I to je Zlatko razumio. Njegovi pogledi, upućeni u neke daleke daljine, postadoše tamniji i ozbiljniji. Nakon male stanke reče zamišljeno i dubokim glasom:

»A baš je taj život jedna strašno zapletena stvar...«

Potom, kao da se probudio iza tjeskobna sna, digne glavu odlučnom kretnjom, provuče je ispod Cvijetina lakta i naslonivši je na njeno rame, vrati poglede iz onih kobnih daljina, očišćene od preteške ozbiljnosti i opet pune djetinjeg pouzdanja i nježnosti, govoreći tiho i mazno:

»Neka im je i tata. Samo kad ja tebe imam, majčice moja jedina...«

O SPISATELJICI OVE KNJIGE

JAGODA TRUHELKA je deseta spisateljica, koja evo ovim svojim djelom ulazi u Knjižnicu Dobrih Romana. Uz Norvežanku Sigrid Undsetovu (nagrađenu Nobelovom nagradom), Švedanku Mariku Stjernstedtovu, Poljakinju Zofiju Kossak-Szczucku, Talijanku Graziu Deleddu (nagrađenu Nobelovom nagradom), zatim uz Francuskinje M. Delly i R. Monlaur, Amerikanku Florence Barclay te Hrvatice Štefu Jurkićku i Sidu Košutićevu odsada je i Jagoda Truhelka zastupana u ovom nizu romana, koji reprezentira i najodličnije i najpopularnije spisateljice iz suvremene hrvatske i svjetske književnosti. Iako taj niz, što se tiče književnih predstavnicâ iz drugih naroda, treba još da bude upotpunjen mnogim važnim imenima, u današnjoj hrvatskoj književnosti djela Jagode Truhelke, Štefe Jurkićke i Side Košutićeve znače ono najbolje, što je žena kao književnica na polju romana dala.

Roman »Zlatko« izlazi u godini, u kojoj je Jagoda Truhelka, rođena 6. veljače 1864. u Osijeku, navršila sedamdesetu obljetnicu svoga života i četrdesetu godišnjicu književnoga rada (prva njena pripovijest i knjiga za djecu »Tugomila« tiskane su g. 1894.). Već to daje posebno vanjsko značenje ovom njezinu djelu. No i bez obzira na to, što Knjižnica Dobrih Romana izdajući ovaj roman želi k autoričinu jubileju istaći književnu pojavu njezinu i pridonijeti svoj dio k općem poštovanju, koje ona pred cijelom našom kulturnom javnošću uživa, uvjereni smo, da »Zlatko« znači i sam po sebi velik dobitak za hrvatsku književnost. U njem Jagoda Truhelka, kojoj je prvi roman »Plain air« tiskan g. 1897. u sarajevskom književnom listu »Nada«, drugi »Vojača« u posebnoj knjizi g. 1899. i treći »Otac« u književnom časopisu »Hrvatskoj Prosvjeti« g. 1931., nastupa iza mnogih velikih uspjeha na polju novelistike — stvorivši upravo klasične tipove osobito iz dječjeg života — iznova na polju romana, koji i sadržajem i umjetničkim osebinama nosi sve značajke njezina književnog individualiteta. Glavno lice romana je dječak, koji je nov tip u nizu tolikih dječaka poznatih iz njenih najjačih novelističkih djela, trilogije »Zlatni danci« (1918.), »Bogorodičine trešnje« (1929.) i »Duši domaćeg ognjišta« (1930.). Zlatko, kojemu je autorica u svom romanu namijenila nada sve zanimljivu ulogu, da između triju žena, triju materâ, nađe svoju pravu majku, najjači je tip dječaka u hrvatskom romanu uopće. Odnos njegov prema tima njegovima majkama prikazan je tu s tolikom psihološkom finoćom, s toliko nježnosti i upravo materinskog shvaćanja dječje duše, te svaka stranica romana odaje, da nad njom počiva stvaralački duh žene-umjetnice. I ulijevajući u svoje dostojanstveno pričanje obilje iz nepresušnog vrela ženske osjećajnosti autorica ne traži nikakvih velikih efekata, koji bi tu i tamo izbili i potresli čitaoca, nego pušta, da mirni tok pričanja teče bez virova, brzica, skokova i padova punom širinom i dubinom od početka do kraja. U tom je Jagoda Truhelka izgradila svoj poseban izrazit stil, koji je tako značajan za cijelu njenu književnu fizionomiju.

Pojavu Jagode Truhelke u hrvatskom književnom životu dijele Osijek, iz kojega je potekla, Sarajevo, u kojem je objelodanila prva svoja veća djela i proživjela znatan dio života, te Zagreb, koji je iza svoje žezdesete godine izabrala za boravište i u kojem je razvila najveći napon književnoga stvaranja. Njezina nauspjelija djela obrađuju građu iz rodnoga joj grada, pa književni kritičar Petar Grgec ističe, da je ona sa književnoga gledišta Osijeku ono, što je Šenoa Zagrebu, Novak Senju i Vojnović Dubrovniku. Ali vrlo je rado u djelima svojim uzimala i građu iz Bosne, koju je upoznala živući u njoj preko dva decenija, kad je dozrijevala njena književna individualnost. U »Zlatku« povezala je u radnji romana Zagreb sa Sarajevom i njegovom okolicom: u Zagrebu je Zlatko ostavio jednu majku na Mirogoju, da od druge, u kojoj osjeća maćuhu, pobjegne k trećoj, rođenoj majci u Bosnu te stvara i njoj i sebi novu sreću u njihovu domu u Sarajevu.

Roman »Zlatko« je apoteoza materinske ljubavi prema djetetu i djetinje ljubavi prema majci. U zemlji, koja je opjevala tragediju Hasanaginice, najizrazitijeg tipa majke u našem narodnom pjesništvu, upoznaje nas ovaj roman s tipom majke, koja proživljava tragediju svog života ne znajući preko jednog decenija, da ima sina, a kad ga nalazi, materinska joj je ljubav izbavljenje i spas vodeći je u život pun neslućene sreće majčina srca. Zacijelo se ne će naći nijedne majke, koja čitajući ovaj roman ne bi osjetila, da i njeno materinje srce dršće od radosti nad tolikim idealističkim zanosom, kojom je Jagoda Truhelka u ovom divnom djelu uzveličala ljubav majke i sina.

Dr Josip Andrić

SLIJEDEĆI ROMAN
KNJIŽNICE DOBRIH ROMANA

Jaroslav Durych:
K R A S U L J A K

roman mlade djevojke
od najvećeg današnjeg
češkog pisca romana

